

**”KUNPA OLISIN HALTIJA, VOISIN TAIKOA
VELJENI TAKAISIN”**

Sisaruksen kuoleman tuomat muutokset lapsen arkeen

Anni Mustanoja
Laura Mäkeläinen

Opinnäytetyö
Lokakuu 2010
Hoitotyön koulutusohjelma
Hoitotyön suuntautumisvaihtoehto
Tampereen ammattikorkeakoulu

TAMPEREEN AMMATTIKORKEAKOULU
Tampere University of Applied Sciences

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Hoitotyön koulutusohjelma
Hoitotyön suuntautumisvaihtoehto

MUSTANOJA, ANNI & MÄKELÄINEN, LAURA:

”Kunpa olisin haltija, voisin taikoa veljeni takaisin.” Sisaruksen kuoleman tuomat muutokset lapsen arkeen.

Opinnäytetyö 81 s., liitteet 10 s.
Lokakuu 2010

Opinnäytetyön tarkoituksena oli kuvata lasten surukokemuksia ja heidän surun käsittelyään sisaruksen kuoleman jälkeen. Lisäksi tarkoituksena oli kuvata lasten surutyöhönsä saamaa hyötyä Käpy ry:n järjestämistä perheviikonlopuista. Opinnäytetyö tehtiin yhteistyössä Käpy ry:n eli Lapsikuolemaperheet ry:n kanssa.

Opinnäytetyö tehtiin kvalitatiivista menetelmää käyttäen. Aineisto koostui Käpy ry:n ja Tampereen yliopiston hoitotieteen laitoksen yhteistyön tuloksena vanhemmilta kerätyistä kyselylomakkeista. Kyselylomakkeissa vanhemmat kertoivat lastensa surukokemuksista ja surun käsittelystä sekä Käpy ry:n perheviikonlopun tuomista hyödyistä lapsen surutyöhön sisaruksen kuoleman jälkeen. Kyselylomakkeisiin vastanneista vanhemmista oli äitejä 31 ja isiä 18. Lisäksi haastateltiin kolmea sisaruksensa kuoleman kohdannutta lasta, joilta kysyttiin samoja sisaruksen kuolemaan liittyviä teemoja kuin vanhemmiltakin. Haastateltavat lapset olivat iältään 10-14 –vuotiaita. Aineistot analysoitiin induktiivisella sisällönanalyysillä.

Analyysivaiheessa lasten ja vanhempien aineistot käsiteltiin erikseen, jotta aineistojen yhtäläisyydet ja eroavaisuudet tulisivat esille. Tulosten raportoinnissa aineistot kuitenkin käsiteltiin yhdessä tuoden esille sekä lasten että vanhempien näkökulmat. Tulosten perusteella lasten ainutlaatuisen surun kokemiseen vaikuttivat lasten kokema emotionaalinen suru ja surutyön yksilöllinen luonne. Lasten surun yksilölliseen käsittelyyn liitettiin lasten monipuoliset surun käsittelykeinot ja eri tekijöiden vaikutukset surun käsittelyyn. Tuloksista ilmeni myös lasten saamaksi hyödyksi Käpy ry:n perheviikonlopusta muun muassa perheviikonlopun surutyötä edistävät tekijät, vertaistuki, myönteiset kokemukset perheviikonlopusta ja toisaalta se, ettei perheviikonlopusta koeta olevan hyötyä lapsen surun käsittelyyn.

Opinnäytetyön tavoitteena oli kehittää omaa ja hoitohenkilökunnan valmiutta kohdata sureva lapsi sekä ohjata hänet tarpeellisten tukimuotojen pariin. Lisäksi tavoitteena oli Käpy ry:n kautta antaa tietoa vanhemmille lastensa surutyön tukemisen tärkeydestä sekä tuoda tietoa lapselle itselleen vertaistuen mahdollisuudesta hänen kehitystasonsa huomioiden. Opinnäytetyön tulosten perusteella jatkotutkimushaasteeksi nousi sairaanhoitajan rooli sisaruksen kuoleman kohdanneen lapsen tukemisessa sairaalassa heti sisaruksen kuoleman jälkeen.

Avainsanat: lapsi, sisarus, kuolema, suru.

ABSTRACT

Tampere University of Applied Sciences
School of Health Care
Degree Programme in Nursing and Health Care

MUSTANOJA, ANNI & MÄKELÄINEN, LAURA:

"If I Was a Fairy, I could bring my Brother Back by Magic." Sibling's Death has brought Some Changes to Child's Everyday life.

Bachelor's thesis 81 p., appendixes 10 p.
October 2010

This Bachelor's thesis was carried out in co-operation with Käpy Ry. The purpose of this thesis was to describe children's experiences of grief and their ways to deal with their grief. Besides, it was examined how beneficial the Käpy Ry's family weekends were for the children. The aim of this thesis was to improve our own as well as the nursing staff's preparedness to encounter a grieving child.

The method used in this thesis was qualitative. The data were collected through questionnaires and interviews. The questionnaires of Käpy Ry were collected from parents whose child has lost a sibling. Furthermore three children who have lost a sibling were interviewed by us. The data were analyzed through qualitative content analysis.

The results indicated that children's experiences of grief consisted of emotional grief and the character of the grief process. Children's ways to deal with their grief consisted of individual ways and the impressiveness of different factors. The majority of the participants felt that the family weekends with peer support and other promoting factors contributed beneficially to the grieving process.

One future challenge would be to further develop the nurses' ability to encounter a grieving child. Special emphasis should be paid on supporting a grieving child instantly after the sibling's death.

Keywords: child, sibling, death, grief.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 LAPSEN SURUTYÖ SISARUKSEN KUOLEMAN JÄLKEEN	8
2.1 Lapsen suru sisaruksen kuoleman jälkeen.....	10
2.1.1 Eri-ikäisten lasten ymmärrys kuolemasta	10
2.1.2 Surun ilmeneminen eri-ikäisillä lapsilla	12
2.1.3 Lapsen surutyön eteneminen.....	15
2.2 Sisaruksen kuoleman tuomat muutokset perheeseen lapsen näkökulmasta	19
2.3 Lapsen keinot käsitellä suruaan sisaruksen kuoleman jälkeen	21
2.4 Lapsen tukeminen surun käsittelyssä sisaruksen kuoleman jälkeen	24
2.4.1 Perheeltä saatu tuki.....	24
2.4.2 Perheen ulkopuolelta saatu tuki.....	27
2.4.3 Lapsen ja vanhempien saama tuki Käpy ry:ltä lapsen näkökulmasta	31
3 TARKOITUS, TEHTÄVÄT JA TAVOITE	33
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	34
4.1 Menetelmällinen lähtökohta	34
4.2 Aineiston keruu.....	35
4.2.1 Triangulaatio	35
4.2.2 Kysely	36
4.2.3 Haastattelu.....	37
4.2.4 Lasten haastattelu	39
4.3 Aineiston analyysimenetelmä	41
5 TULOKSET	43
5.1 Lasten surun ainutlaatuinen kokeminen sisaruksen kuoleman jälkeen	43
5.1.1 Lasten kokema emotionaalinen suru	44
5.1.2 Lasten surutyön yksilöllinen luonne.....	47
5.2 Lasten yksilöllinen surun käsittely.....	48
5.2.1 Lasten monipuoliset keinot käsitellä suruaan	50
5.2.2 Eri tekijöiden vaikutus lasten surun käsittelyyn.....	53
5.3 Lasten surutyöhönsä saama hyöty Käpy ry:n perheviikonlopusta.....	55
5.3.1 Lasten surutyötä edistävät tekijät	57

5.3.2 Lasten saaman vertaistuen tuoma hyöty	60
5.3.3 Lasten myönteiset kokemukset perheviikonlopusta	61
5.3.4 Perheviikonlopusta ei koeta olevan hyötyä lasten surutyöhön	62
6 POHDINTA.....	64
6.1 Eettiset kysymykset.....	64
6.2 Luotettavuuden tarkastelu.....	67
6.3 Tulosten tarkastelu	71
6.4 Kehittämissuhteet ja jatkotutkimushaasteet	76
LÄHTEET.....	78
LIITTEET.....	82

1 JOHDANTO

Lasten kokemuksista sisaruksen kuoleman jälkeen sekä siihen liittyvästä surusta on saatavilla melko vähän tutkittua tietoa. Myös lapsia kasvattavilla ja hoitavilla henkilöillä on edelleenkin käytössään vain vähän lapsen suruun liittyvää aineistoa. Tämän vuoksi työsäään he saattavat tuntea voimakasta riittämättömyyden tunnetta kohdatessaan surevia lapsia ja heidän läheisiään, sillä lapsen kuolema tilanteena saattaa olla vaiettu ja pelätty. Jos hoitajien tiedot ja taidot ovat riittämättömiä, lapsen suruprosessin hoidon suunnittelu ja seuranta saattaa olla vaikeaa. On huomioitava, että surun kokeminen ja surun käsittelyssä tukeminen ovat aina yhteydessä lapsen ikään sekä kehitysvaiheeseen. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 136.) Avuksi lapsen surun käsittelyyn Heikkinen, Koskilahti ja Koskinen ovat tehneet opinnäytetyönä työkirjan sisaruksensa menettäneille 7-9-vuotiaille lapsille. Työkirjan avulla lapsi voi käsitellä suruaan erilaisilla keinoilla, kuten saduilla, piirtämisellä sekä muistelemalla. (Heikkinen, Koskilahti & Koskinen 2002, 1.) Tämän opinnäytetyön lisäksi lapsen surusta läheisen kuoleman jälkeen on tehty muutamia muita tutkimuksia (liite 1).

Suomessa kuolee keskimäärin vajaa viisisataa alle 18-vuotiasta lasta vuosittain (Rajantie & Perheentupa 2005). Heitä suremaan jäävät usein niin vanhemmat, sisarukset kuin muutkin läheiset ihmiset. Joskus lasten suru saattaa jäädä vanhempien surun varjoon, eikä lasten suruun aina osata kiinnittää tarpeeksi huomioita. Tämän vuoksi lapsille tulisikin tarjota ulkopuolista tukea. Tällaista tukea on esimerkiksi Käpy ry:n eli Lapsikuolemaperheet ry:n järjestämistä perheviikonlopuista saatu tuki. Näissä viikonlopuissa painotetaan, että lapset tulisikin muistaa kohdata tasavertaisesti surevina osapuolina sisaruksen kuoleman jälkeen. (Käpy ry 2010.)

Usein hoitotyössä keskitytään ensiksi lapsensa kuoleman kohdanneiden vanhempien tukemiseen ja tämän vuoksi sisarukset voivat jäädä helposti huomiotta. Tämä herätti ajatuksia ja riittämättömyyden tunteita, kuinka kohdata kuoleman kokeneita lapsia tulevassa ammatissa. Aiheesta kiinnostuttua otettiin yhteyttä Käpy ry:hyn. Käpy ry:llä oli yhteistyössä Tampereen yliopiston hoitotieteen laitoksen kanssa vanhemmilta kerättyjä kyselylomakkeita, joissa vanhemmat kertovat lastensa surukokemuksista sisaruksen kuoleman jälkeen. Tämän

aineiston lisäksi päädyttiin haastattelemaan kolmea sisaruksensa kuoleman kohdannutta lasta. Opinnäytetyön tutkimusmenetelmä on kvalitatiivinen.

Tässä opinnäytetyössä perehdytään lasten omakohtaisiin sekä vanhempien kertomiin kokemuksiin sisaruksen kuoleman tuomista muutoksista lapsen arkeen. Kummastakaan aineistosta ei tuoda esille sitä, millä tavalla lasten sisarukset ovat kuolleet. Tavoitteena on kehittää sekä omaa että muiden hoitotyöntekijöiden valmiutta kohdata sureva lapsi sekä ohjata lapsi tarpeellisten tukimuotojen pariin. Opinnäytetyössä lapsella tarkoitamme alle kahdeksantoista vuotiasta henkilöä.

2 LAPSEN SURUTYÖ SISARUKSEN KUOLEMAN JÄLKEEN

Olellainen osa opinnäytetyön tiedontarpeen kuvaamiselle on määritellä viitekehys eli teoreettiset lähtökohdat. Tämä tarkoittaa perehtymistä aiheen käsitejärjestelmään ja terminologiaan. (Koivula, Suihko & Tyrväinen 1999, 63.) Tämän opinnäytetyön ydin on lapsen surutyö sisaruksen kuoleman jälkeen. Kuvioon 1 olemme rajanneet lapsen suruun kuuluvaksi ymmärryksen kuolemasta, surun ilmenemisen, surutyön etenemisen sekä lapsen keinot käsitellä suruaan. Näiden lisäksi olemme liittäneet lapsen suruun kuuluvaksi sisaruksen kuoleman tuomat muutokset perheeseen lapsen näkökulmasta. Lisäksi perehdymme lapsen surutyötä tukeviin tahoihin, esimerkiksi Käpy ry:n perheviikonloppuun. Kuviossa 1 lapsen surun osa-alueet on yhdistetty toisiinsa tähtien avulla siten, että osa-alueet ovat keskenään yhtä tärkeitä ja liittyvät toinen toisiinsa.

KUVIO 1. Lapsen surutyö sisaruksen kuoleman jälkeen

2.1 Lapsen suru sisaruksen kuoleman jälkeen

2.1.1 Eri-ikäisten lasten ymmärrys kuolemasta

Kuoleman ymmärtämiseen vaikuttavat lapsen ikä ja kehitysvaihe. Lapsen kuolemakäsitys tulee esille hänen puheissaan, leikeissään ja piirustuksissaan. (Koistinen, Ruuskanen & Surakka 2009, 453.) Pienen lapsen ymmärrys kuolemaan liittyvistä asioista poikkeaa hyvin oleellisesti vanhemman lapsen tai aikuisen ymmärryksestä. Lasta ei tulisi silti jättää huomiotta, vaan myös perheen nuorimmat lapset vaativat oman osansa suremisessa ja surun käsittelyn tukemisessa. (Erkkilä, Holmberg, Niemelä & Ylönen 2003, 22.)

Useimmille lapsille kehittyy jonkinlainen kyky surra jo imeväisiässä eli ensimmäisen ikävuoden aikana. Se liitetään usein siihen kehitysvaiheeseen, jolloin lapsi kokee ensimmäisiä kertoja äidistä erossa olemisen aiheuttamaa surua ja ahdistusta. (Erkkilä ym. 2003, 22.) Ensimmäisen ikävuoden aikana lapsi tuntee ikävää ja kaipausta kuollutta henkilöä kohtaan, mutta ei ymmärrä vielä itse kuolemaa (Laimio 2004, 11). Tällöin lapsella ei välttämättä ole erityisiä ajatuksia kuolemasta, mutta hän voi kuitenkin kokea menetyksen uhkaavana (Heikkinen, Kannel & Latvala 2004, 158). Imeväisikäinen lapsi ymmärtää kuolemasta vain sen, että mitä ei voi nähdä, niin ei ole olemassakaan (Poijula 2007, 95).

Leikki-ikäällä puolestaan tarkoitetaan lapsen ikäkautta ensimmäisestä ikävuodesta kuudenteen ikävuoteen saakka (Koistinen ym. 2009, 66). Lapsen ymmärrys kuolemasta kehittyy kielen ja ajattelun kehityksen kanssa samaa tahtia (Hermanson 2007, 199). Leikki-ikäiseltä lapselta puuttuu vielä ymmärrys kuoleman lopullisuudesta. Tällöin lapsi siis uskoo, että kuollut tulee vielä takaisin. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 91.) Tämän vuoksi hän ei ymmärrä sanojen ”ei koskaan” ja ”aina” täyttä merkitystä (Hermanson 2007, 199). Jotkut lapset voivat kuitenkin kehityksellisten ja ympäristöllisten tekijöiden ansiosta omata hyvin kypsin kuolemakäsityksen, jopa kuuden vuoden ikäisinä (Erkkilä ym. 2003, 22).

Leikki-ikäisellä lapsella saattaa olla myös erilaisia pelkoja ja väärinkäsityksiä kuolemasta (Erkkilä ym. 2003, 129). Hän voi myös ajatella, että kuolema on väkivaltainen tai tuhoava

ja jonkin ulkopuolisen tekijän aiheuttama (Sylva ry 2005, 36). Lapsi voi myös kuvitella leikki-ikäisen loppuvaiheilla taianomaisen ajattelutapansa vuoksi, että hänen omat ajatuksensa tai toiveensa ovat voineet aiheuttaa sisaruksen kuoleman (Hindmarch 2000, 136). Leikki-ikäisen lapsen ajattelu voi siis olla hyvin itsekeskeinen ja hän on voinut luulla esimerkiksi sairastuttaneensa sisaruksensa (Hermanson 2008). Lapsi voi siis tuntea syyllisyyttä ja vastuuta sisaruksen kuolemasta, koska ajattelee, että hänellä olisi voinut olla mahdollisuus suojella sisarustaan kuolemalta (Hindmarch 2000, 136).

Leikki-ikäinen lapsi voi lisäksi pelätä nukahtamista, sillä hän saattaa yhdistää kuoleman uneen (Erkkilä ym. 2003, 129). Hänen voi olla myös vaikeaa käsittää abstrakteja selityksiä, esimerkiksi, kuinka joku voi olla samanaikaisesti taivaassa ja toisaalta taas maahan haudattuna (Salonen 2002, 15). Lapsi voi myös toisaalta ajatella, että kuolema kuuluu osaksi elämää, jopa sisaruksen kuolema. Esimerkkinä tästä Ehon (2008) artikkelissa kuvataan lasten etsineen kuolleiden sisaruksiensa tähtiä kaamostaivaalta. Lapsille riitti tällöin, että kuolleet sisarukset olivat taivaassa ja heillä oli nyt hyvä olla. Tämän vuoksi kuolema saattoi tuntua heistä jopa luonnolliselta. Artikkelissa nuoremman lapsen kerrotaan myös todenneen: ”Nyt saan sukkahousut nukelle. Kaisa saa uudet taivaassa.” Artikkelissa perustellaan lapsen lausahduksen taustana olevan, että leikki-ikäinen lapsi pitää kuolemaa yksinkertaisena – kuollut menee taivaaseen ja saa uudet sukkahousut. (Eho 2008, 13.)

Nykykäsityksen mukaan useimmat lapset ovat viimeistään kymmenenteen ikävuoteen mennessä kehittäneet kypsän ymmärryksen kuolemasta. Jo hieman ennen kouluikää lapsi saattaa kuitenkin ymmärtää, että kuolema on lopullinen tila, josta ei enää ole paluuta. (Erkkilä ym. 2003, 22, 129.) Kouluikäinen lapsi siis ymmärtää kuoleman olevan väistämätöntä ja kaikkialla tapahtuvaa. Hänelle sisaruksen tai jonkin muun läheisen kuolema merkitsee sitä, että kuollut ei voi enää hengittää, liikkua eikä tuntea. (Hindmarch 2000, 136.) Kouluikäisellä lapsella voi kuitenkin vielä olla vaikeuksia ymmärtää kaikkien kuolevaisuus, mukaan lukien oma kuolevaisuutensa (Laimio 2004, 12). Hän voi esimerkiksi ajatella vain vanhojen ihmisten kuolevan (Sylva ry 2005, 37).

Kokemansa läheisen kuoleman jälkeen kouluikäinen lapsi saattaa toisaalta myös olettaa, että hänellä tai hänen vanhemmillaan on vaara sairastua ja lapsi pelkää kuoleman tulevan

hakemaan heitä (Laimio 2004, 12). Tämä tulee esille esimerkiksi Ruohomaan ja Tahvanaisen (2006, 31) opinnäytetyön tuloksissa, joiden mukaan sisaruksen kuolema voi aiheuttaa lapsissa pelkoa siitä, että muillekin perheenjäsenille sattuu jotain. Kouluikäisestä lapsesta elämä voi tuntua kuoleman kokemisen jälkeen liian ahdistavalta, koska hän pelkää niin voimakkaasti omaan kehoonsa kohdistuvaa vaaraa (Väisänen 1999, 112).

Kouluikäisen loppuvaiheilla lapsi alkaa käsitellä myös oman kuolemansa mahdollisuutta. Samaan aikaan hänelle muodostuu ymmärrys siitä, että kuolema voi johtua biologisista syistä, sairaudesta tai vammautumisesta. Tällöin havahtuminen kuoleman lopullisuudesta voi lisätä hänen kuolemanpelkoaan. Joku lapsi voi esimerkiksi ajatella, että kuollut sisarus muuttuu enkeliksi, ja että hänestä tulee perheen oma suojelusenkeli. Toisaalta lapsi voi myös kuvitella, että enkelit pitävä huolta hänen kuolleesta sisaruksestaan samalla tavoin kuin äiti on aiemmin sisaruksesta huolehtinut. (Sylva ry 2005, 37.)

Nuoruusiässä lapsi irrottautuu vähitellen lapsuudestaan ja löytää oman persoonallisen aikuisuutensa (Moilanen, Räsänen, Tamminen & Almqvist 2004, 46). Nuoruusiässä lapselle kehittyy syvällisempi ymmärrys kuoleman lopullisuudesta, käsitys oman elämän rajallisuudesta ja omasta kuoleman pelottavuudesta. Tätä pelottavuutta lapsi voi yrittää lieventää käyttämällä mustaa huumoria tai uhmakkuutta, jotta oman kuoleman tiedostaminen ei tuntuisi niin pelottavalta. (Hindmarch 2000, 137; Sylva ry 2005, 38.) Tämän vuoksi kuolema saatetaan ymmärtää uudella tavalla, julmana ja peruuttamattomana (Väisänen 1999, 114). Tällöin läheisen ihmisen kuollessa pystytään jo ymmärtämään tapahtuman vaikutukset ja seuraukset lähiympäristöön (Laimio 2004, 18). Ohimenevästi nuoruusiässä oleva lapsi voi kuitenkin taantua ajatuksissa lapsenomaiselle tasolle. Tällöin kuoleman lopullisuus hetkelisestään saattaa kadota ja lapsi ihannoitua kuolemaa ikuisena rauhaan pääsynä. (Väisänen 1999, 114.)

2.1.2 Surun ilmeneminen eri-ikäisillä lapsilla

Ollikainen toteaa Mesikämmenen (2010) artikkelissa, että kaikenikäiset lapset, pienistä vauvoista alkaen, kokevat surua kuoleman kokemisen jälkeen. Lapsen tavat ilmaista suru-

aan eroavat kuitenkin toisistaan iän ja kehitystason mukaan. (Mesikämmen 2010, 12.) Tämän vuoksi heidän suremistapansa voivat olla hyvin erilaisia ja ennalta arvaamattomia (Laimio 2004, 17). Lapsen suru voi ilmetä kaiken ikäisillä lapsilla käyttäytymisen muutoksina, fyysisinä reaktioina, ajatuksina sekä tunteina (Mynttinen 2010, 5).

Minkkisen ja Salon (1996, 39) artikkelin mukaan lapsen surun ilmeneminen voi vaihdella myös vanhempien tunteiden mukaan, joten lapsi saattaa olla huolissaan aina silloin kun vanhemmat näyttävät huolestuneilta. Sureva lapsi saattaa pyrkiä myös tarkoituksellisesti säästämään vanhempiaan ylimääräiseltä tuskalta. Tämän vuoksi lapsi suojelee vanhempiaan käyttäytymällä reippaasti, eikä suru näyttäydy kuin hetkittäin esimerkiksi hänen leikeissään. (Uittomäki 2009a, 31.) Tällöin vanhemmille saattaa tulla kuva, että lapsi on jo päässyt surussaan eteenpäin, vaikka lapsen käsittelemätön suru vaikuttaa vielä (Hogan 2000, 10).

Kuolema voi saada lapsessa aikaan pelkoa, vihaa, syyllisyyttä, surullisuutta ja kiintymystä. Se, mitä lapsi pelkää eniten, riippuu hänen aikaisemmista kokemuksistaan, sairauksistaan sekä perheen uskonnollisista arvoista ja kulttuurista. (Manneri 1992, 35.) Poijulan (2002) mukaan lapsen tuska saattaa jäädä usein piiloon, sillä hän ei juuri puhu aikuisille kuolemaan liittyvistä kokemuksistaan. Lapsi saattaa reagoida kuolemaan kauemmin kuin vanhemmat ja muut aikuiset osaavat kuvitellakaan (Poijula 2002, 141.) Tästä johtuen vanhemmat ja muut aikuiset voivat luulla, että lapsi ei itke eikä sure sisarustaan (Minkkinen & Salo 1996, 39).

Ensimmäisen ikävuoden aikana lapsi näyttää tunteensa jo hyvin selvästi. Lapsi voi itsekin alkaa itkemään kuulleessaan esimerkiksi toisen lapsen itkevän. (Koistinen ym. 2009, 59.) Lapsella saattaa esiintyä esimerkiksi vetäytyneisyyttä, itkuisuutta, apaattisuutta ja stressaantuneisuutta sekä kehon jännittyneisyyttä (Erkkilä ym. 2003, 22). Lisäksi lapsella saattaa olla muitakin fyysisiä oireita, kuten kuumeilua tai hän voi kärsiä unihäiriöistä tai kieltäytyä syömisestä (Väisänen 1999, 111). Ensimmäisen ikävuoden aikana lapsi siis reagoi suruunsa sekä tunnetasolla että kehollaan (Mesikämmen 2010, 12). Imeväisikäisen lapsen suru saattaa siis ilmetä hyvin kokonaisvaltaisesti (Erkkilä ym. 2003, 22).

Leikki-iässä lapsen mielikuvitus on hyvin vilkasta ja se näkyy lapsen leikeissä ja pelon kohteissa. Leikin avulla lapsi lohduttaa itseään ja käsittelee suruaan. (Väisänen 1999, 111.) Eho (2008, 12) puolestaan tuo artikkelissaan esille kaksi- ja neljävuotiaiden lastensa reagoineen sisaruksensa kuolemaan lohduttomalla itkulla. Leikki-ikäisen lapsen suru ilmenee tavallisesti lisääntyvällä pelolla, ahdistuksella, painajaisilla, aggressiivisuudella tai regressiolla eli taantumisella (Laimio 2004, 12,17). Lisäksi leikki-ikäinen lapsi saattaa muuttua hyvin syrjäänvetäytyväksi ja menettää kiinnostuksensa leikkiin ja liikkumiseen. Tämän lisäksi hänellä saattaa esiintyä ruokahaluttomuutta. (Pojjula 2007, 95.) Hetkittäiset ikävän puuskat ja ajoittainen vaipuminen omiin ajatuksiin kuuluvat leikki-ikäisen lapsen surun ilmauksiin. Muutoin hän voi käyttäytyä kuten ennen ja siksi vanhempien voi olla vaikeaa ymmärtää lapsensa surevan. (Sylva ry 2005, 36.)

Kouluikäiselle lapselle kuolema voi aiheuttaa ahdistaviakin tunteita, sillä kuoleman peruuttamattomuus ja ihmisen olemassaolon rajallisuus selkiintyvät (Laimio 2004, 12). Surun ilmeneminen näkyy kouluikäisellä lapsella pelkoina sairastumisesta, kivusta, yksinäjämisestä ja nukahtamisesta (Sylva ry 2005, 37). Tällöin lapsi saattaa vältellä kuoleman ajattelua, sillä pelot sitä kohtaan ovat niin valtavia. Lapsi ei siis kykene hallitsemaan kuolemaan liittyviä pelkojaan. Tämän vuoksi käyttäytyminen saattaa muuttua tämän ikäisellä hyvinkin hyökkääväksi, aggressiiviseksi, ärtyneeksi tai riidanhaluiseksi. (Laimio 2004, 18.) Näitä pelkoja saattaa kuitenkin esiintyä ohimenevästi kaikilla lapsilla osana normaalia kehitystä. Sureminen voi näkyä kouluikäisellä lapsella myös tarpeena olla yksin, sosiaalisen elämän rajoittumisena tai yleisenä haluttomuutena. (Sylva ry 2005, 37-38.)

Kouluikäisen lapsen suru voi lisäksi näkyä kouluvaikeuksina, jotka saattavat jatkua pitkään. Läheisen kuoleman tuomat muutokset lapsen koulun käyntiin saattavat johtua kuoleman aiheuttamista muista tuntemuksista, kuten hajamielisyydestä, energian sekä tunne-elämän puutteesta ja negatiivisuudesta tulevaisuutta kohtaan. (Ruishalme & Saaristo 2007, 57.) Surun ilmauksien hälvennyttyä moni lapsi tuntee haikeutta siitä, ettei kuollut sisarus ole enää perheen elämässä mukana (Sylva ry 2005, 38). Lapsi saattaa kuitenkin nähdä toistuvia unia kuolleesta sisaruksestaan ja pitää näiden unien avulla sisaruksensa mukana arjessaan. Tämän vuoksi hän voi pettyä herätessään siihen, että kaikki olikin vain unta. (Merrington

2007, 68.) Kouluikäiselle lapselle alkaa vähitellen muodostua vastuuntuntoa ja hän haluaa myös auttaa muita surevia perheenjäseniään (Koistinen ym. 2009, 72).

Osa lapsista pystyy nuoruusiässä suremaan yhdessä perheensä kanssa kuollutta sisarusta. Toisaalta nuoruusiässä lapsen suru saattaa naamioitua kotona hyvinkin tunteettoman käyttäytymisen alle. (Sylva ry 2005, 38.) Hän saattaa myös käyttäytyä itselleen epänormaalityyppisellä tavalla, jonka vuoksi voi esiintyä ristiriitoja esimerkiksi perheenjäsenten kesken (Väisänen 1999, 114). Etenkään omille vanhemmille ei välttämättä haluta näyttää omaa heikkouttaan sisaruksen kuoleman kohdatessa (Sylva ry 2005, 38). Nuoruusiässä lapsi ei tyypillisesti näytä voimakkaita tunteita ulospäin, sillä hän voi kokea kuolemasta puhumisen liian häpeällisenä tai vaarallisena. Tämän vuoksi taakan määrä saattaa kasvaa liian suureksi. (Väisänen 1999, 114.)

Raskin (1998) mukaan tyttöjen ja poikien surun ilmeneminen on melko samankaltaista nuoruusiässä. Tytöt kuitenkin kokevat hieman enemmän pelkoa ja masennusta kuin pojat. Pojista sen sijaan tuntuu useammin siltä, ettei kukaan ymmärrä heidän kokemuksiaan. (Rask 1998, 62.) Lisäksi ikätovereiden syrjintä voi vaikuttaa haitallisesti nuoruusiäisen lapsen surun ilmenemiseen (Väisänen 1999, 114). Toisaalta ikätoverit saattavat tuntua nuoruusiässä liian lapsellisilta, koska sisaruksen kuolemasta aiheutuva suru on voinut lisätä nuoruusiäisen lapsen kypsyyttä aikaisemmin suhteessa ikätovereihin (Ruishalme & Saaristo 2007, 57). Erilaiset kriisit, kuten lapsuudesta luopuminen sekä oman ruumiillisen ja psyykkisen minän muutokset liittyvät vahvasti nuoruuteen. Tämän vuoksi kuoleman käsittely saattaa kadota muiden kriisien joukkoon ja vaikeuttaa surun ilmenemisen tunnistamista. (Väisänen 1999, 114.)

2.1.3 Lapsen surutyön eteneminen

Surun voidaan ajatella olevan koko elämän kestävä prosessi, jossa lapsen täytyy oppia elämään ilman kuollutta sisarustaan (Heikkinen ym. 2004, 160). Lapsen surutyöhön voi kuulua myös se, että toisinaan hän haluaa surra yksin ja toisinaan taas käsitellä suruaan turvallisen aikuisen kanssa (Holm & Turunen 2005, 45). Aikaisemmin surutyötä on pidetty sa-

mankaltaisesti toistuvana prosessina, jonka kuluessa lapsi toipuu ja palaa erilaisten tunnekausien jälkeen ennalleen. Uudet tutkimukset puhuvat puolestaan siitä, kuinka suuren surun läpikäyminen muuttaa lasta. (Salonen 2000, 5.) Lapsen surutyö tarkoittaa järjen ja tunteiden sopeutumista uuteen tilanteeseen sisaruksen kuolemaa ja siihen liittyviä ajatuksia työstämällä (Laimio 2004, 9).

Lapsen elämässä suru voi jäädä elämään omaa elämäänsä lapsen mieleen. Ajan myötä suru voi kuitenkin vaimentua ja vähitellen haalistua. Suuresta surusta ei kuitenkaan välttämättä koskaan toivu täysin, vaan tuska säilyy koko elämän ajan. (Salonen 2000, 5.) Rauhatonmuus, ahdistuneisuus sekä alakuloisuus ja muut surun ilmenemisen reaktiot saattavat hävitä, mutta suru voi jatkua pitkään omana prosessinaan. Jokaisella lapsella on oma yksilöllinen aikansa suremiseen, eikä toipumisesta voi puhua ilman suremista. (Väisänen 1999, 139.) Myöhemmin kuoleman kokemisesta voi tulla myös rikkaus ja myönteinen voimavara, kun tuska ei enää ole päällimmäisenä tuntemuksena (Salonen 2002, 14). Surutyön aikana lapsella saattaa olla erilaisia ajatuksia ja kauniita muistoja kuolleesta sisaruksestaan (Rantalaiho 2001, 10).

Usein ajatellaan, että surutyöhön kuuluu monia erilaisia vaiheita. Näiden pohjalta voidaan ajatella, että suremiselle on olemassa jonkinlainen malli. Tätä mallia voidaan kuitenkin pitää vain runkona tai apukeinona, jotta voitaisiin luoda näkemys surutyön etenemisestä. (Bendt 2000, 86.) Surutyön eteneminen voidaan jakaa Kübler-Rossin ja Kesslerin (2006) mukaan viiteen vaiheeseen: kieltäminen, viha, kaupanteko, masennus ja hyväksyminen (Kübler-Ross & Kessler 2006, 22). Bendt (2000, 86) puolestaan jakaa surutyön etenemisen vaiheet shokki-, reaktio-, käsittely- ja uudelleenorientoitumisvaiheisiin. Koistinen ym. ja Bendt nimeävät kaksi ensimmäistä surutyön vaihetta samalla tavalla. Kolmannesta ja neljännessä vaiheesta Koistinen ym. kuitenkin käyttävät käsitteitä läpityöskentely- ja uudelleen suuntautumisasihe. (Bendt 2000, 86; Koistinen ym. 2009, 461.)

Ensimmäisessä vaiheessa lapsen kokema järkytys voi kestää muutamasta minuutista tunteihin tai päiviin, joskus kauemminkin. Tämän vaiheen tunnistaa voimakkaista tunteista ja lamaantumisesta. (Bendt 2000, 86.) Tässä vaiheessa ikään kuin kielletään sisaruksen kuolema ja torjutaan todellisuus (Koistinen ym. 2009, 461). Toisessa vaiheessa tapahtumaan

aletaan reagoida ja päästetään todellisuus tajuntaan (Bendt 2000, 86). Tämä vaihe saattaa kestää neljästä kuuteen viikkoon. Vaihetta leimaa esimerkiksi muiden syytely, koska lapsen omat puolustusmekanismit ovat vielä niin vahvoja. (Koistinen ym. 2009, 461.) Surutyön etenemisen toisessa vaiheessa on jo hitaasti alettu käsitellä tapahtunutta.

Surutyön kolmannessa vaiheessa yritetään eri tavoin ymmärtää ja käsitellä sisaruksen kuolemaa. Parhaassa tapauksessa se voi johtaa asian ymmärtämiseen osaksi elämää. (Bendt 2000, 86.) Kolmas vaihe saattaa kestää puolesta vuodesta vuoteen (Koistinen ym. 2009, 461). Tämän jälkeen kuolleesta sisaruksesta voi olla helpompaa päästää irti ja liittää hänet muistoihin. Kolmannen vaiheen jälkeen on siis päästy niin sanottuun uudelleenorientoimisvaiheeseen. Sitä voidaan pitää surutyön etenemisen viimeisenä vaiheena ja samalla alkuna lapsen uudelle vaiheelle elämässä sisaruksen kuoleman jälkeen. (Bendt 2000, 86.) Surutyön läpikäyminen antaa lapselle sekä koko perheelle valmiuksia käydä läpi muitakin elämässä eteen tulevia vaikeuksia (Koistinen ym. 2009, 461).

Lapsi voi käyttää näitä erilaisia surutyön vaiheita työvälineinään, joiden avulla hän voi ymmärtää kuoleman herättäneitä tunteitaan paremmin. Kaikki surevat lapset eivät koe jokaista surutyön vaihetta tässä järjestyksessä, vaan johonkin vaiheeseen voi palata myöhemmin uudelleen tai jokin vaihe voi jäädä kokonaan pois. (Kübler-Ross & Kessler 2006, 22.) Surutyön vaiheiden rajat ovat niin häilyviä, että ne voivat kulkea myös toistensa rinnalla (Bendt 2000, 86).

Surutyön vaiheiden lisäksi suruvuotta voidaan pitää myös eräänlaisena mallina suremiselle. Vuosi on kuitenkin lyhyt aika, jonka kuluttua suru on harvoin poissa, vaikka surureaktiot laantuvat. (Bendt 2000, 87.) Surutyön edetessä lapsi kohtaa joka vuosi esimerkiksi lomaajat ja kuolleen sisaruksensa syntymäpäivän. Nämä merkkipäivät tuovat surun vahvasti pintaan. Elämän monet virstanpylväät, kuten valmistujaiset tai hääjuhlat voivat myös tuoda surun vahvemmin esille, koska sisarus ei ole mukana näissä juhlissa. (Fernside 2010.)

Lapsen surutyön etenemiseen vaikuttavat merkittävästi kuolleeseen sisarukseen ollut suhde tai epätietoisuus kuolemaan liittyvän tapahtuman kulusta (Laimio 2004, 17, 21). Lisäksi kuolema tapahtumana ja tapahtuman äkillisyys voivat vaikuttaa lapsen surutyön etenemi-

seen. Äkillisen kuoleman yhteydessä kuolema tulee lapselle usein täytenä yllätyksenä. Sen sijaan, jos sisaruksen kuolema on ollut odotettavissa, lapsella on ollut aikaa valmistautua tapahtumaan ja hän on voinut hyvästellä sisaruksensa. (Heiskanen 2000, 15.) Ruohomaan ja Tahvanaisen (2006) mukaan sisaruksen kuolema on vaikuttanut lasten käyttäytymiseen eri tavoin kuolinsyystä riippuen. Esimerkiksi eräälle lapselle sisaruksen kuolema oli aiheuttanut epäluuloisuutta pienten vauvojen lähellä, koska hänen oma sisaruksen oli kuollut muutamana kuukauden iässä. Toinen lapsi oli taas kokenut joulunvieton ahdistavana, koska hänen sisaruksensa oli kuollut juuri joulun alla. (Ruohomaa & Tahvanainen 2006, 32.) Lapsen surutyötä voi hankaloittaa myös se, että lapsi on aiemmin tai pahimmassa tapauksessa vasta äskettäin kokenut jonkun muun läheisen kuoleman (Laimio 2004, 21).

Lapsen surutyö voi kestää läpi elämän, mutta se ei tarkoita jatkuvaa päivittäistä suremista. Tuskallisimman ajan mentyä ohi suru voi muuttua ajoittaiseksi ja ajatukset suuntautuvat yhä enemmän arkisiin toimintoihin. Lapsi ei jaksa surra koko aikaa ja hän tarvitsee muistutusta niistä ajoista, jolloin surua ei vielä ollut ja kaikki oli ennallaan. (Laimio 2004, 21.)

Lapsen surutyö voi edetä nopeammin kuin aikuisen, mutta se ei merkitse sitä, ettei hänen surunsa olisi aitoa ja syvää (Sylva ry 2005, 37). Kun lapsi saa tarpeeksi toivoa elämän jatkuvuudesta, hän antaa oman elämänsä mennä eteenpäin ja löytää sisaruksen kuoleman aiheuttaman tyhjyyden tilalle jotain uutta (Laimio 2004, 21). Hän voi olla myös valmis palaamaan harrastuksiinsa ja muuhun iänmukaiseen toimintaan jo muutaman viikon kuluttua sisaruksensa kuolemasta (Sylva ry 2005, 37). Lapsen surutyö on kuitenkin pitkä prosessi, jossa tulevaisuuteen suuntautuminen ja suunnitelmien tekeminen ovat pieniä voittoja (Laimio 2004, 21). Raskin (1998, 60) mukaan esimerkiksi nuoruusiässä lapsi kokee kärsivällisyytensä, myötätuntonsa, suvaitsevaisuutensa sekä kyvyn auttaa muita surevia kasvaneen. Lapsi voi silloin ymmärtää, että sisaruksen kuoleman kokeneena hän voi pystyä auttamaan ja tukemaan myös muita kuoleman kohdanneita henkilöitä (Merrington 2007, 82).

Esimerkiksi leikki-iässä sisaruksensa kuoleman kohdannut lapsi voi ottaa sisaruksen kuoleman uudelleen käsiteltäväkseen, kun hänen kehityksensä etenee ja käsityskykynsä kuolemasta muuttuu. Tämä voi tapahtua esimerkiksi murrosiässä, jolloin hän arvioi kokemuksensa merkitystä itselleen ja omalle tulevaisuudelleen. (Sylva ry 2005, 37-38.)

Surutyö vaatii kuitenkin aikansa ja paikkansa. Surevan lapsen on saatava tehdä surutyötä omilla ehdoillaan. Kuollut sisarus ei koskaan unohdu, mutta hän ei myöskään hallitse enää yhtä vahvasti lapsen elämää. Kuolleeseen sisarukseen muodostuu uusi suhde, joka on omalla erityisellä tavallaan osana lapsen elämää. (Laimio 2004, 21.) Lapsi voi huomata, että hän voi tehdä elämässään uusia myönteisiäkin asioita ja silti säilyttää sisaruksen muistoissaan. Aina lapsen surutyö ei etene edelle kuvatulla tavalla, vaan lapsen suru saattaa pitkittyä ja lapsi tarvitsee ammatillista tukea. (Merrington 2007, 84.)

2.2 Sisaruksen kuoleman tuomat muutokset perheeseen lapsen näkökulmasta

Sisaruksen kuoleman jälkeen lapsi menettää usein parhaan ystävänsä (Laimio 2004, 14). Sen lisäksi lapsi voi kokea, että häneltä katoaa sisaruksen kuollessa leikkikaveri tai tärkeä esikuva (Ruohomaa & Tahvanainen 2006, 31). Lapsi on siis menettänyt sisaruksen, johon on aina voinut luottaa, jonka kanssa hän on voinut jakaa erilaisia asioita, ja joka on ollut aina paikalla. Sisaruksen kanssa voi opetella yhteistyötä, harjoitella neuvottelutaitoja, kilpailua ja pitää puolensa sekä lisätä ymmärrystä toisen tarpeista ja oikeuksista. Sisarussuhteet siis mahdollistavat erilaisten elämäntaitojen hankkimisen. (Laimio 2004, 14.) Varsinkin nuoruusiässä sisaruksen kuolema voi olla erityisen vaikea kohdata, koska sisaruksilla on suurin merkitys toistensa persoonallisuuden kehittymiselle (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 93). Sisaruksen kuollessa menetetään ennen kaikkea mahdollisuus elämän pisimpään ihmissuhteeseen (Salonen 2002, 16).

Koko perheen todellisuus saattaa muuttua sisaruksen kuoleman jälkeen ja lapset ymmärtävät nopeasti, ettei elämä voi enää koskaan palautua ennalleen (Hogan 2000, 7). Sisaruksen kuolema vaikuttaa jokaiseen perheenjäsenen erikseen, mutta myös perheeseen kokonaisuutena (Heikkinen ym. 2004, 160). Perheen kaikkiin lapsiin sisaruksen kuolema ei kuitenkaan vaikuta samalla tavalla tai yhtä voimakkaasti, koska jokainen lapsi reagoi omalla tavallaan ja suru ilmenee yksilöllisesti (Poijula 2007, 109). Lapsen kuolema saa aikaan tyhjän paikan perheessä ja se aiheuttaa tunteen, että joku aina puuttuu perheen kokoonpanosta (Heikkinen ym. 2004, 160).

Sisaruksen kuolema tuo omat muutoksensa perheen rooleihin ja vaikuttaa suuresti kodin tunnelmaan (Laimio 2004, 14). Sisarukset voivat myös kokea itsensä huonommiksi ja vähemmän tärkeiksi lapsiksi, jos kuolleesta lapsesta on luotu ihannoitu kuva perheessä (Moren 2008, 26). Lapsi on myös saattanut toivoa pääsevänsä eroon sisaruksestaan, joten tämän vuoksi sisaruksen kuolema voi aiheuttaa lapselle voimakkaita syyllisyydentunteita. Hän voi luulla, että mustasukkaisuus omaa sisarustaan kohtaan on aiheuttanut kuoleman, jolloin hänen toiveensa toteutui. (Hospice 2008.) Lapsi voi syyttää myös vanhempiaan sisaruksensa kuolemasta (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 93). Tämä tulee esille esimerkiksi Käpy-lehden artikkelissa, jossa lapsi luettelee kaikki läheiset ihmisensä, jotka eivät pystyneet estämään hänen sisaruksensa kuolemaa (Minna 2003, 8).

Myös kuolleella lapsella ollut asema sisarusparvessa voi vaikuttaa surureaktioihin. Esimerkiksi vanhemman sisaruksen kuollessa eloonjäänyttä sisarusta saatetaan pitää kuolleen sisaruksen roolissa ja tämän elämän jatkajana. (Dyregrov 1993, 36.) Erityisesti nuorempi sisarus voi pelätä kuolevansa saman ikäisenä tai samaan aikaan vuodesta kuin oma sisarus on kuollut. Hän ihmettelee, kuinka hän voi elää kuollutta sisarustaan vanhemmaksi, sillä hän kuvittelee aina olevansa pikkusisaren roolissa. (Hogan 2000, 7.) Havukainen (2010) kuvaa artikkelissaan, että sisaruksen kuolemalla on ollut jotain annettavaa hänen elämälleen. Havukainen esimerkiksi kirjoittaa, kuinka hänen veljensä kuolema muutti sisarussuhdetta elossa olevaan siskoonsa. Heidän välilleen syntyi sisarellis-äidillinen suhde, jota muuten olisi tuskin syntynyt. Veljen kuolema muutti siis siskosten välisen suhteen paljon läheisemmäksi. (Havukainen 2010, 17.)

On syytä muistaa myös ne sisarukset, jotka syntyvät perheeseen vasta lapsikuoleman jälkeen. Heillä on erilainen tapa surra sisarustaan, sillä he eivät ole nähneet kuollutta sisarustaan. Lisäksi heillä ei ole yhteisiä muistoja kuolleen sisaruksensa kanssa. (Minna 2003, 8.) Esimerkkinä tästä Eho (2008) kuvailee poikansa tarvetta lähteä katsomaan kuolleita sisaruksiaan taivaaseen, koska ei ollut nähnyt heitä. Poika oli siis syntynyt vasta sisaruksiansa kuolemien jälkeen. (Eho 2008, 13.)

2.3 Lapsen keinot käsitellä suruaan sisaruksen kuoleman jälkeen

Lapsi suree ja käyttää surun käsittelyyn juuri sellaisia keinoja, joita hänellä on mahdollisuus käyttää yksilöllisessä kehitysvaiheessaan. Nuorimpien lasten kyky käsitellä kuolemaa ja surua on konkreettinen ja sen vuoksi nuoremmat lapset käyttävät monia luovia keinoja surun käsittelyssään. (Sylva ry 2005, 36.) Vanhempi lapsi käyttää surun käsittelyyn enemmän erilaisia keinoja kuin nuorempi lapsi. Vanhempien lasten odotetaan olevan vahvempia ja pystyvän hallitsemaan voimakkaita tunteitaan paremmin kuin nuorempien lasten. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 141.) Lapsen kehitysteorioiden mukaan leikki-ikäisellä lapsella on paljon vähemmän keinoja käsitellä suruaan kuin kouluikäisellä lapsella (Hiitola 2000, 24).

Lapselle luonnollisia keinoja käsitellä suruaan voivat olla esimerkiksi leikki ja piirtäminen. Niiden avulla lapsi saa pohjaa käsitellä kuolemaan liittyviä asioita, eikä sisaruksen kuolema näin jää hänelle niin etäiseksi ja vaikeasti ymmärrettäväksi. (Sylva ry 2005, 37.) Ruohomaan ja Tahvanaisen (2006, 44) mukaan lapsi käyttää surun käsittelykeinoinaan myös puhumista, piirtämistä, kirjoittamista ja musiikin kuuntelua.

Lapsen ymmärrystä kuolemasta voivat auttaa erilaiset leikit, joiden avulla lasten on helppompaa puhua ja hahmottaa kuolemaa (Manneri 1992, 46). Leikkiessään lapsi voi tiedostamattaan käsitellä esimerkiksi sisaruksen kuoleman aiheuttamia pettymyksiä ja pelkojaan symbolisesti (Hiitola 2000, 31). Toistamalla sisaruksen kuolemaa leikeissään lapsi alkaa lopulta myös ymmärtää tapahtumaa (Poijula 2007, 99). Tätä kautta leikistä on siis hyötyä lapsen surun käsittelyyn (Hiitola 2000, 31).

Surevan lapsen leikki saattaa olla aktiivista, mutta joissain surutyön vaiheissa myös passiivista. Leikki voi olla hyvin mekaanista tai ilotonta sekä surutyön vaiheesta riippuen täynnä suunnatonta vihaa, surua tai epätoivoa. Leikissä saattaa olla voimakkaasti esillä traumaattinen tapahtuma tai surun aiheuttaja. Leikin aikana lapsi antaa tapahtumille tai henkilöille uusia rooleja, muuttaa leikkiään ja käy läpi erilaisia ratkaisuja. Surutyön edetessä lapsi suuntautuu leikeissään jo kohti ymmärtämistä ja tulevaisuuden toiveita. (Erkkilä ym. 2003, 73.) Hän saattaa esimerkiksi järjestää hautajaisia eläimille, esimerkiksi hyönteisille. Tämä

auttaa lasta hänen miettiessään, mitä kuolleelle sisarukselle on voinut tapahtua. Vanhempien ei ole syytä estää näitä leikkejä. (Manneri 1992, 46.) Lapselle tulee antaa mahdollisuus leikkien avulla käsitellä kokemuksiaan sisaruksen kuolemasta. Jos leikit kuitenkin toistuvat mekaanisesti samanlaisina, niitä voidaan rauhallisesti muunnella lapsen surun käsittelyä edistäviksi. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 138.)

Leikin lisäksi sureva lapsi voi ilmaista tunteitaan myös piirtämällä kuolemaan liittyviä tilanteita (Manneri 1992, 47). Lapsen kanssa on hyvä keskustella piirroksiin ja leikkeihin sisältyvistä tarinoista. Niiden avulla aikuinen voi myös keskustella lapsen kanssa suruun liittyvistä olennaisista asioista lapsen oman tahdin mukaan. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 138.) Eri-ikäisten lasten piirustuksissa saattaa esiintyä erilaisia kuolemaan liittyviä kuvia tai symboleja. Esimerkiksi leikki-ikäisen lapsen piirustuksissa saattaa esiintyä hautoja, arkkuja tai muita kuoleman yhteydessä näkemiään asioita. (Sylva ry 2005, 36.)

Lapsella on suuri tarve muistella kuollutta sisarustaan ja samalla käsitellä tapahtunutta. Usein lapsi haluaa mielellään esimerkiksi käydä kuolleen sisaruksen haudalla. Hänellä voi olla myös tarve vieraila paikoissa, joissa hän on käynyt kuolleen sisaruksensa kanssa. (Manneri 1992, 46.) Lapsi voi esimerkiksi haluta viedä sisaruksensa haudalle kukkia sisaruksensa muistolle (Merrington 2007, 68). Lapsella on usein myös tarve katsella valokuvia kuolleesta siskostaan tai veljestään vaikka päivittäin (Manneri 1992, 46). Tämä voi lohduttaa lasta surun keskellä, sillä valokuvan kautta sisarus on lapselle aina läsnä (Pojjula 2007, 216). Lapsi saattaa myös kantaa mukanaan tai ottaa yöksi sänkyynsä, jonkin kuolleelle sisarukselleen kuuluneen lelun (Manneri 1992, 46). Lisäksi lapselle voi tuoda lohtua myös jokin muu kuolleelle sisarukselle kuulunut esine, kuten huivi, hattu tai koru. Kun lapsi keskittyy sisaruksensa kuolemaan ja sen aiheuttamaan suruun tiettyinä hetkinä, esimerkiksi haudalla käydessään, se voi auttaa häntä keskittymään muina aikoina iloisempiin asioihin. (Merrington 2007, 68.)

Omien muistojensa lisäksi lapsella voi olla tarve saada lisää tietoa sisaruksestaan ja kysellä sisaruksensa kuolemasta sekä sen syistä (Sylva ry 2005, 37). Lapsi voi kysellä esimerkiksi, missä sisarus on nyt, miltä hän nyt näyttää tai milloin sisarus tulee takaisin. Lapsi voi myös kysellä konkreettisia asioita, kuten sitä, onko sisaruksella haudassa kylmä. (Pojjula 2007,

99.) Usein hän haluaa myös vanhempien kertovan, millainen sisarus oli eläessään. Kyselyn avulla hän täydentää omia muistojaan sisaruksestaan. Lapsi voi myös kuvitella, millaista elämä olisi, jos kuollut sisarus olisi vielä rinnalla kulkemassa. (Sylva ry 2005, 37-38.)

Erityisesti nuoruusiässä lapsi suree pohtimalla asioita omissa oloissaan tai puhumalla ystäviensä tai perheen ulkopuolisten aikuisten kanssa. Surun kokeminen ja surun käsittely antavat myös pohjaa nuoruusiän kehitysvaiheeseen kuuluville elämänpohdinnoille. (Sylva ry 2005, 37-38.) Nuoruusiässä lapsen omia keinoja surun käsittelyssä ovat esimerkiksi päiväkirjan kirjoittaminen ja harrastukset, jotka tuovat lapselle itselleen helpotusta surun keskellä (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 141). Nuoruusiässä lapselle voi olla apua myös kirjeiden kirjoittamisesta kuolleelle sisarukselleen. Kirjeissä hän voi kertoa sisarukselleen asioita, jotka jäivät sanomatta. Tämän lisäksi kirjeissä lapsi voi kertoa tuntemuksistaan sisarukselle avoimesti, samaan tapaan kuin sisaruksen vielä eläessä. (Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2010.) Nuoruusiässä lapsi voi myös kokea hyväksi surun käsittelykeinoksi esimerkiksi lemmikin hoitamisen (Rask 1998, 69).

Lapselle ei yleensä ole haitaksi osallistua hautajaisiin tai nähdä kuollut sisarus (Bendt 2000, 56). Usein lapsi voi olla jopa helpottunut saadessaan hyvästellä sisaruksensa ja huomata, että kuollut sisarus oli aivan omannäköisensä (Mesikämnen 2010, 13). Mäkynen (2001) mukaan lasta olisi hyvä kannustaa tai rohkaista katsomaan kuollutta läheistään. Ennen kuolleen sisaruksen näkemistä lapselle on hyvä kertoa, miltä kuollut näyttää ja miltä häntä tuntuu koskettaa. Lapselle kerrotaan myös, että kuolleelle voi puhua tai antaa vaikka piirustuksen, vaikka kuollut ei kuule eikä jaksakaan enää puhua. (Mäkynen 2001, 28.)

Kuolemaan liittyviin tapahtumiin osallistuminen voi auttaa lapsen surutyön käynnistymisessä, sillä vasta ne tekevät kuolemasta todellisen. Nämä tapahtumat voivat myös auttaa lasta surun käsittelyssä. (Lähteenoja 2008, 22.) Lasta ei kuitenkaan pidä pakottaa osallistumaan hautajaisiin, koska hän voi olla tapahtumasta hyvin kauhuissaan. Olisi hyvä, jos lapsi osallistuisi edes johonkin kuolleen sisaruksen muisteluun liittyvään pieneen rituaaliin, kuten esimerkiksi kynttilän sytyttämiseen. (Hospice 2008.)

Lasta voi pelottaa enemmän omat kuvitelmansa kuolemasta ja kuolleesta kuin itse tapahtuman todellisuus. Lasta on kuitenkin valmisteltava hyvin, jos hänet otetaan mukaan kuolemaan liittyviin perinteisiin. (Bendt 2000, 56.) Lapselle on hyvä kuvailta etukäteen selkein ja yksinkertaisin sanoin, mitä hautajaisissa tapahtuu. Lapselle on myös hyvä kertoa, mitä hän tulee näkemään ja kuulemaan hautajaisten aikana sekä kertoa hautajaisten tarkoituksesta. (Fernside 2010.)

On tärkeää, että lasta ei suljeta kuolemaan liittyvien tilanteiden ulkopuolelle (Sylva ry 2005, 36). Hänelle on myös annettava mahdollisuus jälkeenpäin käsitellä kuolemaan liittyviä rituaaleja leikeissään. Esimerkiksi evankelis-luterilaisessa kirkossa järjestettävissä lapsen hautajaisissa voidaan ottaa huomioon erityisesti läsnä olevat lapset muuttamalla joitain hautajaisten rituaaleja lapsilähtöisemmiksi. Tällaisia mukautettuja rituaaleja voivat olla esimerkiksi hautajaisissa käytettävä musiikki tai istumajärjestys. (Bendt 2000, 56-57.) Hautajaisissa lapsen mukana on myös hyvä olla tuttu aikuinen, joka voi vastata lapsen kysymyksiin sekä kerrata lapsen kanssa myöhemmin tapahtumaan liittyviä muistoja (Manneri 1992, 46).

2.4 Lapsen tukeminen surun käsittelyssä sisaruksen kuoleman jälkeen

2.4.1 Perheeltä saatu tuki

Lapsen kehitysvaiheiden erityispiirteiden ymmärtäminen on hyvin tärkeää suunniteltaessa tukimuotoja hänen surunsa helpottamiseksi. Kulttuurissamme kuolemaa saatetaan pitää hyvin epäluonnollisena ja sen vuoksi sitä pelätään ja salaillaan. Tästä saattaa johtua se, että vanhemmat peittävät oman surunsa lapselta, koska lasta yritetään säästää ja ajatellaan, ettei lapsi ymmärrä surua. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 136.)

Lapsen tärkein tukija on hänen perheensä. Perhe ymmärretään kokonaisuudeksi siten, kuinka lapsi itse sen määrittelee. Lapsi voi määrittellä perheeseensä kuuluvaksi joko toisen tai

molemmat vanhempansa lapsineen. Perhemuodot voivat vaihdella ydinperheestä uusperheisiin. Toisaalta myös biologisten vanhempien lisäksi lapsella voi olla uusia sosiaalisen vanhemman roolissa olevia läheisiä aikuisia, joista voi olla lapselle tukea surun käsittelyssä. (Pietilä, Välimäki, Vehviläinen-Julkunen & Häggman-Laitila 2001, 189.) Sisaruksen kuoleman jälkeen lapselle on tärkeää, että hänen perheensä tarjoaa tukeaan. Lapsen auttamisessa korostuu siis läsnäolon merkitys ja sen laatu. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 141.)

Aikaisemmin on ajateltu, että lapselle ei kannata kertoa kuolemaan liittyviä tosiasioita (Hermanson 2008). Häntä ei myöskään pidä suojella kuolemalta ja surulta, koska lapsi ymmärtää ja näkee asioita, joita ei ääneen sanota (Mesikämmen 2010, 12). Lapsen mielikuvitus voi nykytietämyksen mukaan olla niin voimakasta, että lapsi muodostaa tarinan, joka voi olla jopa pelottavampi kuin totuus kuolemasta. Tästä syystä vanhempien olisi hyvä kertoa kuolemasta rehellisesti ja lapsen kehitystaso huomioiden. (Hermanson 2008.)

Puhuttaessa lapselle kuolemasta, tulee samalla tarkkailla, kuinka hän sen hahmottaa, sillä lapselle voi jäädä vääränlaisia käsityksiä ja turhia pelkoja kuolemasta (Väisänen, 1999, 112). Lapsen voi olla vaikea käsittää abstrakteja ilmaisuja kuolemasta puhuttaessa, sillä esimerkiksi pienen lapsen tapa elää on hyvin konkreettinen. Tämän vuoksi vanhemman ei tule kuvata kuolemaa esimerkiksi uneksi vaan lapsen kysymyksiin tulisi vastata mahdollisimman konkreettisesti. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 137.) Lapsen esittämiin kysymyksiin tulisi siis suhtautua vakavasti ja vastata kysymyksiin mieluummin edes, ettei tiedä kuin jättää lapsen kysymykset huomiotta (Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2010). Joskus voi olla hyödyksi vain pysähtyä hetkeksi lapsen kanssa yhdessä miettimään asiaa. Tämä voi auttaa lasta itseään löytämään vastaukset kysymyksiinsä. (Rautiainen 2010.) Lapselle voi olla hyötyä jo siitä, että kysymysten kautta hän saa luvan puhua kuolemasta ja tulla kuuluksi (Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2010).

Lapselle on tärkeää kertoa, että myös negatiiviset tunteet, kuten viha, syyllisyys, turhautuminen ja pelko ovat myös sallittuja (Fernside 2010). On hyvä ottaa myös puheeksi lapsen mahdolliset itsesyytökset ja syyllisyyden tunteet (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 140). Esimerkiksi, jos lapsi kokee syyllisyyttä, kannattaa hänelle kertoa, etteivät hänen tekonsa

tai ajatuksensa ole aiheuttaneet sisaruksen kuolemaa (Mesikämmen 2010, 13). Surutyön alkutaipaleella lapsi saattaa tarvita fyysistä lähellä oloa, lohduttamista ja psyykkisen kivun ja raivon ulostulon sietämistä (Väisänen 1999, 81).

Lapsi saattaa olla huolestunut siitä, että vanhemmatkin katoavat, jos vanhemmat antavat sisaruksen kuoltua muiden aikuisten huolehtia elossa olevista lapsistaan. Tämän vuoksi lapsen tulisikin olla mahdollisimman vähän erossa vanhemmistaan sisaruksen kuoleman jälkeen, sillä hänellä on tällöin entistä suurempi läheisyyden tarve. (Manneri 1992, 47.) Perheen arkirytmiksi olisi tärkeää palauttaa mahdollisimman nopeasti ennalleen, jotta lapsi tuntisi olonsa turvallisiksi vanhempien kanssa (Väisänen 1999, 111). Hyvä keino luoda lapselle turvallisuutta on pitää häntä esimerkiksi sylissä. Tällä tavoin vanhemmat voivat vastata hänen lisääntyneeseen turvallisuuden kaipuuseensa. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 140.)

Vanhempien tulisi hyväksyä lapsensa suru, joka näyttäytyy ulospäin vain hetken aikaa (Sylva ry 2005, 37). Lapsen kehitykseen ei kuulu jatkuva sureminen, vaan hänellä on oltava myös hauskaa ja oikeus iloita asioista (Poijula 2007, 111). Lapselle on siis tärkeää päästä esimerkiksi tuttujen harrastustensa pariin mahdollisimman pian, kunhan hän itse on niihin valmis. Lapsi voi näin saada tukea myös harrastustensa kautta. (Sylva ry 2005, 37.)

Parhaiten surevaa lasta auttaa vanhemman mahdollisimman luonnollinen suhtautuminen sekä lapseen että kuolintapahtumaan. Vanhemman ei tarvitse pakolla yrittää tai suorittaa mitään auttaakseen lasta. (Laimio 2004, 17.) Tärkeintä on olla saatavilla lapsen sitä tarvittaessa ja samalla antaa lapsen surulle myös omaa tilaa (Salonen 2002, 14). Lapsen surua voi myös lisätä vanhempien väärä tapa käsitellä kuolemaa (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 136). Vanhempien hetkittäin ilmenevät vihankin tunteet kuuluvat suruun ja ovat sallittuja, aina ei tarvitse jaksaa (Väisänen 1999, 112). Vanhempien on kuitenkin tärkeää ilmaista omia suruun liittyviä tunteitaan ja olla rehellinen omille tunteilleen (Fernside 2010). Tämä tulee esille esimerkiksi Mäkysen (2001) opinnäytetyön tuloksissa, joiden mukaan vanhempien on tärkeää näyttää lapselle tunteensa sekä itkeä ja ikävöidä kuollutta lapsen nähden. Näin vanhempi antaa lapselle mallin suremisesta ja antaa lapselle luvan surra. (Mäkynen 2001, 29.)

Nuoruusiässä lapsi saattaa tarvita vanhemmiltaan erilaista tukea kuin aiemmin lapsuudessa. Tämä johtuu siitä, että nuoruusiässä lapsi suree voimakkaasti niin hiljaisena kuin itkuisenakin. Hän voi saada tukea keskusteluista vanhempien kanssa. (Väisänen 1999, 113.) Nuoruusiässä lapsen surun käsittelyn tukemiseen on hyvä käyttää toiminnallisia keinoja (Fernside 2010). Mäkysen (2001, 29) mukaan tällaisina keinoina vanhemmat voivat käyttää esimerkiksi musiikkia tai kirjallisuutta lapsensa surun käsittelyn tukemiseen. Lisäksi luovan liikunnan ja erilaisten rentoutumiskeinojen käyttäminen voi olla avuksi. Nuoruusiässä lapsi saattaa ulkoisesti vaikuttaa aikuisemmalta kuin mitä onkaan. Tästä johtuen tulee kuitenkin huomioida, etteivät lapsen keinot käsitellä suruaan välttämättä yllä samalla tasolla vanhemman kanssa. (Fernside 2010.)

2.4.2 Perheen ulkopuolelta saatu tuki

Surun murtamat vanhemmat eivät välttämättä pysty tukemaan lastaan surussa, koska vanhempien tunteet voivat väliaikaisesti etäännyä elossa olevasta lapsesta ja kohdistua yksinomaan kuolleeseen lapseen (Moren 2008, 26). Ruohomaan ja Tahvanaisen (2006) mukaan perheen muut lapset voivat myös joutua toimimaan perheensä tukipilareina tai he voivat joutua olemaan vastuussa siitä, ettei perheessä olisi surua. Lapsi voi esimerkiksi joutua ottamaan vanhemman roolin huolehtiessaan omista vanhemmistaan surun keskellä. (Ruohomaa & Tahvanainen 2006, 31.) Tämän vuoksi on siis hyvä, että lapsella on myös joku toinen turvallinen aikuinen, johon hän voi luottaa (Väisänen 1999, 112). Lapsen, jonka sisarus on kuollut, tilannetta voidaan kuvata termillä ”toissijainen vanhemmuuden menetys” (Moren 2008, 26). Tällöin lapsi ei koe saavansa vanhemmiltaan psyykkistä läsnäoloa tai huolenpitoa (Holm & Turunen 2005, 23). Sisaruksen kuoleman jälkeen lapsi tarvitsee surun ja kuoleman käsittelemiseen myös ulkopuolista tukea, sillä hän ei yksin pysty käsittelemään suruaan (Uittomäki 2009a, 31).

Ystävät ovat lapselle tärkeitä surukokemuksen läpikäymiseen. Heidän kanssaan lapsi voi leikkimisen lisäksi myös piirtää omilla ehdoillaan ja omassa tahdissaan sekä samalla käsitellä suruaan. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 138.) Lisäksi tällaisessa tilanteessa suku-

laisten väliaikainen apu ja läsnäolo helpottavat kaikkien perheenjäsenten tilannetta (Moren 2008, 26).

Lapsen päivähoitopaikkaan tai kouluun tulee muistaa ilmoittaa, mitä on tapahtunut. On ymmärrettävä, ettei lapselle ole välttämättä helppoa palata päiväkotiin tai kouluun. Hänelle on annettava aikaa niin kauan, ettei hän ole enää liian huolissaan vanhempiensa tai muiden sisarustensa voinnista. (Väisänen 1999, 15.) Lapsen on useimmiten parasta mennä päiväkotiin tai kouluun mahdollisimman pian sisaruksen kuoleman jälkeen. Ensimmäinen poissaolon jälkeinen koulupäivä voi kuitenkin tuntua lapsesta hyvin vaikealta. Opettajan on hyvä olla lapsen tukena ja valmistaa lasta luokkatovereiden tapaamiseen etukäteen keskustelemalla. Lapsen tulisi itse olla mukana päättämässä, mitä luokalle kerrotaan tapahtuneesta. (Dyregrov 1993, 78-79.)

Lapsi voi toistaa sisaruksensa kuolemaa esimerkiksi leikin kautta päivästä toiseen hyvinkin pitkiä aikoja. Tämä voi johtua siitä, että hän on joutunut näkemään dramaattisen kuolematapahtuman. Jos vanhemmat huolestuvat tästä pitkittyneestä leikin toistamisesta ja se jatkuu pitkään, he voivat ottaa yhteyttä ensin neuvolaan tai kouluterveydenhuoltoon, josta voidaan ohjata lastenpsykologin tai – psykiatrin luo. Tällöin voidaan saada neuvoja, miten auttaa lasta etenemään omassa surutyössään. (Manneri 1992, 47.) Sisaruksen kuoleman kohdanneella lapsella on myös mahdollisuus keskustella Tukinetin suljetussa keskusteluryhmässä. Ryhmän toiminta perustuu Käpy ry:n ja Tukinetin yhteistyöhön. (Mynttinen-Suonpää 2010, 15.)

Apua lapsensa surun käsittelyyn voi lisäksi saada terveyskeskuksesta, mielenterveystoimistosta, psykiatrisilta poliklinikoilta, perheneuvolasta, perheasiainkeskuksista ja seurakuntien työntekijöiltä. On olemassa myös palvelevia puhelimia, joihin voi halutessaan soittaa, jos avun hakeminen ei omalla paikkakunnalla muutoin onnistu. (Väisänen 1999, 18.)

Lapsen surutyön etenemisessä huolestumisen merkkejä voivat olla esimerkiksi pitkittynyt masennuskausi, jolloin lapsi menettää täysin kiinnostuksensa päivittäisiin toimiin tai tapahtumiin. Lisäksi lapsella voi esiintyä univaikeuksia, ruokahaluttomuutta, jatkuvaa yksinäisyydenpelkoa tai taantumista. Lapsi voi myös puhua ihailevasti omasta kuolemastaan, jotta

hän pääsisi kuolleen sisaruksensa luokse. Nämä merkit voivat kertoa mahdollisesta ammat-
tiavun tarpeesta, joka tulee huomioida, jotta lapsi pystyisi käsittelemään suruaan ohjatusti.
(Hospice 2008.)

Lapsen kuoltua vanhemmilla on usein suuri tarve keskustella hoitavan lääkärin sekä hoito-
työntekijöiden kanssa. Vanhemmille olisi järjestettävä siihen tilaisuus ja usein näitä tapaa-
misia olisi hyvä olla kaksi. Ensimmäisessä tapaamisessa keskustelun ei tarvitse olla tieto-
painotteinen, koska vanhemmat eivät omassa surussaan välttämättä pysty vastaanottamaan
yksityiskohtaista asiatietoa. Heidän kanssaan olisi sen sijaan hyvä keskustella vanhempien
omasta sekä muiden lasten jaksamisesta. Toinen tapaaminen olisi hyvä järjestää noin kol-
men kuukauden kuluttua lapsen kuolemasta. Silloin vanhemmilla ja sisaruksilla voi olla jo
mielessään konkreettisia kysymyksiä lapsen kuolemaan liittyvistä asioista. Jos perhe halu-
aa, heille voidaan järjestää mahdollisuus keskustella myös muiden työntekijöiden, esimer-
kiksi psykologin, nuorisopsykiatrin tai teologin kanssa. Mikäli vanhemmat tai sisarukset
haluavat, heille tulisi tarjota mahdollisuus myöhemminkin keskustella hoitavan lääkärin,
hoitajien tai erityistyöntekijöiden kanssa. (Koistinen ym. 2009, 460.)

Ammattihenkilöt voivat yhdessä vanhempien kanssa myös pohtia lapsen henkilökohtaisesta
avun tarpeesta, esimerkiksi terapiasta. Lapsi saattaa tarvita terapeutista apua sisaruksen
kuolemasta johtuvien välittömien seurausten tai pitkäaikaisvaikutusten takia. (Dyregrov
1993, 98.) Ammattihenkilöiden tarjoama apu ei välttämättä tarkoita pitkää terapiaprosessia,
vaan lapsi voi saada apua myös muutamasta neuvontatyyppisestä käynnistä (Mesikämmen
2010, 13). Ilman ammatillista apua aiemmin lapsuudessa koetut käsittelemättömät mene-
tykset saattavat tulevaisuudessa vaikuttaa persoonallisuuden kehitykseen sekä luoda kasvu-
pohjaa psykkisille ongelmille (Dyregrov 1993, 98-99).

Lapsi voi olla niin yksin surunsa kanssa, että hänen on vaikea puhua tapahtuneesta, tai että
hänen surureaktionsa ja masennuksensa estävät aikuisia pääsemästä hänen lähelleen. Täl-
löin voidaan tarvita lyhytterapiaa, joko yksilö- tai perheterapiana. Joissain tapauksissa saa-
tetaan tarvita pitkäaikaisempaa terapiaa. Keskeisellä sijalla pienempien lasten terapiassa on
usein leikki. Se antaa lapselle mahdollisuuden ilmaista nopeammin itseään toiminnan avul-
la kuin sanoin. (Dyregrov 1993, 98-99.) Ruohomaan ja Tahvanaisen (2006) mukaan amma-

tillinen apu sisaruksen kuoleman jälkeen on lapsille hyvin tärkeää, koska heillä voi olla suuri tarve saada keskustella jonkun puolueettoman henkilön kanssa. Avun saantia voi kuitenkin hankaloittaa epätietoisuus, mitä palveluja omalla paikkakunnalla on tarjolla. Lapsi saattaa lisäksi kaivata kuuntelua, läsnäoloa, tietoa kuolleen sisaruksen sairaudesta sekä kuolemasta ja ohjeita arkipäivän selviytymiseen. (Ruohomaa & Tahvanainen 2006, 45.)

Vertaistuella on suuri merkitys ulkopuolelta tulevana tuen muotona. Vertaistuella tarkoitetaan kohdattujen vaikeuksien kuten sairastumisen tai läheisen kuoleman kokemisen jakamista toisten saman kokeneiden ihmisten kanssa. Se vakiintui toimintamuodoksi sosiaali- ja terveysalan työssä Suomessa vasta 1990-luvun puolivälissä. (Hyväri 2005, 214.) Vertaistuen avulla lapsi voi esimerkiksi huomata, ettei ole ainut sisaruksensa kuoleman kohdannut lapsi (Mesikämmen 2010, 13).

Sisaruksen kuoleman herättämiä tunteita voidaan käsitellä erilaisissa sururyhmissä. Sururyhmä ei ole ryhmäterapiaa vaan nimenomaan saman kokeneiden vertaistukiryhmä, jossa tapahtuva kokemusten jakaminen vähentää suruun liittyvää stressiä ja lievittää kuolemaan liittyvää kärsimystä. Lisäksi ryhmät tarjoavat mahdollisuuden keskustella kuoleman kokemuksista, kuolleesta sisaruksesta ja auttaa ilmaisemaan tunteitaan. (Pojula 2002, 226.) Sururyhmätoiminnan ei välttämättä tarvitse rajoittua vain erilaisten kriisien käsittelyyn, vaan niissä voidaan luoda myös yhteisöllisyyttä ja ystävyyssuhteita (Hyväri 2005, 215).

Saamansa vertaistuen avulla lapsi voi samaistua muihin saman kohtalon kokeneisiin lapsiin ja rohkenee avoimeen keskusteluun sekä oppii tunnistamaan omaa reagointiaan kuolemaan (Pojula 2002, 226). Ryhmissä pyritään vahvistamaan lapsen voimavaroja ja käsittelemään niitä ulkopuolisten aikuisten tukemana. Apuna voidaan käyttää luovia menetelmiä, satuja, sadutusta sekä leikkiä. Sururyhmien yksi tärkeimmistä anneista on vertaistuen saaminen muilta sisaruksen kuoleman kokeneilta lapsilta. (Uittomäki 2009a, 31.)

Uittomäen (2009b) mukaan lapsi voi sururyhmässä huomata, ettei ole ainut kyseisessä elämäntilanteessa ja tämän lisäksi lapsi saa hyvin tärkeää vertaistukea toisilta samankaltaisen tilanteen kohdanneilta lapsilta. Sururyhmässä lapsi pääsee käsittelemään suruaan ja kuole-

man aiheuttamia tunteitaan turvallisessa ilmapiirissä. Siellä lapsen ei tarvitse pelätä aiheuttavansa lisää surua ihmisille, jotka ovat hänen ympärillään. (Uittomäki 2009b, 2.)

Suomessa lasten sururyhmätoimintaa on ollut vasta muutaman vuoden ajan, joten ryhmät ovat vielä melko harvinaisia. Niitä järjestävät muun muassa Mielenterveysseurat, Käpy ry, Mannerheimin Lastensuojeluliitto sekä seurakunnat. Esimerkiksi Käpy ry on järjestänyt erilaista sururyhmätoimintaa nimenomaan sisaruksensa kuoleman kohdanneille lapsille. (Collin 2005.)

2.4.3 Lapsen ja vanhempien saama tuki Käpy ry:ltä lapsen näkökulmasta

Lapsensa kuoleman kohdanneille perheille on olemassa valtakunnallinen vertaistukiyhdistys, Käpy – Lapsikuolemaperheet ry (Käpy ry 2010). Alun perin yhdistys on perustettu vuonna 1991 ja silloin yhdistyksen nimenä oli Kätkytkuolemaperheiden yhdistys (Manneri 1992, 88). Se tarjoaa tukea auttavan puhelimen, tukihenkilöiden ja maanlaajuisten keskusteluryhmien avulla sekä perheviikonloppujen muodossa. Käpy ry järjestää perheviikonloppuja leiriolosuhteissa kolme kertaa vuodessa eri puolilla Suomea. Ne on tarkoitettu lapsensa menettäneille perheille ja ne mahdollistavat perheen yhdessäolon sekä vertaistuen mahdollisuuden sekä lapsille että aikuisille. Kun vanhemmat saavat tukea suruunsa, niin he osaavat auttaa lastaan paremmin surutyössä. Sekä vanhemmat ja lapset siis hyötyvät saamastaan tuesta. (Käpy ry 2010.)

Käpy ry:n perheviikonloppu sisältää pienryhmä-, sekä teemaryhmäkeskusteluja, perheen yhteisiä muistohetkiä ja perheen yhdessäoloa. Perheviikonlopun aikana lapsille järjestetään toiminnallisia ryhmiä, joissa on mahdollisuus keskustella sisaruksen kuolemasta toiminnan ohessa. Vanhemmilla on puolestaan mahdollisuus osallistua erilaisiin keskusteluryhmiin. (Käpy ry 2010.)

Perheviikonlopun aikana lasten ja vanhempien ryhmät kokoontuvat viisi kertaa ja niissä yritetään yhdessä löytää keinoja surun käsittelemiseen. Ryhmissä voi käsitellä erilaisia teemoja, kuten kuoleman ja surun merkitys, perhesuhteet ja tulevaisuuteen suuntautuminen.

Lasten ryhmissä on keskustelun lisäksi paljon mukavaa yhdessäoloa ja tekemistä, kuten esimerkiksi maalausta, satuja ja rentoutumista, ryhmäläisten ikätaso huomioiden. (Mesi-kämmen 2010, 14.) Ryhmien lisäksi lapsella on perheviikonlopussa mahdollisuus käsitellä suruaan terapeuttien ohjaamana (Käpy ry 2010). Lapsille oli perheviikonlopussa järjestetty myös luovaa toimintaa, kuten kankaanpainantaa, temppuratoja ja inkkariseikkailuja (Tiainen 2003, 13-14).

Perheviikonlopuissa on siis tarjolla omaa ohjelmaa jokaiselle perheenjäsenelle. Tästä on esimerkkinä Tampereella järjestetty perheviikonloppu vuonna 2003. Siellä miehet saivat saunoa ja keskustella sekä pukea ajatuksensa sanoiksi miesten kesken. Samaan aikaan naisille taas oli luotu mahdollisuus keskustella omassa rauhallisessa ympäristössään. (Tiainen 2003, 13-14.) Näin vanhemmille annettiin mahdollisuus surra omalla tavallaan ja käsitellä omaa pahaa oloaan (Koistinen ym. 2009, 462).

Naisten ja miesten tavat ilmaista sekä käsitellä suruaan ja käydä sitä läpi ovat siis erilaisia ja tämän vuoksi heille on järjestetty perheviikonlopussa ohjelmaa myös erikseen (Tiainen 2003, 13). Tätä kuvaa myös Poijula Heiskasen (2000, 15) artikkelissa seuraavasti: ”Naiset puhuvat kilometrejä ja itkevät litroja, mies tiivistää surunsa yhteen lauseeseen.” Kun vanhemmat saavat surra rauhassa, niin he pystyvät myös näkemään, mikä on hyväksi lapselle ja koko perheelle (Koistinen ym. 2009, 462).

Surun keskellä perheviikonloppu on hyvä tapa pysähtyä arjen kiireissä ja kokea rennossa ilmapiirissä tunteita äärilaidasta toiseen. Saman kohtalon kokeneiden kanssa on myös helppo nauraa ja itkeä. (Tiainen 2003, 13-14.) Esimerkiksi eräs poika totesi perheviikonlopussa: ”Onko näillä kaikilla kuollut veli tai sisko?” Vasta leirin jälkeen hän pystyi kertomaan koulukavereilleen kuolleesta veljestään. Ennen leiriä hän oli tuntenut itsensä hyvin erilaiseksi ja oudoksi kuolleen pikkuveljensä vuoksi. Leirillä poika huomasi, ettei ole ainut, jonka sisarus on kuollut. Perheviikonlopussa siis myös vanhemmat voivat huomata, kuinka tärkeää vertaistuki on myös lapsille. (Tiainen 2003, 13.)

3 TARKOITUS, TEHTÄVÄT JA TAVOITE

Opinnäytetyön tarkoituksena on kuvata lasten surukokemuksia ja heidän surun käsittelyään sisaruksen kuoleman jälkeen. Lisäksi opinnäytetyön tarkoituksena on kuvata lasten saamaa hyötyä surutyöhönsä Käpy ry:n järjestämistä perheviikonlopuista Käpy ry:n omasta toivomuksesta. Aiheeseen perehdytään sekä vanhempien että lasten näkökulmasta.

Opinnäytetyön tehtävänä on

1. Millä tavoin lapsi kokee surua sisaruksen kuoleman jälkeen?
2. Millä tavoin lapsi käsittelee suruaan sisaruksen kuoleman jälkeen?
3. Millä tavoin lapsi voi hyötyä surutyössään Käpy ry:n perheviikonlopusta?

Opinnäytetyön tavoitteena on lisätä tietoa lasten surusta ja sen käsittelystä sisaruksen kuoleman jälkeen. Lisäksi tavoitteena on kehittää sekä omaa että hoitotyöntekijöiden, jotka kohtaavat työssään kuoleman kokeneita lapsia, valmiutta kohdata sureva lapsi ja ohjata lapsi tarpeellisten tukimuotojen pariin. Tulosten avulla pyritään Käpy ry:n kautta antamaan tietoa vanhemmille lastensa surutyön tukemisen tärkeydestä ja tuomaan tietoa lapselle itselleen vertaistuen mahdollisuudesta hänen kehitystasonsa mukaan.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Menetelmällinen lähtökohta

Hoitotieteellisen tutkimuksen päätavoitteena on hoitamisen ilmiöiden ja niiden eri ulottuvuuksien tutkiminen. Tämän vuoksi tutkimusongelman tulee olla tärkeältä ja tarkoituksenmukaiselta hoitotyön alueelta. (Paunonen & Vehviläinen-Julkunen 2001, 36-37.) Hoitotieteellisessä tutkimuksessa pyritään tuottamaan uutta tietoa tutkittavasta kohteesta ja kuvaamaan todellista elämää kokonaisvaltaisesti (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2004, 152).

Opinnäytetyön menetelmäksi on valittu kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimusmenetelmä. Tarkoituksena ei ole hakea yleistettävää tietoa vaan lapsen kokemuksia ja keinoja käsitellä suruaan sisaruksen kuolemaan jälkeen sekä vanhempien että lasten näkökulmasta. Hirsjärven ym. (2004) mukaan kvalitatiivisella menetelmällä tutkimalla yksittäistä tapausta kyllin tarkasti voidaan saada näkyviin myös se, mikä toistuu usein ilmiötä tarkasteltaessa yleisemmällä tasolla ja se, mikä ilmiössä on merkittävää. Tähän perustuen kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineistosta ei haeta päätelmiä yleistettävyyttä ajatellen. (Hirsjärvi ym. 2004, 171.)

Kvalitatiivisessa tutkimusmenetelmässä tarkastellaan asioita ja ilmiöitä sekä niiden välisiä suhteita niiden luonnollisessa yhteydessään. Tutkijan rooli korostuu aineistojen keruussa ja analyysissa, koska tutkijan omat arvot muovaavat sitä, millä tavalla ja miten tutkittavia ilmiöitä pyritään ymmärtämään. Kvalitatiivisessa tutkimusmenetelmässä siis korostuu subjektiivisuus eli tutkijan oma persoonallisuus on vahvasti mukana tutkimuksen eri vaiheissa. Tulokseksi voidaan saada vain ehdollisia selityksiä tiettyyn aikaan ja paikkaan rajoittuen. Tässä tutkimusmenetelmässä on pyrkimyksenä pikemminkin löytää tai paljastaa tosiasioita kuin todentaa jo olemassa olevia väittämiä. (Paunonen & Vehviläinen-Julkunen 2001, 20; Hirsjärvi ym. 2004, 152.)

4.2 Aineiston keruu

Opinnäytetyössä käytetään kahta eri tavoin kerättyä aineistoa. Toinen aineisto perustuu avoimia kysymyksiä sisältäviin kyselylomakkeisiin, joiden tiedot on kerätty vanhemmilta, jotka ovat osallistuneet lastensa kanssa Käpy ry:n perheviikonloppuun. Vanhemmat kertovat kyselylomakkeissaan lastensa tuntemuksista sisaruksen kuoleman jälkeen. Tämän lisäksi haastatellaan kolmea perheviikonloppuun osallistunutta lasta, joiden sisarus on kuollut. Haastateltavat lapset ovat iältään 10-14-vuotiaita ja valittu Käpy ry:n toiminnanjohtajan avulla. Kyselyn suunnittelun ja toteutuksen etenemisestä opinnäytetyön tekijät eivät tiedä yhtä paljon kuin tekemiensä haastattelujen etenemisestä, koska kyselylomakkeet on saatu valmiiksi täytettyinä Käpy ry:ltä. Opinnäytetyön tekijät ovat toteuttaneet koko haastattelu-prosessin itse, haastattelun teemojen muotoilusta haastattelujen aukikirjoittamiseen saakka. Tämän vuoksi haastattelu-prosessin eteneminen on kuvattu paljon yksityiskohtaisemmin kuin kyselyn.

4.2.1 Triangulaatio

Tässä opinnäytetyössä käytetään kahta eri tavoin ja eri näkökulmasta kerättyä aineistoa, sillä se tarjoaa laajempia näkökulmia ja kokonaiskäsityksiä. Tästä voidaan käyttää nimitystä triangulaatio. (Eskola & Suoranta 2000, 68.) Triangulaatiosta tutkimuksessa voidaan erottaa neljä eri tapaa. Nämä tavat toi esille jo 1970-luvun lopulla Denz, joka jaotteli triangulaatiotavoiksi tutkimusaineistoon, tutkijaan, teoriaan ja metodeihin liittyvät triangulaatiot. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 144-145.) Monet tutkijat (mm. Brannen, Robson) puhuvat eri tavoin kerättyjen aineistojen yhdistämisen puolesta (Hirsjärvi & Hurme 2009, 38). Tässä opinnäytetyössä käytetään sekä tutkimusaineistoon, metodeihin että tutkijaan liittyvää triangulaatiota. Tutkimusaineistoihin liittyvässä triangulaatiossa tietoa kerätään monelta eri tiedonantajaryhmältä, esimerkiksi potilailta, hoitajilta tai omaisilta. Aineistojen keruu voidaan myös toteuttaa eri paikoissa sekä eri aikoina. (Kankkunen & Velviläinen-Julkunen 2009, 58.) Metodeihin liittyvässä triangulaatiossa erilaisia yhdisteltäviä aineistoja voivat olla esimerkiksi haastattelut, kyselyt, havainnoinnit, tilastotiedot, lehtiartikkelit tai kuvanauhoitukset (Eskola & Suoranta 2000, 69). Tutkijatriangulaatiossa samaa ilmiötä voi tut-

kia useampikin tutkija, jolloin tutkijat voivat tehdä yhteistyötä aineistonkeruussa ja analysoinnissa (Kankkunen & Vehviläinen-Julkunen 2009, 59). Tällöin tutkimus voi monipuolistua ja tarjota laajempia näkökulmia kuin vain yhden tutkijan tekemä tutkimus (Eskola & Suoranta 2000, 69).

4.2.2 Kysely

Kyselytutkimuksella voidaan kerätä laaja tutkimusaineisto, koska tutkimukseen voi osallistua paljon henkilöitä ja kysymyksiä voi olla useita (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2008, 190). Kyselyn muotoa voidaan vaihdella tarkoituksen ja kohderyhmän mukaan. Kyselyä täytettäessä paikalla ei aina välttämättä ole valvojaa lainkaan, vaan esimerkiksi postikyselyssä vastaaja kirjoittaa vastauksensa itsenäisesti saamiensa ohjeiden mukaan. (Aaltola & Valli 2007, 102-103.)

Kysymysten muotoilussa vaaditaan huolellisuutta, koska kysymykset luovat perustan tutkimuksen onnistumiselle sekä tutkimustehtävien täyttymiselle. Kysymykset rakennetaan tutkimustehtävien pohjalta, jotta osataan kysyä kaikkein olennaisimmat asiat tutkimuksen kannalta. (Aaltola & Valli 2007, 103.) On huomioitava, että vastaaja voi ymmärtää kysymykset toisella tavalla kuin tutkija itse (Hirsjärvi ym. 2008, 190). Tämän vuoksi kysely vaatii hyvän etukäteissuunnittelun ja kyselylomakkeen etukäteistestauksen pienellä koevastaajaryhmällä. Heidän avullaan voidaan havaita, kuinka kysymykset ymmärretään ja millaisia vastauksia saadaan. Etukäteistestauksen avulla voidaan myös kysymysten muotoilua muuttaa tai kysymyksiä karsia tarpeen mukaan. (Koivula ym. 1999, 47.)

Kysymysten väärinymmärryksiä on vaikea kontrolloida, jos tutkija itse ei ole tilanteessa mukana. Tämä voi aiheuttaa toisenlaisia tutkimustuloksia kuin mitä on ajateltu. Kyselyn haittana voi olla myös se, ettei tiedetä, kuinka rehellisesti vastaaja on pyrkinyt vastaamaan. (Hirsjärvi ym. 2008, 190.)

Tässä opinnäytetyössä käytetyt kyselylomakkeet on kerätty sisaruksensa kuoleman kokeneiden lasten vanhemmilta kaksi viikkoa ja kuusi kuukautta Käpy ry:n perheviikonloppujen

jälkeen. Niiden avulla on haluttu selvittää leirin lyhyt- ja pitkäaikaisvaikutuksia surun käsittelyn tukemisessa. Kyselylomakkeet on laadittu ja kerätty osana Tampereen yliopiston hoitotieteen laitoksen surututkimushanketta. Kyselylomakkeet on lähetetty vanhemmille postitse. Kyseisessä tutkimuksessa on haluttu selvittää Käpy ry:n järjestämän perheviikonlopun vaikutuksia vanhempien suruun ja posttraumaattiseen stressiin.

Surututkimushankkeen kyselystä analysoidaan vain ne kyselylomakkeet, jotka liittyvät aiheeltaan tähän opinnäytetyöhön. Kyselylomakkeilla kerätty aineisto koostuu 31 äidin ja 18 isän vastauksista. Kyselylomakkeiden avoimissa kysymyksissä pyydettiin vanhempia kuvailemaan omin sanoin, kuinka heidän lapsensa kokevat sisaruksen kuoleman, sekä millaista lasten suru on. Toisena aiheena oli kuvailla, kuinka lapset kokivat perheviikonlopun, ja kuinka perheviikonloppu vanhempien mielestä edisti lapsen surun käsittelyä (liite 3).

Kyselylomakkeen laadinnan ja aineiston keruun on toteuttanut Tampereen yliopiston hoitotieteen laitos surututkimushankkeen yhteydessä. Tämän vuoksi opinnäytetyön tekijöillä ei ole tarkkaa tietoa siitä, kuinka kyselylomakkeet on laadittu ja esitetattu.

4.2.3 Haastattelu

Toisena aineistonkeruumenetelmänä käytetään haastattelua, koska se on hyvin joustava menetelmä ja sopii erilaisiin tutkimustarkoituksiin. Haastattelussa ollaan suorassa kielellisessä vuorovaikutuksessa tutkittavan kanssa, ja tämä tilanne luo mahdollisuuden suunnata tiedonhankintaa itse tilanteessa sekä saada esille vastausten taustalla olevia motiiveja. Eikielelliset vihjeet auttavat ymmärtämään vastauksia ja joskus jopa ymmärtämään merkityksiä toisin kuin tutkimuksen alussa ajateltiin. Haastattelun aikana on mahdollista säädellä aiheiden järjestystä sekä esittää lisäkysymyksiä. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 34-35.)

Haastattelu on hyvä vaihtoehto, kun kysymyksessä on vähän kartoitettu, tuntematon alue eikä tutkija voi etukäteen tietää vastausten suuntia. Useat tutkijat ovat eri mieltä siitä, tulisiko haastattelua käyttää, kun halutaan tutkia arkoja tai vaikeita aiheita. Joidenkin mielestä kyselylomake olisi sopivampi vaihtoehto, tällöin tutkittava voi jäädä anonyymiksi ja tarkoi-

tuksellisesti etäiseksi. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 34-35.) Haastattelun tavoitteena laadullisessa tutkimuksessa on saada mahdollisimman monipuolisia kuvauksia tutkittavasta ilmiöstä. Haastateltavia valittaessa korostuvatkin heidän kokemuksensa tutkittavana olevasta ilmiöstä sekä halukkuus keskustella aiheesta. (Kylmä & Juvakka 2007, 79-80.)

Haastattelulajina tässä opinnäytetyössä käytetään teemahaastattelua eli puolistrukturoitua haastattelua. Tässä haastattelulajissa edetään tiettyjen keskeisten opinnäytetyön teemojen ja niihin liittyvien ennalta suunniteltujen tarkentavien kysymysten mukaan, mutta vastauksia ei ole sidottu vastausvaihtoehtoihin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75.) Teemahaastattelussa haastattelijat voi siis vaihdella kysymysten sanamuotoa ja järjestystä haastattelun etenemisen mukaan. Puolistrukturoiduille haastatteluille on siis ominaista, että jokin haastattelun näkökulma on lyöty lukkoon, mutta ei välttämättä kaikkia. Teemahaastattelusta puuttuu strukturoidulle lomakehaastattelulle luonteenomainen kysymysten tarkka muoto ja järjestys, mutta se ei ole niin vapaamuotoinen kuin syvähaastattelu. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 47-48.)

Haastateltavat voivat vastata kysymyksiin omin sanoin oman ikätasonsa ja kehityksensä mukaisesti. Haastattelu ottaa huomioon sen, että ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioille antamansa merkitykset ovat keskeisiä sekä, että nämä merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 47-48.) Kun kyseessä on kvalitatiivinen tutkimus, niin perimmiltään kysymys on tarinoiden kertomisesta erilaisten merkitysten kautta. Jos haastattelun kysymyksiä rajataan liikaa, niin rajaamme samalla myös haastateltavien mahdollisuuksia saada kerrottua oma tarinansa. (Kylmä & Juvakka 2007, 80.)

Haastattelu on sopiva vaihtoehto toiseksi tämän opinnäytetyön aineistonkeruumenetelmäksi, sillä tutkittavat lapset ovat eri-ikäisiä ja heidän voi olla vaikea ymmärtää kyselylomakkeissa olevia kysymyksiä. Teemahaastattelu antaa mahdollisuuden varmistaa, että lapset ymmärtävät kysymykset, koska haastattelun aikana voidaan esittää tarkentavia kysymyksiä. Teemahaastattelujen avulla pyritään saamaan vastaukset tämän opinnäytetyön keskeisiin tutkimustehtäviin.

4.2.4 Lasten haastattelu

Kiinnostus lasten kvalitatiiviseen teemahaastatteluun on lisääntynyt viimeisen parin vuosikymmenen aikana. Lasten ääntä on haluttu tuoda enemmän esille, joten heidän näkemystään aktiivisina ja sosiaalisina toimijoina on korostettu. (Alasuutari 2005, 145-146.) Tämän vuoksi myös lapsille tulee antaa oikeus tulla nähdyksi ja kuulluksi omilla ehdoillaan. Tämä korostuu myös YK:n yleissopimuksessa lasten oikeuksista, jonka myötä myös lasten osallistuminen tutkimuksiin on hyvinkin perusteltua. Lapsia haastateltaessa on muistettava, että he kuuluvat lainsäädännöllisesti suojeltaviin erityisryhmiin, joilla ei ole täydellistä itsemääräämisoikeutta päättää tutkimukseen osallistumisesta. Lasten tutkimukseen osallistumiseen tarvitaan huoltajan tai muun laillisen edustajan lupa. (Kuula 2006, 147.)

Lasten haastattelussa haastattelijan on kiinnitettävä huomiota muun muassa lapsen kehitystasoon, kysymysten muotoilemiseen sekä lapsen ja aikuisen haastattelijan vuorovaikutussuhteeseen. Lisäksi on huomioitava ympäristön vaikutus lapsen käyttäytymiseen haastattelutilanteessa. (Aaltola & Valli 2007, 147.) Haastattelussa tulee ottaa huomioon, että sen aikana lapset saattavat käyttää myös kehoaan, lelujaan tai muita välineitä kertoessaan kokemuksistaan (Alasuutari 2005, 146). Lapselle oman äänen tallentaminen jännittää, mutta tätä jännitystä voidaan purkaa alkuleikin avulla. Tällaista on laulun, puheen tai huudon äänittäminen ja lopuksi sen kuunteleminen. Myös avoin kertominen siitä, mitä nauhalle tapahtuu haastattelun jälkeen, voi myös lievittää lapsen jännitystä. Erityisesti vaikeista ja aroista asioista keskusteltaessa tulisi haastattelutilanteen olla turvallinen ja haastattelun jälkeen tulisi lapsen ajatukset liittää takaisin arkipäivään. (Aaltola & Valli 2007, 147, 149.)

Opinnäytetyöprosessissa perehdyttiin ensin teoreettiseen tietoon ja kyselylomakkeisiin. Käpy ry:n toiminnanjohtaja ehdotti tiettyjä lapsia haastateltaviksi. Sen jälkeen otettiin yhteyttä haastateltavien lasten vanhempiin ja kysyttiin heidän lastensa kiinnostusta osallistua opinnäytetyön haastatteluihin. Lapsille ja heidän vanhemmilleen Käpy ry:n toiminnanjohtaja oli kertonut jo aiemmin opinnäytetyön aiheesta ja taustasta. Haastateltavien lasten vanhemmille lähetettiin myös tiedote opinnäytetyöstä ja sovittiin haastattelujen ajankohdat.

Haastattelut toteutettiin haastattelijoiden koululla teemahaastattelun (liite 2) muodossa, koska ajateltiin sen olevan tarpeeksi neutraali ympäristö näin aralle aiheelle. Lisäksi pohdittiin vaihtoehtona lasten omaa kotia haastattelupaikkana. Sen kuitenkin oletettiin olevan keskittymisen kannalta liikaa toiminnallisia virikkeitä sisältävä paikka ja sen vuoksi päädyttiin tekemään haastattelut haastattelijoiden koululla. Toisaalta koti olisi voinut luoda lapsille turvallisuuden tunnetta. Haastattelijat kuitenkin kokivat, että neutraalimmassa ympäristössä voisi olla lapsille rauhallisempi ilmapiiri puhua asiasta.

Ennen haastatteluja tutustuttiin lapseen mehuntarjoilun lomassa. Ensimmäisen haastateltavan lapsen kanssa haastattelijat keskustelivat yhdessä. Toiset kaksi haastattelua tehtiin itsenäisesti samaan aikaan viereisissä luokissa. Haastattelut sujuivat paremmin kuin osattiin odottaa, sillä lapset pystyivät hyvin kuvailemaan omia kokemuksiaan sisaruksen kuolemaan jälkeen. Haastattelut koettiin todella antoisiksi tilanteiksi. Saatiin hyvä kokemus siitä, kuinka ottaa aiemmin niin vaiettu asia esille erityisesti lasten kanssa. Vaikka lapset tiesivät keskustelun aiheen, koettiin kuitenkin tärkeäksi keskustella ensin hieman neutraalimmista aiheista. Tämän vuoksi varsinaiset haastattelut aloitettiin keskustelemalla perheviikonlopun kokemuksista ja tästä edettiin sisaruksen kuolemaan.

Lapset kertoivat avoimesti tapahtuneesta ja heistä huomasi, että he olivat keskustelleet aiheesta ennenkin. Alun pieni jännitys ei kuitenkaan enää näkynyt haastattelujen aikana. Haastateltavista lapsista huomasi, että he olivat käsitelleet tapahtunutta paljon, ja että sisaruksen kuolemasta oli kulunut aikaa kahdeksasta yhdeksään vuotta. Haastattelut kestivät kahdestakymmenestäviidestä minuutista puoleen tuntiin. Lapset olivat todella reippaita ja jaksoivat keskittyä hyvin koko haastattelun ajan.

Haastattelujen lopuksi keskusteltiin tulevasta lomasta, jotta lasten ajatukset saatiin pois haastattelun aiheesta. Lisäksi lapsille annettiin diplomit sekä pääsiäisen kunniaksi makeisia kiitoksena heidän osallistumisestaan opinnäytetyöhön. Vanhemmat toivat lapsensa haastattelupaikalle, mutta he eivät olleet mukana haastattelutilanteissa. Vanhemmat oli jo etukäteen ohjattu varaamaan itselleen tekemistä haastattelujen ajaksi. Vanhempien kanssa keskusteltiin haastattelujen aiheesta ennen ja jälkeen heidän lastensa haastattelujen. Tällä tavalla pyrittiin luomaan turvallinen ilmapiiri lapsille ja vanhemmille.

Ennen haastattelua aiheen teemat ja niihin liittyvät kysymykset esitettiin haastateltavien ikäryhmään kuuluvalla lapsella, joka ei kuitenkaan ole kokenut sisaruksen kuolemaa. Kysymyksiä hiottiin esitestauksen ja yhdessä tehdyn haastattelun perusteella. Haastattelut nauhoitettiin ja muistiinpanoja tehtiin haastattelun aikana. Vaikka lapset usein ilmaisevat itseään eleillä ja ilmeillä, niin tietoisesti jätettiin pois lasten verbaliikan tulkinta, koska ei haluttu laajentaa aineistoa liikaa. Lasten verbaliikan tulkinta olisi myös vaatinut enemmän perehtymistä aiheeseen. Ennen haastatteluja vanhempien ja lasten kanssa käytiin läpi tiedote- ja suostumuslomakkeet (liite 5-6) sekä varmistettiin, että haastateltavat olivat tietoisia mahdollisuudestaan vetäytyä opinnäytetyöstä myös haastattelujen jälkeen.

4.3 Aineiston analyysimenetelmä

Kvalitatiivinen aineisto analysoidaan aineistolähtöisen sisällönanalyysin perusteita käyttäen. Kvalitatiivinen sisällönanalyysi perustuu laadullisten erojen, yhtäläisyyksien ja sisältöjen vertailuun. Aineistojen tulkinta tapahtuu tutkimusteemojen perusteella, jolloin haastattelija ikään kuin asettaa aineistolle kysymyksiä. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa etsitään teorian avulla yksittäisistä tapauksista mahdollisia yleisiä ilmiöitä. Tässä edetään siis induktiivisesti eli yksittäisestä yleiseen. (Koivula ym. 1999, 31, 40.) Sisällönanalyysia käytetään, kun halutaan järjestää aineisto selkeään ja tiiviiseen muotoon kadottamatta aineiston sisältämää informaatiota. Sisällönanalyysin kautta pyritään tekemään luotettavia johtopäätöksiä tutkittavasta ilmiöstä. Aineiston käsittely tapahtuu loogisen päättelyn ja tulkinnan avulla. Aineisto hajotetaan aluksi osiin, käsitteellistetään ja lopuksi kootaan uudella tavalla loogiseksi kokonaisuudeksi, jonka tulee vastata tutkimustehtävään. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa analysointi kulkee mukana tutkimusprosessin jokaisessa vaiheessa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108.)

Kvalitatiivisen tutkimuksen analysointi voidaan jakaa pääpiirteittäin kolmeen eri vaiheeseen. Nämä ovat aineiston redusointi eli pelkistäminen, aineiston klusterointi eli ryhmittely ja aineiston abstrahointi eli teoreettisten käsitteiden luominen. Ensimmäiseksi analyysissä saatetaan nauhoitetut haastattelut tai muu aineisto kirjalliseen muotoon. Aukikirjoitetusta aineistosta koodataan tutkimustehtävän kannalta ominaisia ilmauksia ja karsitaan pois epä-

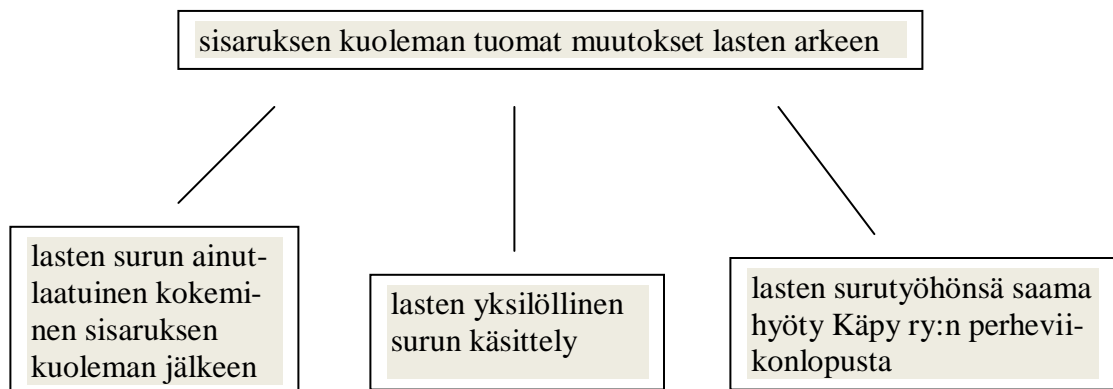
olennainen. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108.) Kvalitatiivisesta aineistosta voi löytyä myös ilmauksia, joita ei etukäteen osannut kuvitellakaan. Nämä uudet löydökset on myös ryhmiteltävä pääpiirteittäin. (Koivula ym. 1999, 40.) Alkuperäisilmauksista muokataan omin sanoin pelkistettyjä ilmauksia niin, että asiasisältö ei muutu. Tätä kutsutaan redusoinniksi. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108-110.) Sen jälkeen aineisto ryhmitellään teemoittain esimerkiksi haastattelurungon mukaan (Koivula ym. 1999, 32). Seuraavaksi aineisto klusteroidaan eli pelkistetyt ilmaukset ryhmitellään alaluokiksi, joista sitten muodostetaan yläluokkia. Aineiston klusterointia seuraa aineiston abstrahointi. Siinä tutkimuksen kannalta olennainen tieto erotetaan muusta aineistosta ja valikoidun tiedon perusteella muodostetaan teoreettisia käsitteitä. Abstrahoinnissa yhdistellään luokituksia niin kauan kuin se aineiston sisällön näkökulmasta on mahdollista. Siinä yläluokista muodostetaan pääluokkia ja edelleen yhdistäviä luokkia. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 111-112.)

Opinnäytetyön analyysivaiheen alussa ensimmäisenä luettiin kyselylomakkeet läpi useampaan kertaan ja perehdyttiin aihesisältöön itsenäisesti, jotta kokonaisnäkemys niiden sisällöstä hahmottuisi. Analysointi aloitettiin poimimalla lomakkeista tutkimustehtäviin liittyviä suoria lainauksia. Suorista lainauksista muodostettiin taulukko tietokoneelle ja koottiin pelkistettyjä ilmauksia suorien lainausten pohjalta. Samaan ryhmään kuuluvia pelkistettyjä ilmauksia koottiin allekkain ja muodostettiin niistä alaluokkia ja eri alaluokista edelleen yläluokkia. Yläluokkia yhdistelemällä saatiin muodostettua tutkimustehtäviä vastaavia pääluokkia. Näistä puolestaan muodostui yhdistäväksi luokaksi tämän opinnäytetyön aihe (liite 4) eli sisaruksen kuoleman tuomat muutokset lasten arkeen.

Haastattelutilanteiden jälkeen haastatteluaineisto litteroitiin eli aukikirjoitettiin ja sen jälkeen perehdyttiin haastattelujen sisältöön. Tästä edettiin suorien lainausten kautta yhdistävään luokkaan samalla tavalla kuin kyselylomakkeidenkin analysoinnissa. Haastattelujen analysoinnin alkuvaiheessa palattiin useaan otteeseen alkuperäisiin aukikirjoitettuihin haastatteluihin. Tällä pyrittiin varmistamaan se, että haastattelujen sisältö sekä suorien lainauksien asiayhteydet oli ymmärretty oikein.

5 TULOKSET

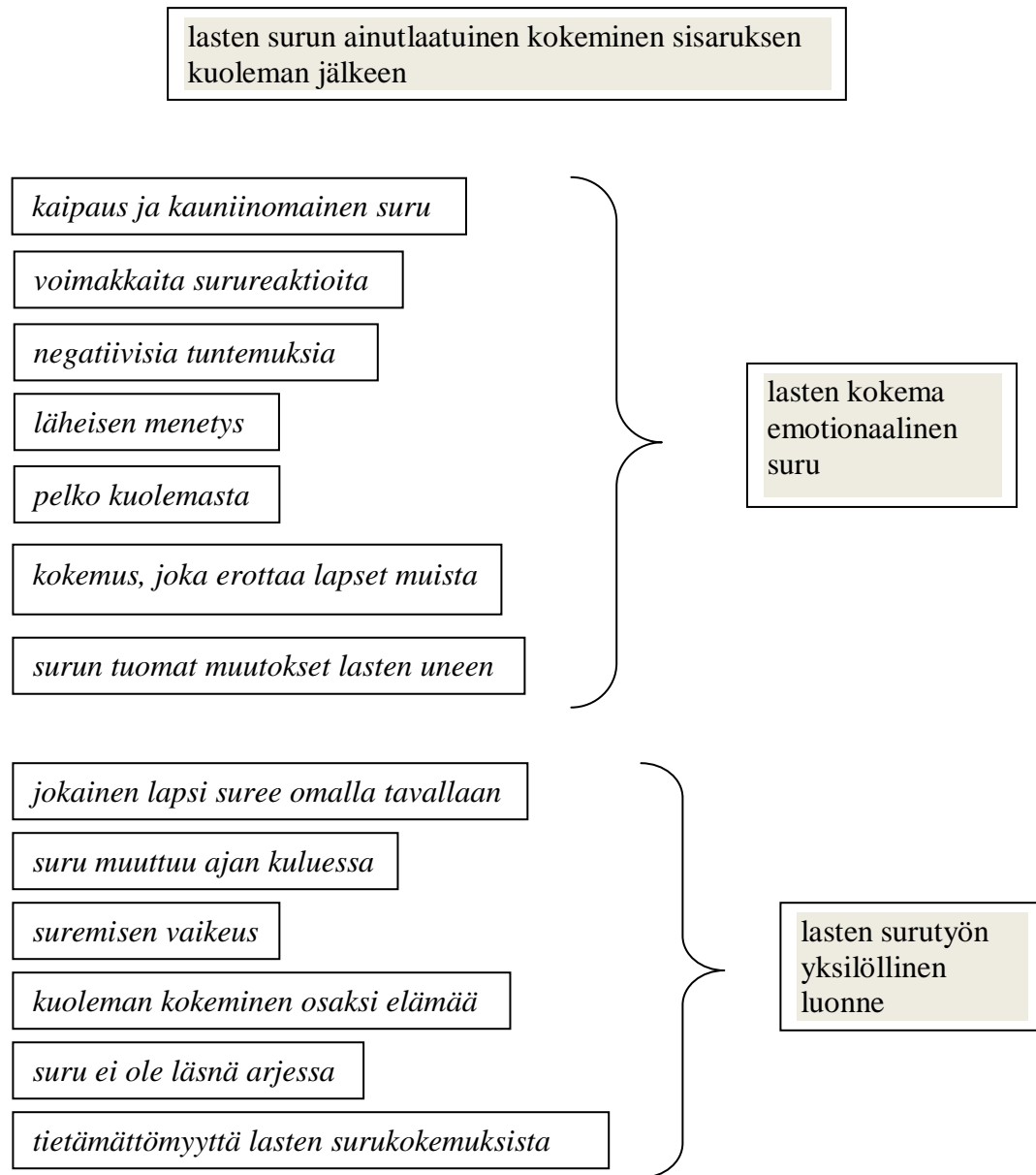
Analyysissä yhdistäväksi luokaksi muodostui sisaruksen kuoleman tuomat muutokset lasten arkeen. Tämä yhdistävä luokka jakautuu kolmeen eri osa-alueeseen, lasten surun ainutlaatuihin kokemiseen ja yksilölliseen surun käsittelyyn sekä lasten surutyöhönsä saamaan hyötyyn Käpy ry:n perheviikonlopusta (kuvio 2). Vanhempien kyselylomakkeet ja lasten haastattelut on analysoitu erikseen. Tuloksissa käsitellään saadut tulokset yhdessä, mutta esille tuodaan sekä vanhempien että lasten näkökulmien eroavaisuudet.

KUVIO 2. Sisaruksen kuoleman tuomat muutokset lasten arkeen

5.1 Lasten surun ainutlaatuinen kokeminen sisaruksen kuoleman jälkeen

Lasten ainutlaatuihin surun kokemiseen kuuluvat lasten kokema emotionaalinen suru sekä surutyön yksilöllinen luonne (kuvio 3). Nämä käyvät ilmi sekä lasten haastatteluista että vanhempien kyselylomakkeista.

KUVIO 3. Lasten surun ainutlaatuinen kokeminen sisaruksen kuoleman jälkeen

5.1.1 Lasten kokema emotionaalinen suru

Lapsilla emotionaalinen suru ilmenee vanhempien ja heidän itsensä kertomana kaipauksena ja kauniinomaisena suruna. Lisäksi suru voi ilmetä lapsilla voimakkaina surureaktioina, negatiivisina tunteuksina sekä läheisen menetyksenä. Emotionaalista surua vanhemmat kuvaavat näiden lisäksi lapsilla ilmenevän pelkona kuolemasta, sekä kokemuksesta, joka

erottaa lapset muista. Tämän lisäksi vanhempien aineiston mukaan emotionaaliseen suruun kuuluvat surun tuomat muutokset lasten uneen.

Kaipausta ja kauniinomainen suru ilmenee lapsilla vanhempien kyselylomakkeiden ja lasten haastattelujen mukaan esimerkiksi ikävänä. Lisäksi vanhemmat kertovat aineistossaan lastensa kokevan rakkautta ja luopumista kuollutta sisarusta kohtaan.

”6-v. suru on hiljaista luopumista.” (äiti 1)

”Hän (3-v.) kertoo että hänellä on enkeliä ikävä.” (äiti 5)

”Välillä sitä ajattelee sitten, että se vois nukkua nytten tässä mun vieressä tai jossain muualla, meidän lähellä.” (lapsi 2)

”Lasten (5-v. ja 7-v.) suru on ”kaipausta, rakkautta ja ikävää” menetettyä sisarusta kohtaan.” (äiti 26)

Vanhempien ja lasten aineistoista tulee ilmi, että lapsilla esiintyviä **voimakkaita surureaktioita** ovat järkytys ja rankka kokemus. Lasten haastatteluista ilmenee, että he kokevat surun olevan pelottava asia, ja että se aiheuttaa heille keskittymisvaikeuksia. Lisäksi lapset kertovat puhumattomuudesta ja itkemisestä. Vanhemmat puolestaan kuvaavat lastensa surun olevan myös lamaannusta aiheuttavaa, raastavaa, kovaa ja aiheuttavan shokkireaktion.

”Hänellä on se ihana lapsen usko taivaasta ja vaikka suru on välillä kova häntä helpottaa ajatus siitä, että vauva on taivaassa ja voi siellä hyvin.” (äiti 29)

”No mä en uskonu millään sitä ja mä itkin sängyssä, ettei se oo totta...” (lapsi 2)

Lapsilla esiintyviä **negatiivisia tunteita** ovat vanhempien ja lasten kertomana viha, kiukku, yksinäisyys, paha mieli ja harmitus. Vanhempien mukaan lasten surussa esiintyy myös muita negatiivisia tunteita, kuten turvattomuuden tunnetta, sisäänpäin vetäytynisyyttä, sulkeutuneisuutta ja jopa aggressiivisuutta.

”Alussa isompi poika oli aggressiivinen ja sisäänpäin vetäytynyt.” (äiti 16)

”Tyttäreni harmittelee sitä, kun pikkusisko kuoli...” (äiti 3)

”— joskus sit samalla niinku harmittanu.” (lapsi 2)

Vanhempien ja lasten aineistoista tulee esille emotionaalisen surun alaluokkana **läheisen menetys**. Siihen kuuluu sekä vanhempien että lasten mukaan leikkikaverin menetys. Kyselylomakkeissa vanhemmat kertovat läheisen menetyksen ilmenevän lapsilla myös parhaan kaverin menetyksenä.

”Poika – – menetti samalla parhaan kaverin.” (isä 18)

”Leikkikaverin puuttuminen on konkreettista: ulkoleikit ovat jääneet.” (äiti 1)

Vanhemmat kertovat aineistossaan lastensa **pelon kuolemasta** ilmenevän pelkona esimerkiksi omasta tai äidin kuolemasta. Tämän lisäksi se ilmenee myös lasten pelkona haudatuksi tulemisesta.

”Hän pelkäsi menettävänsä tämän toisenkin siskonsa...” (äiti 23)

”...en halua kuolla koskaan, en ainakaan halua joutua haudatuksi, ethän äiti kuole koskaan.” (äiti 24)

Vanhempien aineistosta käy myös ilmi, kuinka sisaruksen kuolema on **kokemus, joka erottaa lapset muista**. Tämä ilmenee kokemuksena, joka erottaa lapset ikätovereistaan sekä sisaruksen kuoleman vaikutuksesta lasten sosiaalisiin suhteisiin.

”... hyvin herkkä, vaikea saada ystäviä, olla ryhmässä vaikka on sosiaalisesti taitava, kokee muut lapsellisiksi.” (äiti 21)

”...että heidän kokemuksensa erottavat heitä ikätovereistaan.” (isä 12)

Lisäksi vanhemmat tuovat esille kyselylomakkeissa myös **surun tuomat muutokset lasten uneen**. Tämä voi näkyä lapsilla niin nukkumisvaikeuksina kuin painajaisuninakin.

”Poika – – koki paljon – – painajaisunia...” (isä 18)

”Nukkuu huonosti.” (äiti 21)

5.1.2 Lasten surutyön yksilöllinen luonne

Sekä vanhempien että lasten aineistoissa surutyön yksilöllisen luonteen osatekijöiksi liitettiin se, että jokainen lapsi suree omalla tavallaan ja se, että suru muuttuu ajan kuluessa. Lisäksi osatekijöitä ovat suremisen vaikeus sekä kuoleman kokeminen osaksi elämää. Vanhempien aineistosta käy näiden lisäksi ilmi se, kuinka lasten surutyön luonteeseen vaikuttaa myös vanhempien tietämättömyys lasten surukokemuksista ja se, että suru ei ole läsnä arjessa.

Molemmista aineistoista käy ilmi, kuinka **jokainen lapsi suree omalla tavallaan** ja tämä ilmenee vanhempien ja lasten kertomana siinä, että suru on henkilökohtaista. Vanhemmat kuvaavat tähän kuuluvan myös hiljaisen surun sekä sen, että suru on mukana koko ajan. Lasten aineistosta sen sijaan käy ilmi, että lapset surevat, koska eivät ole nähneet sisarusiaan, joka on kuollut ennen heidän syntymäänsä. Lapset kuvaavat aineistossaan myös sitä, että lasten ja vanhempien käsitys tapahtuneesta eroaa toisistaan.

”No siis, se itkee välillä, vaikka se ei oo ees nähnyt (sisarusta)...”(lapsi 3)

”Vanhemmat lapset surevat hiljaisella tavalla.” (äiti 27)

Molemmista aineistoista käy ilmi, että **suru muuttuu ajan kuluessa**. Tämä tulee esille sekä vanhempien että lasten kertomana siten, kuinka suru on lieventynyt ja ymmärrys kuolemasta on lisääntynyt ajan myötä. Lisäksi vanhemmilta kerätystä aineistosta käy ilmi se, kuinka suru nousee pintaan uuden perheenjäsenen syntymisen jälkeen. Vanhemmat kuvaavat myös, kuinka suru vaatii aikaa ja sureminen voi tulla esiin vasta myöhemmin. Lasten aineistosta käy ilmi se, kuinka kuoleman todellisuuden tajuaminen vaatii aikaa sekä se, kuinka nuorempana ei välttämättä ole ymmärrystä kuolemasta.

”Vuotta myöhemmin perheeseemme syntyi uusi vauva, joka nosti surun esikoisemme mieleen.” (äiti 23)

”Vähän ajan päästä mä tajusin et oikeesti se on niinku kuollu.” (lapsi 2)

Molemmista aineistoista ilmenee **suremisen vaikeus** siten, että ei osata surra ennen omaa syntymää kuolleita sisaruksia. Lasten aineistossa tämä puolestaan näkyy siinä, kuinka aluksi ei uskota tapahtunutta eikä muisteta kerrottua tapahtuneesta.

”Eivät osanneet surra ennen heidän syntymäänsä eläneitä siskoja.” (isä 16)

Vanhemmat ja lapset kuvaavat **kuoleman kokemisen** kuuluvan **osaksi elämää**. He kuvaavat tähän kuuluvan kuoleman kokemisen luonnollisena asiana. Lisäksi vanhempien aineistosta käy ilmi, kuinka lapset saattavat suhtautua kuolemaan hyvin.

”Ei se itse asiassa oo pelottava asia et se on niin luonnollinen että jossain vaiheessa jokainen kuolee joskus ja jotkut kuolee vähän aikasemmin.” (lapsi 1)

Tuloksista ilmenee vanhempien kertomana, kuinka **suru ei ole läsnä arjessa**. Tämä näkyy siinä, että lapset eivät suuremmin ikävöi, eikä surua näy arjessa.

” – – mutta ei tunnu suuremmin ikävöivän...” (isä 8)

”Surua ei arkipäivästä huomaa, aina välillä käy mielessä kuitenkin.” (äiti 8)

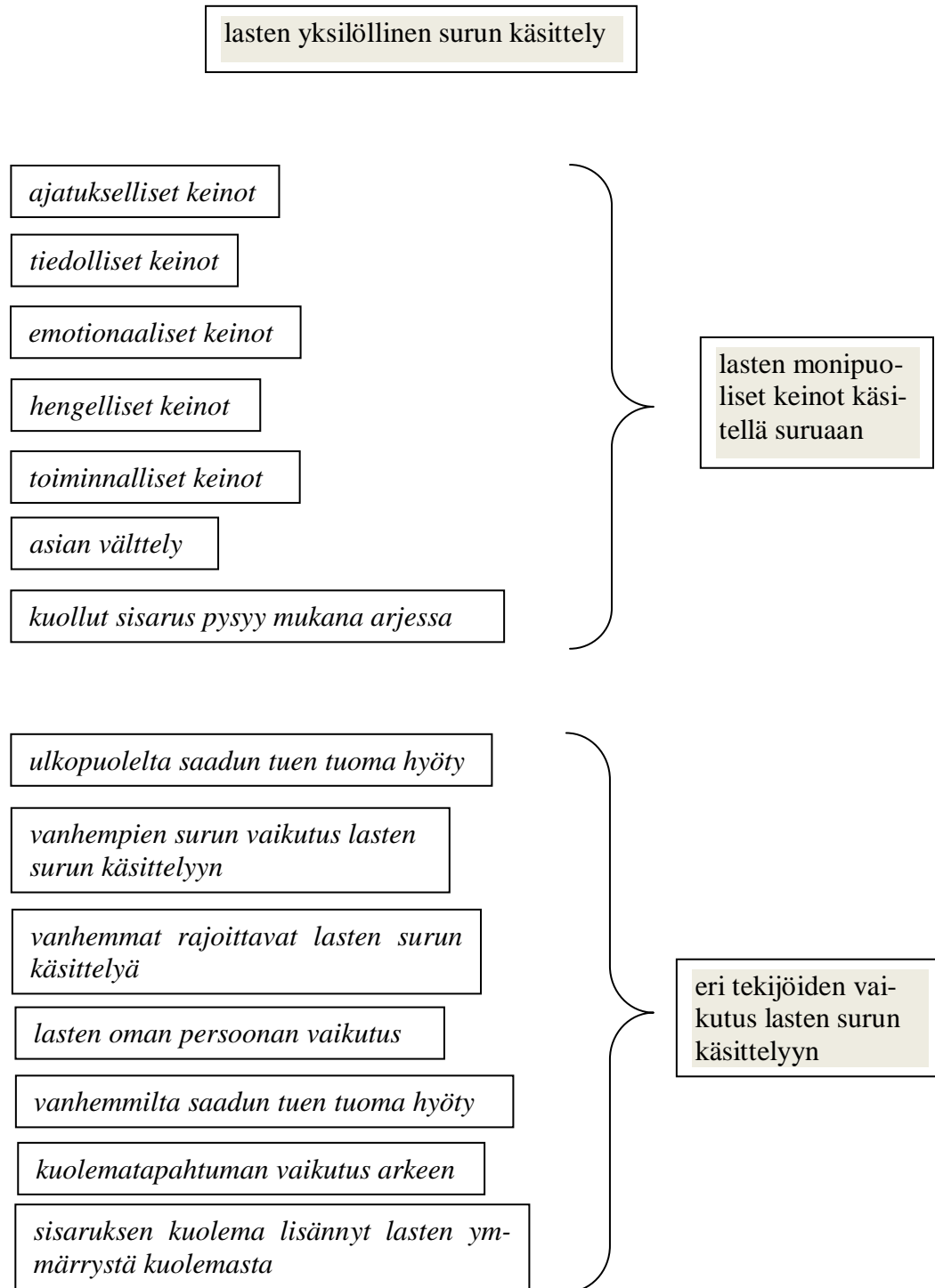
Vanhempien kyselylomakkeista tulee ilmi, että heillä on myös paljon **tietämättömyyttä lastensa surukokemuksista**. Tämä voi johtua siitä, että lasten surua ei tunnisteta, tai että vanhempien mielestä lapsilla ei vielä ole ymmärrystä kuolemasta.

”Heidän surustaan en tiedä oikeasti mitään.” (isä 1)

”Tyttö varmaan suree vaikka ei välttämättä oikein ymmärrä asiasta paljon...” (äiti 9)

5.2 Lasten yksilöllinen surun käsittely

Kyselylomakkeissa ja haastatteluissa lasten yksilöllinen surun käsittely jaetaan lasten monipuolisiin keinoihin käsitellä suruaan sekä eri tekijöiden vaikutuksiin lasten surun käsitelyssä (kuvio 4). Nämä tulevat siis esille sekä vanhempien että lasten kertomana.

KUVIO 4. Lasten yksilöllinen surun käsittely

5.2.1 Lasten monipuoliset keinot käsitellä suruaan

Sekä vanhemmilta että lapsilta kerättyjen aineistojen mukaan lasten keinoja käsitellä suruaan ovat ajatukselliset, tiedolliset, emotionaaliset, hengelliset sekä toiminnalliset keinot. Lisäksi molemmista aineistoista käy ilmi lasten monipuolisiin keinoihin kuuluvan asian välttelyn ja sen, että kuollut sisarus pysyy mukana arjessa.

Vanhempien ja lasten aineistoista saatujen tulosten perusteella lapset käyttävät **ajatuksellisia keinoinaan** surunsa käsittelyssä esimerkiksi sisaruksen kuoleman syiden miettimistä sekä miettimistä, millainen sisarus on nyt. Molemmista aineistoista käy ilmi, kuinka lapset muistelevat sisarustaan. Lapset kuvaavat haastatteluissaan muistelevansa sisarustaan valokuvan ja kynttilän ääressä tai muistelevansa tapahtumaa tiettyinä päivinä, esimerkiksi kuolleen sisaruksen syntymäpäivänä. Ajatuksellisiin keinoihin kuvataan molemmissa aineistoissa kuuluvan lisäksi myös pohtiminen. Lasten aineistosta käy lisäksi ilmi, kuinka he myös kuvittelevat, millainen sisarus olisi, jos vielä eläisi. Vanhemmat kuvaavat lasten ajatuksellisiin keinoihin kuuluvan myös ihmettelyn.

”Pojan suru on nyt eri tilanteisiin liittyviä: muistaa millaista oli veljen kanssa esim. koristella kuusi, kesälomamuistoja, uintiretkiä. Kaipaa niitä.” (isä 18)

”Kyllä hän (4-v.) mieltää kohtuun kuolleen veljensä selvästi ihmiseksi, muistaa aina ottaa esim. veljellekin ilmapallon ja päästää sen menemään. Samoin saippuakuplia.” (äiti 31)

”Ihmetellyt mihin veli meni ja onko se normaalia, että kaikki vauvat ovat paljon sairaalassa ja menevät sen jälkeen taivaaseen.” (isä 3)

”Joo että kyllä se on monta kertaa miettiny et millastakohan se elämä olis jos – – olis vielä.” (lapsi 1)

Tiedollisina keinoinaan lapset käyttävät sisaruksen kuolemasta kyselemistä ja kuolleesta sisaruksesta puhumista. Nämä keinot käyvät ilmi sekä vanhemmilta että lapsilta kerättyistä aineistoista. Lapset itse kertovat, kuinka he ovat nuorempana kyselleet asiasta ja ajatelleet puhumisen olevan hyvä asia. Lisäksi lasten haastatteluista käy ilmi, että lapset pystyvät myös puhumaan sisaruksensa kuolemasta sekä kertomaan siitä koulukavereilleen. Lisäksi

lapset kertovat joskus syyllistävänsä muita tapahtuneesta. Haastatteluista käy myös ilmi, kuinka lapset kertovat asiasta avoimesti myöhemmässä vaiheessa.

”4-v. puhuu asiasta eli meidän enkelistä melkein päivittäin eli ajattelee varmaankin pikkusiskoaan jota ei ole elossa nähnyt ollenkaan.” (isä 4)

”Poika 6-v.: kysyy suoraan mikäli jokin asia ihmetyttää esim. onko sisko pilven päällä?” (äiti 16)

”Poika (nyt 4-v., silloin 2-v.) kyselee erilaisia asioita veljen kuolemasta...”mihin kohtaan veljeä auto osui, kuka autoa ajoi, menikö auto korjaamolle, oliko veli siin arkussa hautajaisissa”.” (isä 18)

”Kyllä kaikki meidän luokalta koululaiset melkein tietää siitä, että multa on sisko kuollu ja...” (lapsi 1)

”Silleen et mä en halunnu et kukaan tietää mut sitten kun mentiin kolmoselle ja neloselle niin kaikki alko tietämään heti kun emmä tiedä mitä tapahtu, mä vaan aloin kertoamaan sitä jotenkin.” (lapsi 1)

Vanhemmat ja lapset kertovan aineistoissaan, että lapset käyttävät **emotionaalisena keino-naan** surun käsittelyssään itkemistä. Lisäksi vanhempien kyselylomakkeista käy ilmi lasten emotionaalisisina keinoina esimerkiksi tunteiden näyttäminen ulospäin, niistä kertominen tai tunteiden pidättelemine. Vanhempien aineistosta tulee esiin myös lasten aito sureminen ja lupa puhua asiasta.

”Nyt tilanne parempi eikä häkelly vaikka siskosta puhe tulisikin.” (isä 8)

”Poikamme näyttää tunteet aidosti...” (äiti 29)

”Toinen tyttö on surrut aidosti...” (äiti 10)

Vanhemmat ja lapset kuvaavat aineistoissaan lasten liittävän **hengellisiksi keinoikseen** haudalla käymisen yhdessä perheen kanssa tai yksin. Lapset liittävät haastatteluissaan haudalla käymiseen myös lahjojen ja kynttilöiden viemisen. Haastatteluissaan lapset kuvaavat, että toisinaan heillä ei ole haudalla käymisen tarvetta. Vanhemmat puolestaan kertovat haudan hoitamisen liittyvän lasten käyttämiin hengellisiin keinoihin. Kyselylomakkeista käy ilmi vanhempien kuvaamana, että osalle lapsista rukoileminen ja usko taivaaseen toimivat hengellisinä keinoina.

”Iltarukouksessa hän on pyytännyt enkeliä takaisin. ”Taivaanisä siunaa meitä. Anna enkeli takaisin, ei anna...”.” (äiti 5)

”Iltahetkessä lähetämme aina ”rakkaita terveisiä rakkaalle siskolle”.” (äiti 27)

”Hänellä on se ihana lapsen usko taivaasta ja vaikka suru on välillä kova häntä helpottaa ajatus siitä, että vauva on taivaassa ja voi siellä hyvin.” (äiti 29)

”Pikkusisko ahkera haudanhoitaja, yksinkin.” (äiti 6)

Vanhempien ja lasten aineistoista käy myös ilmi erilaisia lasten **toiminnallisia keinoja** käsitellä surua. Molemmista aineistoissa korostuu valokuvien katseleminen ja kirjoittaminen osana lasten surun käsittelyä. Vanhemmat kuvaavat aineistossaan lastensa käyttävän toiminnallisina keinoinaan piirtämistä, leikkimistä ja sisaruksen rooliin asettumista. He kuvaavat lastensa piirtävän esimerkiksi enkelikuvia ja hautoja sekä leikkivän leikkejä, joissa näkyy kuolema. Lisäksi vanhemmat kuvaavat lastensa kirjoittavan runoja. Lapset itse kuvaavat haastatteluissaan käyttävänsä toiminnallisina keinoinaan ulkona kävelemistä, juoksemista, yli-innokasta puuhailua, raivoamista, riehumista ja pakonomaista tunnetta tehdä jotain. Lisäksi lapset kuvaavat heillä esiintyvän hankaluutta mennä kouluun esimerkiksi sisaruksen syntymäpäivänä.

”Kuollut sisko on mukana piirustuksissa, etenkin perhekuoissa.” (äiti 3)

”Ja hän on myös leikkeihin ottanut kuoleman mukaan.” (äiti 4)

”Piirtää, kirjoittaa runoja veikan kuolemasta.” (äiti 11)

”Nuorin 2,5-v. haluaa katsella pikkuveljensä valokuvia...” (isä 7)

”No yleensä vähän aikaa sitten niinku pari vuotta sitten ku koulussa piti joku tarina kirjoittaa, ni yleensä siinä kaikki kuolee. En tiä mistä sen merkitys, en mä osaa selittää sitä. Kaikki menee vaan kaikkialla huonosti.” (lapsi 2)

Molemmista aineistoista ilmenee myös **asian välttely**, joka näkyy lapsilla esimerkiksi puhumisen vaikeutena. Lapset itse kuvaavat puhumisen vaikeutena sen, että kotona tai koulussa ei puhuta asiasta, tai ettei nuorempa ole puhuttu asiasta. Vanhemmat puolestaan kuvaavat aineistossaan lasten puhumisen vaikeutena sen, että puhumista vältellään, tai ettei asiasta haluta puhua. Vanhempien aineistossa asian välttely lapsilla näkyy myös asian kieltämisenä. Lapset itse taas liittävät asian välttelyyn myös sen, että sisaruksen kuolemasta ei

kerrota kavereille. Lisäksi lapset kuvaavat myös sen, kuinka he eivät aikaisemmin halunneet, että muut tietäisivät sisaruksen kuolemasta.

”Tyttö (9-v.) suru on usein vaikean asian välttelyä...” (isä 5)

”Meillä on valitettavasti pystytty puhumaan liian vähän sisaruksen menetyksestä.” (äiti 2)

”Vanhin lapsemme 14-v. ei juurikaan puhu menetyksestä, eikä haluakaan puhua.” (isä 7)

”No mä olin pienempänä niin että ykkösellä ja kakkosella mä en kertonu kellekään että jos joku tiesi niin mä käskin vaan olla heti hiljaa.” (lapsi 1)

Kyselylomakkeiden ja haastattelujen mukaan **kuollut sisarus pysyy mukana arjessa**, mikä näkyy molemmissa aineistoissa siten, että kuollut sisarus on aina osa perhettä. Vanhempien aineistosta käy myös ilmi, että lapset haluavat tavata sisaruksensa kaltaisia ja ovat kiinnostuneita kuolleesta sisaruksestaan. Lasten aineistosta puolestaan ilmenee heidän toivovan, että sisarus olisi vielä elossa.

”Sisarus kulkee mukana elämässä.” (isä 6)

”No jos siltä kysytään että kuka sun perheeseen kuuluu niin kyllä se kertoo niinkun sen, että isi ja äiti ja – ja sitten mun yks sisko, joka on kuollu.” (lapsi 1)

”Ja sit aina kun on synttärit ni me juhlitaan sitä ja sit äiti laittaa et nyt se olis niin vanha ja niin vanha ja luokalle menis.” (lapsi 2)

5.2.2 Eri tekijöiden vaikutus lasten surun käsittelyyn

Lasten surun käsittelyyn liittyy ulkopuolelta saadun tuen tuoma hyöty sekä vanhempien että lasten aineistojen perusteella. Vanhempien aineistosta ilmenee vanhempien surun vaikutus lasten surun käsittelyyn ja se, kuinka vanhemmat rajoittavat lasten surun käsittelyä. Lisäksi kyselylomakkeista ilmenee lasten oman persoonan vaikutus surun käsittelyyn. Lapset itse kertovat haastatteluissaan surun käsittelyynsä liittyvän vanhemmilta saadun tuoman hyödyn lisänneen lasten ymmärrystä kuolemasta. Lisäksi lapset kuvaavat kuolematapahtu-

man vaikutuksen arkeen sekä sisaruksen kuoleman lisänneen lasten ymmärrystä kuolemas-
ta.

Ulkopuolelta saadun tuen tuoma hyöty näkyy esimerkiksi vanhempien aineistossa ulko-
puolisen tuen tuomana apuna. Lasten aineistossa se taas näkyy sururyhmästä tulevana tuke-
na.

”...tarvinnut ja saanut paljon apua käsitelläkseen asioita/tunteita...” (äiti 21)

*” – – pari vuotta sitten – – oli joku semmonen ryhmä – – ja sit me puhuttiin siellä
kaikkee.” (lapsi 1)*

Vanhempien surun vaikutus lasten surun käsittelyyn näkyy vanhempien aineistossa
lasten tarpeena lohduttaa vanhempiaan ja tarkkailla vanhempiensa surua. Vanhempien ai-
neistosta ilmenee myös, kuinka lapset reagoivat vanhempien suruun sekä tuntevat surua
vanhempien puolesta.

”Tarkkailee usein miestäni ja varsinkin minua ja yrittää lohduttaa.” (äiti 17)

*”Enemmän reagoi vanhempien surun ilmauksiin, esim. äidin itku on hämmentävää.”
(äiti 19)*

Vanhempien aineistosta tulee ilmi, kuinka **vanhemmat rajoittavat lasten surun käsitte-
lyä** ylihuolehtivaisuudellaan. Lisäksi vanhemmat kuvaavat aineistossaan **lasten oman per-
soonan vaikutusta** lasten surun käsittelyyn.

*”Mutta raukka (9kk) ei saa nukkua rauhassa, kun koko ajan tarkistetaan onko hän
hengissä.” (äiti 7)*

”Hänen persoonansa auttaa asian käsittelyssä.” (äiti 15)

Lasten haastatteluissa ilmenee **vanhemmilta saadun tuoman hyödyn** muodostuvan
äidin tuomasta tuesta, kuten esimerkiksi silittämisestä. Lapset tuovat myös esille vanhem-
milta saadun tuen vaikutuksena isän kanssa jutteleminen ja sen, että isälle puhuminen on
helpompaa.

”No en mä tiä, äiti on aika tärkeä siinä, kun se niinku osaa lohduttaa sillee ja sitte. Ja siltä on kyllä lohdutusta saanu, mut en mä silleen oo mistään muualta.” (lapsi 2)

”No ainakin paremmin (isän) kun äidin kanssa.” (lapsi 3)

Lapset itse kuvaavat **kuolematapahtuman vaikutusta arkeen** surun käsittelyssään. Lapset liittävät tähän vaikutukseen oman reagoimisensa tapahtumiin, jotka muistuttavat sisaruksen kuolemasta.

”Täytyy sit olla niinku et valmentajakin tietää et sen että se ei sitten ihmettele et mikä mulle nyt tuli kun mä alan yhtäkkiä pelaamaan ihan käsittämättömällä tavalla tai jotain muuta vastaavaa.” (lapsi 1)

Lapset kertoivat haastatteluissaan **sisaruksen kuoleman lisänneen lasten ymmärrystä kuolemasta**. Tästä johtuen heillä saattaa olla parempi ymmärrys kuolemasta kuin ikätovereillaan. Sisaruksen kuoleman johdosta lapset kertovat toisten tukemisen olevan helpompaa.

” – – et mä tajuan sen paremmin, et niin voi käydä – –. Niin, että vaikka johonkin tupakointiin voi kuolla, ne ei sillee usko sitä tai johonkin, jos ei käytä vaikka kypärää tai sillee.” (lapsi 2)

5.3 Lasten surutyöhönsä saama hyöty Käpy ry:n perheviikonlopusta

Lasten ja vanhempien aineistoista käy ilmi, että lasten surutyöhönsä saamaan hyötyyn Käpy ry:n perheviikonlopusta kuuluvat lasten surutyötä edistävät tekijät, lasten saaman vertaistuen tuoma hyöty sekä lasten myönteiset kokemukset perheviikonlopusta. Lisäksi molemmista aineistoista nousee esille se, ettei perheviikonlopusta koeta olevan hyötyä lasten surutyöhön (kuvio 5).

lasten surutyöhönsä saama hyöty Käpy ry:n perheviikonlopusta

antaa luvan käsitellä surua

apuna surun käsittelyssä

mielekäs tekeminen surun käsittelyn apuna

antaa luvan jatkaa surutyötä leirin jälkeenkin

vanhempien hyvä kokemus leiristä vaikuttaa lasten surutyöhön

lasten kuolematapahtuman käsittely on lisääntynyt

lapset muodostaneet ymmärryksen perhekokonaisuudesta

lasten surutyötä edistävät tekijät

ystävystyminen muiden saman kokeneiden kanssa

yhteiset kokemukset auttavat surun käsittelyssä

lasten saaman vertaistuen tuoma hyöty

perheviikonlopussa on viihdytty hyvin

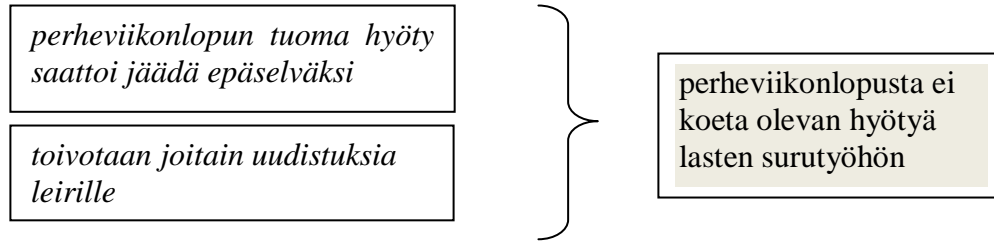
toive päästä uudestaan leirille

toimiva toimintamuoto

hyvät tunteet leirin jälkeen

perheen yhdessäolon hyöty lasten surunkäsittelyyn

lasten myönteiset kokemukset perheviikonlopusta

KUVIO 5. Lasten surutyöhönsä saama hyöty Käpy ry:n perheviikonlopusta

5.3.1 Lasten surutyötä edistävät tekijät

Sekä vanhempien kyselylomakkeista että lasten haastatteluista käy ilmi, että perheviikonloppu antaa lapsille luvan käsitellä suruaan ja on apuna surun käsittelyssä. Lapset ja vanhemmat kertovat aineistoissaan myös, että perheviikonlopussa on mielekästä tekemistä surun käsittelyn avuksi, ja se antaa lapsille luvan jatkaa surutyötä leirin jälkeenkin. Lisäksi vanhempien aineistosta ilmenee, kuinka vanhempien hyvä kokemus leiristä vaikuttaa lasten surutyöhön. Vanhemmat kuvaavat aineistossaan lasten kuolematapahtuman käsittelyn lisääntyneen ja lasten muodostaneen ymmärryksen perhekokonaisuudesta perheviikonlopun ansiosta.

Lapset ja vanhemmat kuvaavat aineistoissaan, että perheviikonloppu **antaa luvan käsitellä surua**. Molemmista aineistoista ilmenee, kuinka perheviikonloppu antaa luvan muistella kuolleita sisaruksia. Vanhemmat kertovat kyselylomakkeissaan perheviikonlopun antaneen lapsille luvan muistella myös kuolemaan liittyviä tapahtumia. Lisäksi vanhempien kyselylomakkeista käy ilmi, kuinka lasten tunteet nousevat esille leirillä, kuinka he uskaltavat kertoa sisaruksensa kuolemasta ulkopuoliselle, ja kuinka lapsilla on tarve käsitellä asioita leirillä. Näiden lisäksi perheviikonloppu antaa lapsille vanhempien mukaan luvan surra, puhua asiasta ja olla oma itsensä. Lapset kertovat haastatteluissaan, että perheviikonloppu on auttanut asiasta puhumisessa, koska leirillä on helpompi puhua sisaruksen kuolemasta. Lasten haastattelujen mukaan perheviikonlopussa on avoin ilmapiiri, joka antaa lapsille mahdollisuuden puhumiselle, keskustelemiselle ja itkemiselle.

”Pienempi sai leirin ansiosta ”luvan” surra avoimemmin.” (äiti 1)

”Murrosikäiset pojat, jotka olivat ensimmäisellä kerralla mukana (pakosta) sanoivat ohjaajalleen etteivät ole missään muualla halunneet ja pystyneet puhumaan asiasta, olivat itkeneet.” (äiti 27)

”...keskustellaan että, mitä mieltä on siitä että on kuollu sisko ja sitte tai veli ja kuinka sitten niinku sellasta.” (lapsi 2)

Molemmissa aineistoissa kerrotaan perheviikonlopun olevan **apuna surun käsittelyssä**. Tämä tulee esille sekä vanhempien että lasten aineistoista siten, että perheviikonloppu on apu surutyön etenemiseen. Lasten aineistosta käy ilmi, että leirillä oleminen tuo lapsille vapauttavan tunteen, joka puolestaan auttaa heidän surun käsittelyssään.

”Mielestäni viikonloppu auttoi lastamme surutyössä eteenpäin.” (äiti 23)

”Niin se saattaa olla silleen vapauttavaa olla siellä välillä.” (lapsi 1)

Mielekäs tekeminen surun käsittelyn apuna on yksi surutyötä edistävä tekijä sekä vanhempien että lasten mukaan. Molemmissa aineistoissa tähän liitetään kuuluvaksi mielekkäät aktiviteetit, leikkiminen sekä tekemisen paljous. Lisäksi vanhemmat tuovat esille kyselylomakkeissaan, kuinka heidän lapsilleen taiteelliset keinot ovat olleet apuna surun käsittelyssä. Lapset puolestaan tuovat esille haastatteluissaan, kuinka maalaaminen, savityöt, pilvien ja enkelien piirtäminen sekä ulkona oleminen ovat olleet perheviikonlopussa heidän surun käsittelynsä apuna.

”Tykkäsi soittamisesta, askartelemisesta, peleistä, ulkoilusta.” (äiti 3)

”Varmaan eniten apua oli siitä, että sai käsitellä asiaa taiteellisin keinoin.” (isä 5)

”No maalataan ja jotakin, tehdään savesta ja.” (lapsi 3)

Perheviikonloppu **antaa luvan jatkaa surutyötä leirin jälkeenkin** sekä vanhempien että lasten mukaan. Lapset kuvaavat haastatteluissaan tämän näkyvän siinä, että leirin tapahtumista puhutaan kotona ja pitkillä ajomatkoilla leireille. Vanhempien aineiston mukaan lasten tunteet tulevat esille vasta kotona ja leirin jälkeen puhutaan poismenneistä perheenjäse-

nistä enemmän kuin ennen leirillä oloa, koska leirin jälkeen on ollut helpompi puhua asiasta.

”Monesti jälkeenpäin sisarukset ovat muistelleet leirin kuolleita lapsia.” (äiti 1)

”Tunteet tulivat esille vasta kotona, kun juttelimme viikonlopusta ja siellä tehdyistä asioista.” (äiti 23)

”Mielestäni viikonloppu auttoi lastamme surutyössä eteenpäin ja sunnuntaina tunteet purkaantuivat kotona ja hän antoi itkun tulla, joka selkeästi helpotti häntä, kun ”ahdistus” tuoli vuolaana itkuna ulos.” (äiti 23)

Vanhempien aineistosta ilmenee, kuinka vanhempien hyvinvoinnin merkitys vaikuttaa lasten vointiin leirillä. Tämä puolestaan tarkoittaa sitä, että **vanhempien hyvä kokemus leiristä vaikuttaa edelleen lasten surutyöhön.**

”Luulen, että parhaiten lapselle jäi mieleen yhdessäolo perheen kanssa ja rentoutuneet vanhemmat, ja vanhempien hyvinvointi puolestaan auttaa lastakin voimaan hyvin.” (äiti 13)

Vanhempien aineistossa esiintyy, kuinka **lasten kuolematapahtuman käsittely on lisääntynyt.** Vanhemmat kuvaavat lasten ymmärryksen kuolemasta, kuolemasta kyselemisen sekä kuolemasta suoraan puhumisen lisääntyneen.

”En osaa sanoa miksi pidän tätä hyvänä, mutta 4-v. kertoi leirin jälkeen että sisko on kuollut ja kysyi mihin se toinen tyttö kuoli.” (äiti 25)

Vanhemmat kuvaavat lisäksi yhtenä surutyötä edistävänä tekijänä **lasten muodostaneen ymmärryksen perhekokonaisuudesta** perheviikonlopun aikana. Se ilmenee vanhempien mukaan siinä, että lapsille on muodostunut ymmärrys siitä, että kuolleet sisaruksetkin ovat osa perhettä ja siitä, että heillä on ollut muitakin sisaruksia.

”Ehkä se edes auttoi lapsia ymmärtämään, että heidänkin perheeseen on odotettu enemmän vauvoja, kuin elossa olevat lapset.” (äiti 30)

5.3.2 Lasten saaman vertaistuen tuoma hyöty

Kyselylomakkeista ja haastatteluista käy ilmi perheviikonlopuista saadun vertaistuen tuoma hyöty lapsille. Molemmista aineistoista vertaistuen tuoma hyöty jaetaan ystäväystymiseen muiden saman kokeneiden kanssa ja siihen, kuinka yhteiset kokemukset auttavat surun käsittelyssä.

Ystäväystyminen muiden saman kokeneiden kanssa tulee esille sekä vanhempien että lasten aineistoissa uusien kavereiden tapaamisena. Vanhempien kyselylomakkeista tulee ilmi, että ystäväystymiseen muiden saman kokeneiden kanssa liittyvät aiemmin tutut kaverit, hyvä yhteishenki ja yhteydenpito kavereihin leirin jälkeenkin. Lapset kertovat haastatteluisaan tapaavansa leirikavereita myös leirin ulkopuolella ja kavereiden tapaamisen olevan mukavaa.

”Kavereita oli paljon ja yhteishenki oli hyvä.” (isä 6)

” – ei me kuitenkaan kovin usein nähdä niitä ihmisiä että kerran vuodessa tai jotain muuta vastaavaa niiden leirien lisäksi.” (lapsi 1)

” – kun tapasi tuttuja ja sai uusia kavereita.” (äiti 11)

Yhteiset kokemukset auttavat surun käsittelyssä vertaistuen saamisen kautta ja tämä tulee esille sekä lasten että vanhempien aineistoista. Vanhemmat kuvaavat kyselylomakkeissaan lasten ymmärtäneen, etteivät he ole ainoita, joilta sisarus on kuollut, ja etteivät lapset ole surunsa kanssa yksin. Lapset kokevat vanhempiansa mukaan muiden samankaltaisen kokemuksen olevan yhdistävä tekijä.

”Saivat jakaa kokemuksiaan samanikäisten siskosten kanssa, joilta myös pikkusisko kuollut.” (äiti 27)

”Vaikka eivät keskenään puhuisikaan kuolemasta, tietoisuus siitä että kaveri on samassa tilanteessa auttaa varmasti.” (isä 18)

”Sitä hän nytkin ihmetteli, että oliko kaikilta niiltä lapsilta sisarus kuollut ja kun me vastasimme myöntävästi hän ei uskonut meitä ensin, mutta sitten se ilme kasvoilla, kun hän tajusi ettei ole ainut lapsi, jolta on kuollut sisarus.” (äiti 29)

”Mutta ehkä hän huomasi että on muitakin joilla on enkelisisar.” (äiti 5)

”Hyväksi, sai tavata muita saman kokeneita.” (äiti 3)

”Kaikki lapsetkin menettäneet jonkun joten lapsetkin voivat puhua vapaasti ja toinen ymmärtää.” (isä 10)

5.3.3 Lasten myönteiset kokemukset perheviikonlopusta

Molemmista aineistoista käy ilmi, että perheviikonlopussa on viihdytty hyvin ja sinne toivotaan päästävän uudelleen. Lisäksi vanhemmat ja lapset kertovat aineistoissaan, että perheviikonloppu koetaan myös toimivana toimintamuotona. Lapset kertovat haastatteluissaan hyviin kokemuksiinsa perheviikonlopusta kuuluvan myös hyvät tuntemukset leirin jälkeen. Vanhempien aineistosta tulee näiden lisäksi ilmi myönteisenä kokemuksena perheviikonlopusta perheen yhdessäolon hyöty lasten surun käsittelyyn.

Molemmista aineistoista käy ilmi, että **perheviikonlopussa on viihdytty hyvin** positiivisten kokemusten ansiosta. Lisäksi molemmissa aineistoissa esiintyy **toive päästä uudestaan leirille**, koska perheviikonloppu halutaan kokea uudelleen.

”Molemmat viihtyivät todella hyvin perheviikonlopussa.” (äiti 8)

”Pojallemme on jäänyt hyvin positiivisia tunteita perheviikonlopusta.” (äiti 29)

”On halunnut aina lähteä uudelleen nyt varsinkin oli tarvetta tälle leirille ja asioiden käsittelylle.” (isä 18)

Toimivaan toimintamuotoon sisältyy molemmissa aineistoissa mukavien ryhmänohjaajien vaikutus. Lapset liittävät haastatteluissaan toimivaan toimintamuotoon kuuluvaksi säännöllisen rytmin leirillä sekä iän mukaiset keskusteluryhmät. Vanhempien kyselylomakkeissa puolestaan kerrotaan tähän kuuluvaksi leirin hyvät järjestelyt, leiripaikka sekä ryhmäjätko.

”Ryhmän toimintamuoto oli mieleinen.” (isä 6)

”Isosisko aikanaan saanut apua perhevkn-lopuista, samanhenkisyys, tykkäsi myös ryhmistä.” (äiti 6)

Lapset kuvaavat **hyviksi tuntemuksikseen leirin jälkeen** kuuluvan muun muassa ylienergisien olotilan sekä positiivisen mielialan. Toisaalta lapset kertovat haastattelujen perusteella tuntevansa ajoittain myös väsymystä leirin jälkeen.

”Et aika semmonen kauheen väsyny mut nykyään mä en oo kyllä enää yhtään väsyny sen jälkeen. Mä oon ehkä ylienerginen sen jälkeen.” (lapsi 1)

Vanhemmat kuvaavat perheen yhteisen ajan ja yhdessäolon perheen kanssa olevan merkityksellistä lasten surun käsittelyssä. Tätä kautta **perheen yhdessäolon hyöty lasten surun käsittelyyn** kuuluu vanhempien mukaan hyviin kokemuksiin perheviikonlopusta.

*”Luulen, että parhaiten lapselle jäi mieleen yhdessäolo perheen kanssa ja rentoutu-
neet vanhemmat, ja vanhempien hyvinvointi puolestaan auttaa lastakin voimaan hy-
vin.” (äiti 13)*

”Toisaalta leirillä pelasimme kaksin Kimbleä.” (äiti 12)

5.3.4 Perheviikonlopusta ei koeta olevan hyötyä lasten surutyöhön

Kyselylomakkeista ja haastatteluista kävi ilmi, että perheviikonlopusta ei koeta olevan hyötyä lasten surutyöhön. Tämä saattaa johtua vanhempien ja lasten mukaan siitä, että perheviikonlopun tuoma hyöty jäi epäselväksi. Kyselylomakkeiden mukaan vanhemmat myös toivovat joitain uudistuksia leirille.

Vanhempien aineistossa kuvataan, kuinka **perheviikonlopun tuoma hyöty saattoi jäädä epäselväksi** sen vuoksi, ettei perheviikonlopun tarkoitusta ymmärretä, eivätkä vanhemmat tiedä lisääntykö lasten ymmärrys muiden lasten samankaltaisesta tilanteesta. Vanhemmat kuvaavat aineistossaan myös sen, että heidän mielestään lapset eivät käsitelleen asiaa leirillä.

”En osaa sanoa edistikö vai estikö...” (isä 11)

”En tiedä oliko tytöllä (4-v.) apua viikonlopusta mutta haittaa ei ainakaan ollut.” (äiti 9)

Lapset kertovat haastatteluissaan, että **perheviikonlopun tuoma hyöty saattoi jäädä heille epäselväksi** sen vuoksi, etteivät he osanneet sanoa ryhmien hyötyjä tai haittoja. Lapset eivät myöskään kertomansa mukaan aina tunnistaaneet perheviikonlopun hyötyä omalta kohdaltaan, mutta vanhempien saaman hyödyn kylläkin.

”Pojalla (3-v.) näytti olevan ihan mukavaa, mutta en usko hänen käsittävän viikonlopun tarkoitusta.” (isä 2)

”No, on siit varmaan vanhemmille, mut ei mulle oo niin paljoo apua. En mä oo ainakaan huomannu et mä hyödyn siitä.” (lapsi 2)

Vanhemmat kertovat kyselylomakkeissaan **toivovansa** myös **joitain uudistuksia leirille**. He kaipaavat uudistuksia, koska lapset olisivat halunneet puhua enemmän kuolemasta leirin aikana. Vanhempien mielestä jotkut lapset kaipasivat myös enemmän oman ikäistään seuraa ja lapset kokivat jotkut tehtävät liian lapsellisiksi. Lapset kokevat vanhempiensa mukaan hyötyvänsä pidemmästä leiriajasta.

”Vanhimmalle lapselle (14-v.) ei löytynyt oikein ikäistään seuraa ja hän koki tehtävät itselleen liian lapsellisina. Oli kuitenkin koko ajan mukana.” (isä 7)

”Toivoi vähän pitempää leiriä 3-4 päivää.” (äiti 11)

6 POHDINTA

Tässä luvussa pohdimme opinnäytetyömme eettisiä kysymyksiä ja luotettavuutta. Lisäksi tarkastelemme opinnäytetyömme tuloksia suhteessa aiemmin tutkittuun tietoon lasten surun erityispiirteistä. Tarkastelemme tuloksia myös oman tulevan ammattimme näkökulmasta. Lisäksi tuomme esille kehittämisehdotuksia ja jatkotutkimushaasteita, jotka voisivat laajentaa surevan lapsen hoitotyöhön liittyvää tietoa.

6.1 Eettiset kysymykset

Eettisyys on ydin kaikelle tieteelliselle toiminnalle (Kankkunen & Vehviläinen-Julkunen 2009, 172). Opinnäytetyön tekeminen on inhimillistä ja arvoperustaista toimintaa, jolla pyritään löytämään omalla tieteenalalla totuus käyttämällä tieteellisesti hyväksytyjä menetelmiä. Opinnäytetyön tekijät ovat vastuussa yhteiskunnalle, itselleen sekä toisille yhteisöille opinnäytetyönsä eettisistä ratkaisuista. Tieteissä, joissa tutkitaan usein inhimillistä toimintaa ja käytetään ihmisiä tietolähteinä, on erityisen keskeistä eettisten ratkaisujen merkitys. (Leino-Kilpi & Välimäki 2003, 286.)

Opinnäytetyössä tulee noudattaa ihmisarvon kunnioittamisen periaatetta, jonka mukaan on väärin aiheuttaa vahinkoa tai loukata tutkittavaa riippumatta opinnäytetyön tarkoituksista. On tärkeää ymmärtää se, mitä haittaa tai hyötyä tutkittaville opinnäytetyöstä on, tai kuinka heidän yksityisyytensä turvataan. Tämän vuoksi tietojen käsittelyssä ja julkaisussa tulee siis muistaa luottamuksellisuus ja tutkittavien anonymiteetti. (Eskola & Suoranta 2000, 56-57.) Laadullisen tutkimuksen aineiston keskeisimpiä tapoja anonymisoida ovat henkilönimien tai muiden erisnimien sekä arkaluontoisten tietojen harkinnanvarainen poistaminen tai muuttaminen (Kuula 2006, 214).

Opinnäytetyössämme haastattelimme vain kolmea lasta, jotka kaikki olivat osallistuneet Käpy ry:n perheviikonloppuun useampaan kertaan. Kaikilla haastateltavilla sisaruksen kuolemasta oli kulunut jo useampia vuosia, joten he olivat työstäneet suruaan ja puhuneet sisaruksen kuolemasta aiemminkin. Haastattelujen alussa keskustelimme lasten harrastuksista

sekä heidän koulustaan, sillä halusimme tutustua haastateltaviin lapsiin sekä luoda turvallisen ja luottamuksellisen ilmapiirin aran aiheen käsittelylle. Tämän jälkeen käsittelimme haastatteluissa perheviikonloppua ja lapset saivat tuoda itse puheissaan esille sisaruksensa kuoleman, koska ajattelimme sen olevan lapsille näin helpompaa. Lopuksi vielä keskustelimme lasten kanssa tulevasta lomasta, jotta saisimme lasten ajatukset pois haastattelujen aiheesta. Koimme eettisyyden olevan haastatteluissa tärkeää, emmekä halunneet aiheuttaa haastateltaville lisää tuskaa ikävien muistojen esille tuomisesta ja sisaruksen kuoleman läpikäymisestä. Sen vuoksi kävimme asioita edellä mainitussa järjestyksessä läpi ja pyrimme suuntamaan lasten ajatukset lopuksi tulevaisuuteen.

Haastateltavien tietoisesta valinnasta oli meille suuri apu, sillä kyseiset lapset pystyivät hyvin tuomaan esille surukokemuksiaan ja surun käsittelykeinojaan sekä saamaansa hyötyä perheviikonlopusta. Perheviikonlopuissa käyvien perheiden määrä on sen verran vähäinen, että pohdimme haastateltavien anonymiteetin säilymistä tältä kannalta. Emme kuitenkaan käytä opinnäytetyömme raportissa erisnimiä vaan olemme numeroineet lapset satunnaiseen järjestykseen. Anonymiteetin säilymisen vuoksi emme myöskään tuo esille kuolleiden sisarusten kuolematapahtumia, emmekä kuolleiden sisarusten ikää. Tällä tavalla pyrimme myös suojaamaan haastateltavien lasten anonymiteettia.

Kyselylomakkeisiin vastanneisiin vanhempiin emme olleet lainkaan yhteydessä, emmekä tavanneet heistä ketään. Myöskään vanhempien henkilötiedot eivät ole tiedossamme, joten vanhemmat ovat meille täysin anonyymeja. Kyselylomakkeisiin vastanneista vanhemmista tiedämme vain heidän sukupuolensa. Varmistaaksemme vanhempien täydellisen anonymiteetin, olemme numeroineet kyselylomakkeet satunnaiseen järjestykseen nimimerkeillä äiti ja isä.

Opinnäytetyön kaikki vaiheet aiheenvalinnasta tutkimustulosten raportointiin ja tutkimusaineiston säilyttämiseen liittyvät eettisiin kysymyksiin. Yleensä opinnäytetyötä varten tarvitaan tutkimuslupa ja tutkimukseen osallistuvilta henkilöiltä on saatava tietoinen suostumus kirjallisena. Tämän lisäksi, jos tutkimuskohteena ovat terveydenhuollon palvelujen käyttäjät, tarvitaan myös eettisen toimikunnan lausunto. (Kankkunen & Vehviläinen-Julkunen 2009, 180.)

Opinnäytetyötämme ei tehty millekään terveydenhuollon organisaatiolle, eivätkä tutkittavana olleet suoranaisesti minkään terveydenhuollon palvelujen käyttäjät. Tämän vuoksi emme tarvinneet eettisen toimikunnan lupaa opinnäytetyöllemme. Tutkimuslupa on hankittu kirjallisena Käpy ry:ltä.

Tutkimusetiikan suuri haaste on myös haavoittuvien ryhmien käsittely. Tällaisena ryhmänä pidetään esimerkiksi lapsia. Lasten osallistumista opinnäytetyöhön voidaan kuitenkin perustella sillä, että heidän näkemyksensä asiasta tulevat tietoisuuteen, ja että he tulevat tutkimuksessa kuulluiksi. Kansainvälisten suositusten mukaan opinnäytetyöhön voidaan ottaa mukaan yli seitsemänvuotiaita lapsia. Lapsilla on oltava kognitiivisen kehityksensä perusteella mahdollisuus antaa suostumus tutkimukseen. Suomessa sen sijaan lapsi voi antaa tietoisensa suostumuksensa opinnäytetyöhön vasta 15-vuotiaana. Tätä nuoremmilta lapsilta on pyydyttävä vanhemman tai huoltajan suostumus. (Kankkunen & Vehviläinen-Julkunen 2009, 180.)

Haastateltavien lasten vanhemmilta on saatu kirjallisena suostumus lastensa osallistumisesta opinnäytetyöhömmme. Lisäksi lapset ovat suostuneet omasta tahdostaan haastateltaviksi. Ennen haastatteluja lapset ja vanhemmat saivat tiedotteen sekä suullista tietoa opinnäytetyömme aiheesta. Tällä tavalla annoimme perheille aikaa pohtia opinnäytetyöhömmme osallistumista. Haastateltavat ja heidän vanhempansa ovat tietoisia siitä, että käsittelemme vastaukset luottamuksellisesti, ja ettei haastateltavia voida tunnistaa mistään opinnäytetyön vaiheesta.

Kyselylomakkeet oli kerätty vanhemmilta jo aiempaa tutkimusta varten ja lupakäytännöt oli jo tällöin hoidettu Käpy ry:n ja Tampereen yliopiston hoitotieteen laitoksen yhteistyönä. Pohdimme kuitenkin vanhempien tietoisuutta siitä, että heidän vastaamiaan kyselylomakkeita tullaan käyttämään tulevaisuudessa myös muissa tutkimuksissa. Kyselylomakkeisiin vastanneilta vanhemmilta emme ole erikseen itse kysyneet heidän suostumustaan opinnäytetyöhömmme, koska he ovat olleet meille täysin anonyymeja, emmekä olisi voineetkaan saada heidän henkilökohtaista suostumustaan. Opinnäytetyömme tulokset on myös raportoitu niin, että vain haastateltavat ja kyselylomakkeisiin vastanneet voivat tunnistaa niistä itsensä. Eettisen käytännön mukaan alkuperäiset nauhoitukset, tietokoneella olleet haastat-

telutiedostot, litteroidut haastattelut sekä saamamme kyselylomakkeiden kopiot hävitetään opinnäytetyön valmistumisen jälkeen.

6.2 Luotettavuuden tarkastelu

Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnista ei ole olemassa tarkkoja yksiselitteisiä ohjeita. Metodikirjallisuudessa tutkimusmenetelmien luotettavuutta kuitenkin voidaan käsitellä validiteetin ja reliabiliteetin avulla, vaikka ne eivät sellaisenaan sovellukaan laadullisen tutkimuksen perusteiksi. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 136, 140.)

Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden lähtökohtana voidaan pitää subjektiivisuutta eli sen myöntämistä, että tutkija on tutkimuksensa keskeinen tutkimusväline. Tämän vuoksi tutkija itse on siis pääasiallinen luotettavuuden kriteeri ja näin ollen luotettavuuden arviointi perustuu koko tutkimusprosessin arviointiin. Luotettavuuden kriteerinä uskottavuudella tarkoitetaan laadullisessa tutkimuksessa sitä, että tutkijan on varmistettava, että hänen luomat käsitteensä sekä tulkintansa vastaavat tutkittavien käsityksiä. (Eskola & Suoranta 2000, 210-211.)

Luotettavuuden arviointia laadullisessa tutkimuksessa tehdään koko ajan suhteessa analyysitapaan, teoriaan, tutkimusaineiston ryhmittelyyn, luokitteluun, tulkintaan ja johtopäätöksiin. Tämän vuoksi tutkijan tulee arvioida ratkaisujensa toimivuutta ja tarkoituksenmukaisuutta tavoitteidensa kannalta. (Vilka 2005, 159-160.) Mikäli tutkittavasta aiheesta löytyy aiempia tutkimuksia, joissa on samankaltaisia tutkimustuloksia, saavat tulokset näin vahvistusta ja niiden luotettavuus lisääntyy (Eskola & Suoranta 2000, 212).

Luotettavuuden näkökulmasta opinnäytetyömme aihetta on tullut pohdittua hyvin paljon ja olemme muuttaneet monia omia ennakkokäsityksiämme aiheesta. Opinnäytetyössämme subjektiivisuus korostuu tulosten analysoinnissa, mutta analysoinnin luotettavuutta kuitenkin lisää se, että teemme kaksin työtä. Analysoinnin subjektiivisuutta olemme siis voineet vähentää tarkastelemalla aineistoja yhdessä. Olemme kirjoittaneet opinnäytetyön kaikki osiot yhdessä, jotta teksti olisi sujuvaa ja yhdenmukaista. Yhdessä kirjoittamisen koimme

tärkeäksi myös sen takia, että pystyimme välttämään mahdollisia päällekkäisyyksiä tekstissä. Mielestämme myös hyvin sujunut yhteistyömme on lisännyt opinnäytetyömme luotettavuutta, koska on välttytty suuremmilta tekijöiden välisiltä ristiriidoilta.

Vanhemmilta kerätyn aineiston saimme käyttöömmme ennen lasten haastatteluja. Meillä oli siis hyvin aikaa perehtyä kyselylomakkeisiin ennen haastatteluja ja analysoida niitä alustavasti. Tämän pohjalta pystyimme muodostamaan teemoja haastatteluihin ja saamaan vastauksia lapsilta myös sellaisiin kysymyksiin, joihin vanhempien aineisto ei vastannut. Tämän koimme opinnäytetyömme tulosten luotettavuutta lisääväksi tekijäksi, koska pystyimme esittämään lapsille lisäkysymyksiä. Tällöin saimme vastauksia myös sellaisiin kysymyksiin, joihin vanhempien aineisto ei vastannut. Näin koimme luotettavuuden lisääntyvän, koska saimme kattavammat vastaukset opinnäytetyömme tehtäviin.

Alustavan analyysin perusteella osasimme myös kysyä lapsilta heidän surukokemuksistaan hienovaraisemmalla tavalla, koska meillä oli jo vanhempien aineiston perusteella tietoa lasten reagoimisesta sisaruksen kuolemaan. Uskomme luotettavuuden myös lisääntyneen haastattelutilanteissa, koska pystyimme näin paremmin ymmärtämään lasten kokemuksia ja sisaruksen kuoleman tuomia muutoksia heidän elämäänsä vanhempien aineiston perusteella.

Koimme luotettavuuden lisääntyvän esitestaamalla haastatteluissa käyttämiämme teemoja ja muuttamalla niitä tarpeen mukaan. Tämän lisäksi teimme ensimmäisen haastattelun yhdessä saadaksemme kokemusta oikeasta haastattelutilanteesta ja osataksemme kysyä siinä tilanteessa asiat lapsilta sopivalla tavalla. Ensimmäisen haastattelun kokemusten myötä pystyimme myös muuttamaan haastattelu-teemojen järjestystä ja tällä tavalla luomaan lapsille turvallisen ilmapiirin, jossa he pystyivät itse tuomaan keskustelussa esille sisaruksen kuoleman. Tällä tavalla emme painostaneet heitä puhumaan ikävästä asiasta ja luotettavuus parani, kun emme itse vaikuttaneet tai ohjailleet lapsia vastauksissa.

Toisaalta osassa kysymyksistä jouduimme joillekin lapsille esittämään paljonkin tarkentavia kysymyksiä, jotta saimme vastaukset opinnäytetyömme tehtävien kannalta oleellisiin kysymyksiin. Joitakin lasten lyhyitä vastauksia jouduimme myös tulkitsemaan haastattelun

asiayhteyden mukaan, jotta saimme ne mukaan aineiston analysointiin. Emme usko tämän juurikaan vähentäneen tulosten luotettavuutta, koska aloitimme haastattelujen analysoinnin lähes heti haastattelutilanteiden jälkeen. Tällöin meillä oli vielä hyvät muistikuvat siitä, millaisissa asiayhteyksissä lapset vastauksensa esittivät.

Haastatteluaineiston luotettavuuteen liittyy se, että tekninen välineistö on kunnossa, haastattelurunko käytössä sekä haastattelutallenteet laadukkaita. Haastattelun luotettavuutta parantaa se, että se litteroidaan niin nopeasti kuin mahdollista haastattelijan itsensä toimesta. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 184-185.)

Opinnäytetyömme luotettavuutta lisäsi se, että kokeilimme teknisten laitteiden toiminnan ajoissa ennen haastatteluita. Lisäksi äänitimme harjoitteluotoksia saadaksemme varmuuden laitteiden äänityksen laadusta. Näiden otoksien perusteella osasimme asettaa äänityslaitteen oikeaan asentoon haastattelutilanteissa, jotta haastateltavan ääni kuuluisi parhaalla mahdollisella tavalla nauhoitusta kuunneltaessa jälkepäin. Silti lasten kaikista vastauksista emme saaneet selvää, koska lapset puhuivat niin hiljaa tai epäselvästi. Emme kuitenkaan arvailleet lasten epäselviä vastauksia, vaan jätimme ne analysoinnin ulkopuolelle, jotta tulosten luotettavuus säilyisi. Lisäksi luotettavuutta lisäsi haastattelujen litterointi melko pian haastattelutilanteiden jälkeen. Osallistuimme molemmat ensimmäisen haastattelun litterointiin, koska olimme molemmat osallisina myös lapsen haastattelutilanteessa. Toiset erikseen tekemämme haastattelut kumpikin meistä litteroi itsenäisesti.

Opinnäytetyömme luotettavuutta pyrimme lisäämään käyttämällä kahta eri näkökulmasta olevaa aineistoa lapsen surutyöstä. Tällöin analysoinnilla saadut samankaltaiset tulokset sekä eroavaisuudet tuloksissa vahvistivat toinen toisiaan. Toisaalta haastatteluista saatu aineisto oli vain kolmen lapsen kokemuksia tutkittavasta asiasta ja vanhempien kyselylomakkeita oli sen sijaan 49 kappaletta. Tällöin siis vanhempien näkökulma lasten surukokemuksista korostui tuloksissa. Tutkimussuunnitelmaa tehdessämme pohdimme aineiston keruumenetelmää ja tulimme siihen tulokseen, että emme olleet varmoja, saammeko lasten haastatteluista tarpeeksi laajaa aineistoa opinnäytetyötämme varten. Tämän vuoksi päädyimme siis käyttämään kahta eri näkökulmasta olevaa aineistoa, jotta ne täydentäisivät toisiaan.

Opinnäytetyömme aineistojen analysointi oli yksi aikaa vievimmistä osa-alueista. Sisällön-analyysimme luotettavuutta vahvisti se, että palasimme aina takaisin pelkistettyihin ilmauksiin ja suoriin lainauksiin, jotta pystyimme etenemään induktiivisesti analyysissämme. Pelkistetyt ilmaukset pyrimme tekemään pitämällä aineistot erillään toisistaan, jottemme vääristelisi pelkistettyjä ilmauksia liian yhdenmukaisiksi. Luotettavuutta lisäsi myös se, että analysoimme vanhempien sekä lasten aineistot erikseen ja tämän jälkeen löysimme niistä yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia. Ajattelemme, että aineistojen eroavaisuudet rikastuttivat tuloksia ja samalla loivat laajemman käsityksen asiasta. Valmiissa opinnäytetyössämme tuomme esille analyysin etenemisen taulukon muodossa, jotta lukija voi nähdä, kuinka olemme edenneet suorista lainauksista yhdistäviin luokkiin. Lisäksi opinnäytetyömme luotettavuutta tukevat suorat lainaukset sekä kyselylomakkeista että haastatteluista.

Opinnäytetyöprosessin aikana huomasimme kahden aineiston käytön hyödyt ja haitat. Koimme välillä hankalaksi säilyttää tulosten luotettavuutta. Erityisen hankalaksi koimme kahden aineiston käytön tulosten kirjoittamisvaiheessa, jossa täytyi tarkasti ymmärtää aineistojen erot ja yhtäläisyydet. Luotettavuuden kannalta oli hyvin tärkeää, että tulosten kirjoittamisessa emme vääristelleet tutkittavien sanomaa, vaan kerroimme selvästi kummasta aineistosta on kyse.

Analysoinnissa esille tulleita tuloksia emme halunneet muuttaa opinnäytetyömme tehtäviä vastaaviksi, vaan pohdimme tehtäviä uudelta näkökannalta ja muutimme tehtäviä tuloksia vastaaviksi. Mielestämme tämä lisäsi opinnäytetyömme tulosten luotettavuutta, koska emme pyrkineetkään muuttamaan niitä haluamaamme suuntaan. Tulosten tarkastelussa vetoamme aikaisempiin samankaltaisiin tutkimustuloksiin ja näin lisäämme opinnäytetyömme tulosten luotettavuutta.

Opinnäytetyössämme käytimme jonkin verran ennen 2000-lukua ilmestyneitä lähdeoteoksia. Tämä johtuu siitä, että aiheestamme on melko niukasti tutkittua tietoa. Mielestämme osa aiheeseemme liittyvästä perustiedosta on säilynyt melko muuttumattomana ja aiheen tärkeys on ollut esillä jo yli kymmenen vuoden ajan. Ennen 2000-lukua ilmestyneiden lähdeosteosten luotettavuutta olemme pohtineet vertaamalla teoksissa olevaa tietoa uudempaan tutkituun tietoon. Olemme pohtineet jokaisen ennen 2000-lukua ilmestyneen lähdeotoksen luo-

tettavuutta erikseen ja päätyneet käyttämään osaa teoksista. Mielestämme lähdeosteiden tieto oli luotettavaa ja tarpeellista opinnäytetyömme teorian kannalta. Lisäksi olemme käyttäneet muutamia kansainvälisiä lähdemateriaaleja. Niiden käytöllä luotettavuus on lisääntynyt. Käyttämällä englanninkielistä lähdemateriaalia olemme tuoneet esille aiheen tärkeyden myös kansainvälisellä tasolla. Olemme käyttäneet opinnäytetyömme lähdemateriaalina myös lukuisia artikkeleita ja muutamia tutkimuksia. Käyttämällä niitä olemme tuoneet esille tutkittua tietoa sekä artikkeleissa esiintyvien henkilöiden omakohtaisia kokemuksia aiheesta.

6.3 Tulosten tarkastelu

Tuloksista saimme vastaukset kaikkiin kolmeen tutkimustehtäväämme sekä vanhempien että lasten näkökulmasta. Kyselylomakkeita analysoitaessa huomasimme vanhempien vastausten alkavan jo toistaa samoja asioita. Tämän koimme olevan merkki siitä, että vanhempien aineiston määrä oli riittävä. Haastattelut taas toivat lasten oman näkökulman esille ja näin täydensivät tuloksiamme toisella näkökulmalla, vaikka haastateltavien määrä oli melko vähäinen.

Haastateltavat lapset olivat olleet melko saman ikäisiä sisaruksen kuollessa, vanhin heistä oli ollut tapahtumahetkellä viisivuotias ja nuorin kaksivuotias. Kyselylomakkeisiin vastausten vanhempien lasten ikä ei puolestaan jokaisesta kyselylomakkeesta tullut ilmi. Tämän vuoksi oli hankalaa tietää lasten ikää sisaruksen kuollessa. Kuitenkin kyselylomakkeista pystyi päättämään lasten iän olleen vastasyntyneestä 18-vuotiaaseen tapahtumahetkellä tai lapset olivat syntyneet vasta lapsikuoleman jälkeen. Pohdimme sitä, kuinka haastattelemiemme lasten muistikuviiin ja kokemuksiin sisaruksen kuolemasta ovat vaikuttaneet muiden kertomat asiat tapahtuneesta. Ikänsä puolesta lapset eivät välttämättä itse muista kaikkea asiaan liittyvää ja muistikuvat ovat voineet värittyä muiden kertomasta. Pohdimme myös sitä, kuinka vanhemmat eivät välttämättä ole tunnistanee lasten surun ilmenemisen kaikkia piirteitä. Tämän vuoksi tulokset ovat voineet vääristyä vanhempien vastausten perusteella esimerkiksi, jos heidän mielestään heidän lapsensa eivät surreet sisaruksen kuolemaa.

Olemme pohtineet monissa aikaisemmissa tutkimuksissa esiin tulleita käsitteitä, kuten selviytyminen ja menetys. Opinnäytetyössämme emme käytä käsitettä selviytyminen, koska mielestämme sisaruksen kuolemasta ja siihen liittyvästä surusta ei välttämättä selviydy koskaan, mutta surun kanssa opitaan elämään. Esimerkiksi käytämme selviytymiskeinojen sijaan surun käsittelykeinoja. Emme myöskään käytä käsitettä menetys synonyymina kuolemasta, sillä mielestämme sitä ei voi liittää pelkästään kuolemaan, vaan se on laajempi käsite. Poijula (2007) kuvaa teoksessaan, kuinka lapsi voi kokea kuoleman lisäksi monia muunlaisiakin menetyksiä. Menetyksestä voidaan puhua myös silloin, kun lapsi menettää esimerkiksi päivittäisen yhteydenpidon vanhempiinsa tai muihin perheenjäseniinsä avioeron tai huostaanoton vuoksi. Menetys voi lapselle tarkoittaa myös tutun ympäristön menetystä tai itseään koskevaa menetystä sairauden tai loukkaantumisen seurauksena. (Pojula 2007, 94.) Tämän vuoksi käsitteen menetys sijaan käytämme yksiselitteisesti käsitettä sisaruksen kuolema. Menetyksen sanana olemme puolestaan liittäneet pelkästään siihen, kun on kyse lapsen tunteesta menettää paras ystävä tai leikkikaveri.

Opinnäytetyömme haastatteluissa pyysimme lapsia kuvaamaan heidän omaa yksilöllistä surun kokemistaan, keinoja käsitellä suruaan ja saamaansa hyötyä perheviikonlopusta sisaruksen kuoleman jälkeen. Lisäksi samoihin teemoihin saimme vastaukset myös vanhemmilta jo aiemmin Käpy ry:n toimesta keräämistä kyselylomakkeista. Vanhempien ja lasten aineistoissa oli sekä yhtäläisyyksiä että eroavaisuuksia. Tulosten tarkastelussa vertaamme tuloksia suhteessa teoreettiseen tietoon ja tuomme esille merkittävimmät eroavaisuudet aineistojen välillä sekä mielestämme yllättävimmät tulokset.

Opinnäytetyössämme sekä vanhempien että lasten aineistoista ilmeni tuloksina, kuinka lasten kokema suru näkyy emotionaalisena eli erilaisia tunteita sisältävänä suruna. Tunne voi ilmetä lapsilla esimerkiksi kaipauksena tai ikävänä kuollutta sisarusta kohtaan. Toisaalta taas lapset voivat myös tuntea voimakkaita tai negatiivisiakin tuntemuksia. Vanhempien ja lasten mukaan sisaruksen kuolema voi vaikuttaa esimerkiksi lasten leikkeihin, sillä lapset voivat kokea menettäneensä tutun leikkikaverinsa. Vanhempien mukaan lapset saattavat tuntea olonsa yksinäiseksi, kun heillä ei enää ole leikeissä mukana sitä parasta kaveria. Myös Ruohomaan ja Tahvanaisen (2006, 31) opinnäytetyön tuloksista ilmeni, kuinka lapset voivat kokea, että heiltä katoaa leikkikaveri tai tärkeä esikuva sisaruksen kuoltua.

Vanhemmat tuovat esille opinnäytetyömme tuloksissa sisaruksen kuoleman jälkeen lasten pelkäävän myös vanhempien sekä muiden läheisten kuolevan. Tämä tulee myös esille Ruohomaan ja Tahvanaisen (2006, 31) opinnäytetyössä, jossa myös kuvataan mahdollista pelkoa muiden perheenjäsenten puolesta sisaruksen kuoleman jälkeen. Vanhempien mukaan lapset voivat myös eristäytyä ikätovereistaan, koska he voivat kokea, etteivät muut ymmärrä heidän kokemuksiaan. Tämän vuoksi lasten sosiaalisissa suhteissa saattaa tapahtua suuriakin muutoksia. Lisäksi lapset saattavat nähdä esimerkiksi painajaisunia eli suru saattaa tuoda muutoksia lasten uneen.

Opinnäytetyömme tuloksena tulee ilmi sekä vanhempien että lasten kertomana se, kuinka jokaisen lapsen surutyö on yksilöllistä. Jokainen lapsi siis suree tavalla, joka on itselle sopiva ja hänen surunsa muuttuu muotoaan ajan kuluessa ollen välillä etenevää ja välillä taas taaksepäin palaavaa. Lisäksi lapset voivat sekä vanhempien ja lasten mukaan kokea suremisen olevan vaikeaa etenkin, jos sisarus on kuollut ennen lasten omaa syntymää.

Yllättävä tulos oli, että sekä vanhemmat että lapset kuvasivat kuoleman luonnolliseksi osaksi elämää. Ihmettelimme tuloksissamme sitä, kuinka lapset itse pystyvät suhtautumaan sisaruksen kuolemaan niin luonnollisesti jo kouluikässä. Lisäksi pohdimme sitä, kuinka vanhemmat kertoivat, ettei lasten suru liiemmin näy arjessa kuolleen sisaruksen ikävöimisenä. Lisäksi yllättävää oli se, että vanhemmat itse kokivat, että heillä on myös paljon tietämättömyyttä lastensa surukokemuksista. He itse kuvasivat tämän johtuvan siitä, etteivät he tunnista lastensa surua. Pohdimme sitä, että kuinka vanhemmilla voi olla niin harhaanjohtavia käsityksiä siitä, että heidän lapsensa eivät sure kuollutta sisarustaan.

Ruohomaa ja Tahvanainen (2006, 44) kuvaavat opinnäytetyössään lasten käyttävän surun käsittelykeinoinaan puhumista, piirtämistä, kirjoittamista ja musiikin kuuntelua. Näitä lasten käyttämiä samankaltaisia surun käsittelykeinoja tulee esiin myös opinnäytetyömme tuloksissa. Tulosten mukaan lapset käsittelevät suruaan yksilöllisesti ja he käyttävät monenlaisia keinoja surun käsittelyssään sisaruksen kuoleman jälkeen sekä vanhempien että lasten kertomana. Tällaisia lasten surun käsittelykeinoja voivat olla muun muassa ajatukselliset, tiedolliset, emotionaaliset, hengelliset sekä toiminnalliset keinot. Lapset voivat esimerkiksi muistella sisarustaan tai miettiä, millaista elämä hänen kanssaan olisi nyt. Lasten uskotaan

myös hyötyvän kuolleesta sisaruksesta puhumisesta sekä tunteiden näyttämisestä ulospäin, kuten itkemisestä. Lisäksi lasten surun käsittelyyn voivat myös vaikuttaa monet muut eri tekijät, kuten sisaruksen kuoleman ajattelun vältteleminen ja kuolleen sisaruksen pitäminen mukana muistoissa arjen keskellä.

Ruohomaa ja Tahvanainen (2006, 32) kuvaavat opinnäytetyössään, kuinka lapset voivat kokea esimerkiksi joulun vieton ahdistavana, jos heidän sisaruksensa on kuollut joulun aikaan. Opinnäytetyömme tuloksissa esiintyi lasten kertomana yhteneväisyytenä Ruohomaan ja Tahvanaisen (2006) opinnäytetyön kanssa se, kuinka lapset voivat muistella kuolematahtumaa enemmän tiettyinä päivinä. Tästä esimerkkinä opinnäytetyömme tuloksissa tuli ilmi kuolleen sisaruksen muisteleminen hänen syntymäpäivänään ja tämän kautta lasten ahdistuksen lisääntyminen. Muisteleminen on siis yksi opinnäytetyömme tuloksissa esiintyvä lasten ajatuksellinen surun käsittelykeino.

Yllätyimme positiivisesti siitä, kuinka sekä vanhemmat että lapset kertoivat hengellisten surun käsittelykeinojen kuuluvan niin vahvasti lasten arkeen. Mielestämme oli kaunista se, kuinka vanhemmat ja lapset kuvasivat esimerkiksi haudalla käymistä ja kynttilöiden tai lahjojen viemistä sisaruksen haudalle. Yllätyimme myös siitä, kuinka tärkeäksi lapset kokivat kuolleen sisaruksen valokuvien katselemisen.

Tulosten mukaan erilaiset tekijät voivat sekä vanhempien että lasten mukaan vaikuttaa lasten surun käsittelyyn. Lasten surun käsittelyä voi auttaa esimerkiksi perheen ulkopuolelta tuleva tuki. Myös Ruohomaa ja Tahvanainen (2006, 45) kuvaavat tulostensa mukaan ulkopuolelta tulevan ammatillisen avun olevan lapsille tärkeää, jotta he voisivat keskustella jonkun puolueettoman henkilön kanssa. Lisäksi opinnäytetyömme tuloksissa lapset itse kuvaavat ulkopuolelta saadun tuen hyödyn näkyvän sururyhmästä tulevana tukena. Uittomäen (2009b, 2) opinnäytetyöstä käy ilmi, kuinka tärkeää lapselle voi olla sururyhmästä saatu tuki, koska siellä lapset voivat huomata, etteivät ole ainoita kyseisessä elämäntilanteessa.

Tuloksistamme ilmenee, kuinka vanhempien mukaan heidän oma surunsa tai lasten oman persoonan vaikutus voi olla myös esteenä tai hyötynä lasten surun käsittelylle. Vanhemmat voivat myös kokea rajoittavansa lastensa surun käsittelyä. Tuloksista ilmenee lasten kerto-

mana vanhemmilta saadun tuen tuoman hyödyn lasten surun käsittelyyn sekä kuolematapahtuman vaikutus lasten arkeen. Lisäksi tuloksistamme ilmenee lasten kertomana, kuinka sisaruskuoleman kokeminen on lisännyt heidän ymmärrystään kuolemasta. Tällöin he pystyvät helpommin tukemaan myös muita surun kokeneita lapsia. Tätä tulosta tukee Raskin (1998, 60) pro gradun tulos siitä, kuinka lapset esimerkiksi nuoruusiässä kokevat kykynsä auttaa muita surevia lapsia kasvaneen.

Opinnäytetyömme tulosten mukaan Käpy ry:n perheviikonloppu on ollut monelle lapselle apuna heidän surun käsittelyssään. Käpy ry:n perheviikonloppu on myös antanut lapsille luvan käsitellä suruaan sekä vanhempien että lasten kertomana. Lisäksi tuloksistamme ilmenee sekä vanhempien että lasten kertomana se, kuinka mielekäs tekeminen perheviikonlopussa on ollut lasten surun käsittelyn apuna, sekä kuinka perheviikonlopun jälkeen lasten on ollut helpompaa jatkaa surutyötään kotonakin.

Tuloksistamme käy ilmi vanhempien kertomana, kuinka heidän saamansa hyöty perheviikonlopusta vaikuttaa edelleen lasten surutyöhön. Tulosten mukaan perheviikonloppu on lisännyt lasten kuolematapahtuman käsittelyä sekä lapset ovat voineet muodostaa myös paremman ymmärryksen perhekokonaisuudesta, koska he ovat ymmärtäneet, että kuollut sisaruskin on aina osa perhettä.

Perheviikonlopun aikana tapahtuva ystäväystyminen muiden saman kokeneiden lasten kanssa ja toisten perheviikonlopussa olleiden lasten samankaltainen kokemus on auttanut lapsia surun käsittelyssä vertaistuen kautta. Myös Uittomäen (2009b, 2) mukaan vertaistuen saaminen toisilta samankaltaisen tilanteen kohdanneilta lapsilta on hyvin tärkeää lasten surun käsittelyssä.

Tulosten mukaan lasten toivotaan pääsevän perheviikonloppuun uudelleen sen toimivan toimintamuodon, perheen yhdessäolon ja viihtyvyyden vuoksi. Nämä edellä mainitut tulokset ovat lisänneet lasten surun käsittelyä perheviikonlopussa.

Kaikki vanhemmat ja lapset eivät kuitenkaan olleet vakuuttuneita perheviikonlopun hyödyllisistä vaikutuksista lasten surun käsittelyyn. Tämän vuoksi perheviikonlopun hyöty

saattoi jäädä epäselväksi. Tuloksista ilmeni, että vanhemmat toivoivat perheviikonloppuun myös joitakin uudistuksia, kuten enemmän keskustelua kuolemasta ja lasten ikätasoa vastaavia tehtäviä.

6.4 Kehittämisehdotukset ja jatkotutkimushaasteet

Opinnäytetyömme tuloksista nousi seuraavia kehittämisehdotuksia kuten se, kuinka lapsi tulisi huomioida paremmin surevana osapuolena sisaruksen kuoleman jälkeen. Lisäksi tulisi lisätä vanhempien ja surevien lasten kanssa työskentelevien aikuisten tietoa lapsen surukokemuksista ja surun ilmenemisestä eri-ikäisillä lapsilla. Tietoisuuden lisääntyessä vanhemmat tai muut aikuiset osaisivat tukea lasta käyttämään erilaisia lapselle yksilöllisesti sopivia keinoja käsitellä suruaan sisaruksen kuoleman jälkeen. Näillä muilla surevien lasten kanssa työskentelevillä aikuisilla tarkoitamme esimerkiksi päiväkotien ja koulujen työntekijöitä. Opinnäytetyömme tuloksista huomasimme, kuinka paljon lapsen surutyölle voi olla hyötyä osallistua Käpy ry:n järjestämään perheviikonloppuun tai muihin ulkopuolelta tuleviin tukimuotoihin. Esimerkiksi sairaanhoitajien tietämystä lapsen ulkopuolisen tuen tarpeesta sekä erilaisista tukimuodoista tulisi lisätä, jotta hoitotyöntekijät osaisivat ohjata surevat perheet oikeanlaisten tukimuotojen pariin.

Opinnäytetyön tulosten perusteella tärkeimmäksi jatkotutkimushaasteeksi nousi sairaanhoitajan rooli sisaruksensa kuoleman kohdanneen lapsen tukemisessa sairaalassa heti sisaruksen kuoleman jälkeen. Voisi olla hyvä myös tutkia sitä, kuinka sisaruksen kuolematapahduma vaikuttaa lapsen surutyöhön ja surun käsittelykeinoihin. Jatkotutkimushaasteena voisi tutkia, millaisia eroavaisuuksia tyttöjen ja poikien surun käsittelykeinoissa esiintyy, sekä kuinka tytöt ja pojat voisivat hyötyä erilaisista tukimuodoista.

Nostimme esille edellä olevat jatkotutkimushaasteet, koska mielestämme olisi tärkeää tutkia nimenomaan lapsen tukemista ja hänen surutyötään sisaruksen kuoleman jälkeen. Koimme ne tärkeiksi, koska aiheeseen perehdyttyämme näyttää siltä, että lapsen kuollessa hoitohenkilökunta kiinnittää enemmän huomiota vanhempien tukemiseen ja sisarusten huomioiminen jää tällöin vähemmälle. Toivomme, että tämä opinnäytetyö nostaa lapsen

surutyön esille ja antaa arvokasta tietoa hoitotyöntekijöille lapsen tukemisen tärkeydestä sisaruksen kuoleman jälkeen. Nimenomaan vaihtoehtoisten ammattipintojemme (lasten ja nuorten hoitotyö) pohjalta pohdimme, kuinka lapsen kuolema voi tuntua hoitotyöntekijöistä hyvinkin yllättävältä ja epäluonnolliselta. Tämän vuoksi surevien sisarusten kohtaaminen voi hoitotyöntekijöille olla entistä vaikeampaa, jonka vuoksi heidän valmiuttaan voisi lisätä tieto eri-ikäisten lasten surukokemuksista ja surun käsittelykeinoista.

LÄHTEET

- Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) 2007. Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. metodin valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-vastapaino.
- Alasuutari, M. 2005. Mikä rakentaa vuorovaikutusta lapsen haastattelussa. Teoksessa Ruusuvoori, J. & Tiittula, L. (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino.
- Bendt, I. 2000. Kun pieni lapsi kuolee. Suom. Dalmo, T., alkuperäinen teos 1997. LK-kirjat. Helsinki: Lasten keskus.
- Collin, H. (toim.) 2005. Sururyhmä lasten ehdoilla. Luettu 28.1.2010. http://yle.fi/akuutti/arkisto2005/221105_c.htm.
- Dyregrov, A. 1993. Lapsen suru. Suom. Makkonen, M., alkuperäinen teos 1989. Jyväskylä: Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Eho, S. 2008. Perheen surusta. Palliatiivinen hoito 2/2008, 12-13.
- Erjanti, H. & Paunonen-Ilmonen, M. 2004. Suru ja surevat. Surevien hoitotyön perusteet. Helsinki: WSOY.
- Erkkilä, J., Holmberg, T., Niemelä, S. & Ylönen, H. 2003. Surevan lapsen kanssa. Tuettu suru –projekti. Suomen Mielenterveysseura. SMS-julkaisut. Helsinki: SMS-Tuotanto Oy.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Fernside – Supporting Children and Families through Grief. 2010. Luettu 20.8.2010. <http://www.fernside.org/resources/pros/>.
- Havukainen, M. 2010. Sisaruksen erilainen suru. Käpy-lehti 1/2010, 16-17.
- Heikkinen, H., Kannel, V. & Latvala, E. 2004. Saattohoito. Haaste moniammatilliselle yhteistyölle. Helsinki: WSOY.
- Heikkinen, M., Koskilahti, A. & Koskinen, P. 2002. Työkirja sisaruksensa menettäneille 7-9-vuotiaille lapsille. Hoitotyön koulutusohjelma. Hoitotyön suuntautumisvaihtoehto. Tampere: Pirkanmaan ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö.
- Heiskanen, T. 2000. Surun myötä kuolleesta läheisestä kasvaa sisäistetty aarre. Mielenterveys 2/2000, 13-16.
- Hermanson, E. 2007. Lapsiperheen oma kirja. Terveys syntymästä kouluikään. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Hermanson, E. 2008. Vanhempien sairaudet, kuolema ja lapsen suru. Luettu 9.9.2010. http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=lok00085.

- Hiitola, B. 2000. Parantava leikki. Helsinki: Tammi.
- Hindmarch, C. 2000. On the Death of a Child. Oxon: Radcliffe Medical Press.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2009. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2004. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2008. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Hogan, N. 2000. Vanhempien ja sisarusten suru: Mikä edistää ja estää toipumista. Suom. Riikinsaari, A-M. Mielenterveys 2/2000, 6-10.
- Holm, T. & Turunen, T. 2005. Minun suruni. Aikuisen opas. Helsinki: Psykologien Kustannus Oy.
- Hospice. 2008. Children and grief. Luettu 20.8.2010.
<http://www.hospicenet.org/html/children.html>.
- Hyväri, S. 2005. Vertaistuen ja ammattiauttamisen muuttuvat suhteet. Teoksessa Nylund, M. & Yeung, A. (toim.) Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus. Tampere: Vastapaino.
- Kankkunen, P. & Vehviläinen-Julkunen, K. 2009. Tutkimus hoitotieteessä. Helsinki: WSOY.
- Koistinen, P., Ruuskanen, S. & Surakka, T. 2009. Lasten ja nuorten hoitotyön käsikirja. Helsinki: Tammi.
- Koivula, U-M., Suihko, K. & Tyrväinen, J. 1999. Mission: possible. Opas opinnäytteen tekijälle. Pirkanmaan ammattikorkeakoulun julkaisusarja C. Oppimateriaalit. Nro 1. Tampere.
- Kübler-Ross, E. & Kessler, D. 2006. Suru ja surutyö. Suom. Porceddu, L., alkuperäinen teos 2005. Helsinki: Basam Books Oy.
- Kuula, A. 2006. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Jyväskylä: Vastapaino.
- Kylmä, J. & Juvakka, T. 2007. Laadullinen terveystutkimus. Helsinki: Edita.
- Käpy ry. 2010. Luettu 27.1.2010.
<http://www.kapy.fi>.
- Laimio, A. (toim.) 2004. Yhdessä suru on helpompi kantaa. Opas lasten ja nuorten sururyhmien ohjaajille. Suomen Mielenterveysseura. Tuettu suru-projekti. Helsinki: SMS- Tuotanto Oy.

- Leino-Kilpi, H. & Välimäki, M. 2003. Etiikka hoitotyössä. Helsinki: WSOY.
- Lähteenoja, K-M. 2008. Lapsen kuolema ja saattohoito - sairaanhoitajan näkökulma. Palliatiivinen hoito 2/2008, 20-24.
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto. 2010. Läheisen kuolema. Luettu 13.9.2010.
http://www.mll.fi/vanhempainnetti/kipupisteita/perheen_kriisit_ja_muutokset/laheisen_kuolema/.
- Manneri, T. 1992. Vaiettu suru. Lapsen kuolema ja perheen tukeminen. Lastensuojelun Keskusliiton julkaisu 88. Helsinki: Painopörssi Oy.
- Merrington, B. 2007. Piilo. Kirja lapsille ja nuorille, jotka surevat. Suom. Savolainen, T., alkuperäinen teos 1998. Vantaa: Sompsa Oy.
- Mesikämmen, E. 2010. Lapsi kaipaa surussaan kuuntelevaa aikuista. Käpy-lehti 1/2010, 12-14.
- Minkkinen, L. & Salo, L. 1996. Lapsen kuolema ja perheen tukeminen. Sairaanhoitaja 3/1996, 38-39.
- Minna. 2003. Kun sisko on kuollut.... Käpy-lehti 1/2003, 8-9.
- Moilanen, I. Räsänen, E., Tamminen, T. & Almqvist, F. (toim.) 2004. Lasten- ja nuorisopsykiatria. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Moren, R. 2008. Perhe lapsen kuoleman jälkeen. Palliatiivinen hoito 2/2008, 26-27.
- Mynttinen, S. 2010. Lapsen suru ja surevan lapsen tukeminen vanhemman kuoleman jälkeen. Suomen nuoret lesket ry. Luettu 13.9.2010.
<http://www.nuoretlesket.fi/yhdistys/wp-content/uploads/2010/06/Tiivistelm%C3%A4-koulutusmateriaalista1.pdf>.
- Mynttinen-Suonpää, S. 2010. Miten voit auttaa surevaa lasta. Arjen leskiperhetyö lapsille – projekti. Käpy-lehti 1/2010, 15.
- Mäkynen, K. 2001. ”Lapsi surevana omaisena” – hoitajien antama sosiaalinen tuki toisen vanhempansa menettäneelle lapselle. Terveystieteiden koulutusohjelma. Hoitotyön suuntautumisvaihtoehto. Tampere: Pirkanmaan ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö.
- Paunonen, M. & Vehviläinen-Julkunen, K. 2001. Hoitotieteen tutkimusmetodiikka. Helsinki: WSOY.
- Pietilä, A-M., Välimäki, T., Vehviläinen-Julkunen, K. & Häggman-Laitila, A. 2001. Perhehoitotyö Lapsiperhe-projektissa. Haastattelututkimus lapsiperheiden saamasta varhaisesta tuesta. Hoitotiede 4/2001, 187-197.
- Pojjula, S. 2002. Surutyö. Helsinki: Kirjapaja Oy.

- Pojjula, S. 2007. Lapsi ja kriisi. Selviytymisen tukeminen. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Rajantie, J. & Perheentupa, J. 2005. Lasten terveys. Luettu 26.11.2009.
http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_teos=suo&p_artikkeli=suo00045.
- Rantalaiho, A. (toim.) 2001. Liian iso ikävä. Nuoret kertovat surukokemuksistaan. Lohja: Karas-Sana Oy.
- Rask, K. 1998. Nuoren suru läheisen kuoleman tai vanhempien avioeron jälkeen. Tampereen yliopisto. Hoitotieteen laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Rautiainen, L. 2010. Lapsi ja kuolema. Luettu 13.9.2010.
<http://evl.fi/EVLfi.nsf/Documents/3FB0F9C5F45A33C2C225709F004E25BE?OpenDocument&lang=FI>.
- Ruishalme, O. & Saaristo, L. 2007. Elämä satuttaa. Kriisit ja niistä selviytyminen. Helsinki: Tammi.
- Ruohomaa, S. & Tahvanainen, M. 2006. Sisaruksen kuolema ja siitä selviytyminen lapsen ja nuoren kokemana. ”Mikään ei tunnu enää niin hirveeltä ku sen koki...” Hoitotyön koulutusohjelma. Hoitotyön suuntautumisvaihtoehto. Tampere: Pirkanmaan ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö.
- Salonen, K. 2000. Suru ei syrji ketään. Mielenterveys 2/2000, 5.
- Salonen, K. 2002. Lapsen suru kaipaa aikuista. Mielenterveys 5/2002, 14-17.
- Sylva ry. 2005. Lapseni on kuollut – jäi jälkeen kaipuu, jäi sanaton suru. Helsinki: Sylva ry.
- Tiainen, P. 2003. Perheviikonloppu Tampereella 2003. Käpy-lehti 2/2003, 13-14.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Uittomäki, S. 2009a. Apua lapsen suruun. Lapsen maailma 12/2009, 31.
- Uittomäki, S. 2009b. Miten kuollut voi nähdä taivaasta kun eihän arkussa oo ikkunoita? Lasten sururyhmätoiminnan pilotointi Tampereella. Kehittämisen ja johtamisen koulutusohjelma. Ylempi AMK-tutkinto. Tampere: Pirkanmaan ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö.
- Vilkka, H. 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi.
- Väisänen, L. 1999. Lapsen menetys. Perheen suru ja toipuminen. Helsinki: Kirjapaja Oy.

TAULUKKO 1. Aiemmat tutkimukset aiheesta.

tekijät	tarkoitus, tehtävät, tavoite	menetelmät	keskeiset tulokset
<p>Ruohomaa, Sanna & Tahvanainen, Mari. 2006. Sisaruksen kuolema ja siitä selviytyminen lapsen ja nuoren kokemana. ”Mikään ei tunnu enää niin hirveeltä ku sen koki...” Hoitotyön koulutusohjelma. Hoitotyön suuntautumisvaihtoehto. Tampere: Pirkanmaan ammattikorkeakoulu. Opin näytetyö.</p>	<p>Opinnäytetyön tarkoituksena oli kuvata lapsuudessa ja nuoruudessa tapahtuneen sisaruksen kuoleman vaikutusta elämään sekä keinoja surusta selviytymiseen.</p> <p>Tutkimustehtävänä oli kuvata millainen tilanne sisaruksen kuolema oli, minkä ikäinen hän oli silloin, miten kuolema oli vaikuttanut lapseen, nuoreen, millaiset asiat olivat edistäneet tai estäneet selviytymistä kuolemasta ja millaista ammatillista tukea lapsi tai nuori oli saanut tai olisi halunnut saada.</p>	<p>Opinnäytetyö oli kvalitatiivinen. Aineisto koostui lehti-ilmoitusten kautta saaduilla kirjeillä. Tulokset kerättiin 1-18-vuotiaana sisaruksensa menettäneiltä lapsilta ja nuorilta. Aineisto analysoitiin induktiivisella sisällönanalysysillä.</p>	<p>Sisaruksen kuolema oli vaikuttanut laajasti vastaajien elämään (ihmissuhteisiin, käyttäytymiseen, ajatusmaailmaan, terveyteen, työhön ja uskoon).</p> <p>Sisaruksen kuolemasta selviytymiseen auttoivat muun muassa sisaruksen muisteleminen, faktatieto kuolemasta sekä sureminen. Selviytymistä sen sijaan estivät sisaruksen kuoleman syiden salaaminen, itsesyytökset sekä sulkeutuminen. Ammattiapu oli auttanut lapsia ja nuoria ymmärtämään tilanteen ja purkamaan tunteita.</p>
<p>Uittomäki, Susanna. 2009. Miten kuollut voi nähdä taivaasta kun eihän arkussa oo ikkunoita? Lasten sururyhmätoiminnan pilotointi Tampereella. Kehittämisen ja johtamisen koulutusohjelma. Ylempi</p>	<p>Opinnäytetyön tarkoituksena oli suunnitella ja kehittää toimintamalli, jota voitaisiin käyttää jatkossa konkreettisena työvälineenä.</p> <p>Tavoitteena oli</p>	<p>Opinnäytetyö toteutettiin kehittämishankkeena, jossa pilotoitiin Tampereella lasten sururyhmätoimintaa. Hanke toteutettiin toimintatutkimuksellisen prosessina. Pilottiryhmä toteutettiin 5-9-vuotiaille toisen van-</p>	<p>Sururyhmässä lapsi huomasi, ettei ole ainut kyseisessä elämäntilanteessa ja saa vertaistukea. Sururyhmässä lapsen ei tarvinnut pelätä aiheuttavansa lisää surua ympärillään oleville ihmi-</p>

<p>AMK-tutkinto. Tampere: Pirkanmaan ammattikorkeakoulu. Opinnytetyö.</p>	<p>saada lasten sururyhmätoiminta jatkumaan Tampereella.</p>	<p>hempansa menettäneille lapsille. Ryhmätoiminnan kartoituksessa käytettiin kahta kirjallista kyselyä. Vastaukset analysoitiin aineistolähtöistä sisällönanalyysiä käyttämällä. Tämän lisäksi käytettiin kahta asiantuntijahaastattelua sekä konsultoitiin alan asiantuntijoita.</p>	<p>sille. Tulosten perusteella lasten sururyhmätoiminnalle oli tarvetta Tampereella.</p>
<p>Mäkynen, Kaija. 2001. ”Lapsi surevana omaisena” – hoitajien antama sosiaalinen tuki toisen vanhempansa menettäneelle lapselle. Terveysalan koulutusohjelma. Hoitotyön suuntautumisvaihtoehto. Tampere: Pirkanmaan ammattikorkeakoulu. Opinnytetyö.</p>	<p>Opinnytetyön tarkoituksena oli selvittää hoitajien kokemuksia lapsista surevina omaisina. Tämän lisäksi tarkoituksena oli selvittää hoitajien antamaa sosiaalista tukea lapselle vanhemman kuoleman jälkeen sekä hoitajien saamaa ohjausta ja koulutuksen tarvetta surevien lasten kohtaamisesta.</p>	<p>Opinnytetyö oli kvalitatiivinen ja aineiston analyysissä käytettiin induktiivista sisällönanalyysiä. Aineisto kerättiin haastattelemalla kyselylomakkeen avulla Pirkanmaan hoitokodin hoitajia.</p>	<p>Vanhemman kuolema koettiin traumaattisena kokemuksena kaikentyyppisille lapsille. Toisen vanhemman kuoleman jälkeen lapsi turvautui elossa olevaan vanhempaansa, jonka olisi pitänyt oman surunsa lisäksi huomioida lapsen suru ja auttaa lasta surussa. Hoitajat tukivat surevia lapsia tulosten mukaan olemalla läsnä, tukemalla lasta psyykkisesti, kuuntelemalla ja vastaamalla lapsen kysymyksiin sekä antamalla tietoa kuolemasta tapahtumana. Hoitajat myös ohjasivat elossa olevaa vanhempaa lapsen tukemisessa.</p>
<p>Rask, Katja. 1998. Nuoren suru läheisen kuoleman tai vanhempien avioeron jälkeen Pro gradu -tutkielma</p>	<p>Pro gradun tarkoituksena oli selvittää nuoren surun ominaispiirteitä ja surusta selviytymistä läheisen ihmisen menetyksen tai</p>	<p>Pro gradussa käytettiin kvantitatiivista tutkimusmenetelmää. Aineisto oli kerätty kahdelta eri Tampereen yläasteelta kyselylomakkein. Oppilaat olivat 9. luokkalaisia. En-</p>	<p>Tutkimukseen osallistuneista nuorista joka kolmas koki voimakasta surua, jonka ilmenemismuotoina olivat esimerkiksi eristäytyminen, keskitty-</p>

	<p>vanhempien avioeron jälkeen.</p> <p>Pro gradun tehtävinä oli selvittää nuoren surukokemuksia ja surun ominaispiirteitä erilaisen menetyksen jälkeen. Tämän lisäksi selvitettiin tekijöitä, jotka olivat auttaneet tai vaikeuttaneet nuorten surusta selviytymistä.</p>	<p>simmäisten kyselylomakkeiden vastausten perusteella toiseen kyselylomakkeeseen vastasi 148 nuorta, jotka olivat kokeneet läheisen menetyksen. Analyysimenetelmänä oli tilastollinen analyysi, jossa käytettiin SPSS-ohjelmaa. Avoimet kysymykset analysoitiin sisällön erittelyllä.</p>	<p>misvaikeudet sekä sairauden tunne. Tulosten mukaan tytöt ilmaisivat voimakkaammin surua kuin pojat, mutta heidän surunilmaisukeinonsa olivat melko samankaltaisia. Tytöt kokivat kuitenkin poikia useammin, etteivät tule koskaan pääsemään menetyksen yli. Pojat sen sijaan kertoivat tulleensa menetyksen myötä kärsivällisemmiksi itseään kohtaa. Surusta selviytymistä tukevana tekijänä nuoret kokivat vahvimmin oman apunsa. Surusta selviytymistä vaikeuttivat puolestaan yksinäisyys, masennus, kuolemanpelko ja muut omat ajatukset.</p>
--	---	--	--

Haastattelun teemat

- Millaisia kokemuksia, tunteita ja ajatuksia sisaruksen kuolema on sinussa herättänyt?
- Millaisia keinoja olet käyttänyt käsitellessäsi suruasi?
- Miten olet hyötynyt Käpy ry:n perheviikonlopusta?

Kyselylomakkeiden kysymykset

- Miten kehittäisit perheviikonloppuja ja niiden sisältöjä?
- Mikäli sinulla on lapsi/lapsia, kuvaile miten hän/he kokevat sisaruksen menetyksen? Minkälaisia hänen/heidän suru on? (mainitsethan lapsen iän)
- Mikäli sinulla oli perheviikonlopussa mukana lapsi/lapsia, kuvaile minkälaisena hän/he koki/kokivat perheviikonlopun? Miten perheviikonloppu mielestäsi edisti tai esti lapsesi/lapsiesi selviytymistä?

TAULUKKO 2. Sisällönanalyysin eteneminen

Millä tavoin lapset ovat kokeneet surua sisaruksen kuoleman jälkeen?					
suora lainaus	pelkistetty ilmaus	alaluokka	yläluokka	pääluokka	yhdistävä luokka
”Hän (3-v.) kertoo että hänellä on enkeliä ikävä.” (äiti 5)	ikävä	kaunis suru /kaipaus	emotionaalinen suru	surun ainutlaatuinen kokeminen	sisaruksen kuoleman tuomat muutokset lasten arkeen
”Lasten (5-v, ja 7-v.) suru on ”kaipausta, rakkautta ja ikävää” menetettyä sisarusta kohtaan.” (äiti 26)	kaipaus, rakkaus, ikävä				
”Vähän ajan päästä mä tajusin et oikeesti se on niinku kuollu.” (lapsi 2)	ymmärrys kuolemas- ta lisääntynyt ajan myötä	suru muuttuu ajan kuluessa	surutyön yksilöllinen luonne		
”Vuotta myöhemmin perheeseemme syntyi uusi vauva, joka nosti surun esi-koisemme mieleen.” (äiti 23)	suru nousee pintaan uuden perheenjäsenen syntymisen jälkeen				

TAULUKKO 3. Sisällönanalyysin eteneminen

Millä tavoin lapset ovat käsitelleet suruaan sisaruksen kuoleman jälkeen?					
suora lainaus	pelkistetty ilmaus	alaluokka	yläluokka	pääluokka	yhdistävä luokka
"Tyttö (4-v.) puhuu paljon sisaruksestaan joka on enkeli taivaassa." (äiti 9)	puhuminen kuolleesta sisaruksesta	tiedolliset keinot	lasten monipuoliset keinot käsitellä suruaan	lasten yksilöllinen surun käsittely	sisaruksen kuoleman tuomat muutokset lasten arkeen
"Poika 6-v.: kysyy suoraan mikäli jokin asia ihmetyttää esim. onko sisko pilven päällä?" (äiti 16)	kyseleminen sisaruksen kuolemasta				
"Poika (nyt 4-v., silloin 2-v.) kyselee erilaisia asioita veljen kuolemasta..." "mihin kohtaan veljeä auto osui, kuka autoa ajoi, menikö auto korjaamolle, oliko veli siin arkussa hautajaisissa" (isä 18)					
"Hän piirtää myös enkelikuvia." (isä 9)	enkelikuvioiden piirtäminen	toiminnalliset keinot			
"Ja hän on myös leikkeihin ottanut kuoleman mukaan." (äiti 4)	leikki, jossa näkyy kuolema				

TAULUKKO 4. Sisällönanalyysin eteneminen

Millä tavoin lapset ovat voineet hyötyä surutyössään Käpy ry:n perheviikonlopusta?					
suora lainaus	pelkistetty ilmaus	alaluokka	yläluokka	pääluokka	yhdistävä luokka
”Pienempi sai leirin ansiosta ”luvan” surra avoimemmin.” (äiti 1)	lupa surra	antaa luvan käsitellä surua	surutyötä edistävät tekijät	lasten surutyöhönsä saama hyöty Käpy ry:n perheviikonlopusta	sisaruk- sen kuoleman tuomat muutokset lasten arkeen
”...keskustellaan että, mitä mieltä on siitä että on kuollu sisko ja sitte tai veli ja kuinka sitten niinku sellasta.” (lapsi 2)	mahdollisuus keskusteluun				
”Vaikka eivät keskenään puhuisikaan kuolemasta, tietoisuus siitä että kaveri on samassa tilanteessa auttaa varmasti.” (isä 18)	samankaltainen kokemus kuin muilla	yhteiset kokemukset auttavat surun käsittelyssä	vertaistuen tuoma hyöty		
”Hyväksi, sai tavata muita saman kokeneita.” (äiti 3)	vertaistuen saaminen				

Lähetekirje

23.3.2010

Hyvä lapsi ja hänen vanhempansa

Opiskelemme Tampereen ammattikorkeakoulussa hoitotyön koulutusohjelmassa sairaanhoitajiksi, vaihtoehtoisina ammattipintoinamme on lasten ja nuorten hoitotyö. Teemme opinnäytetyömme aiheesta lapsi surevana osapuolena sisaruksen kuoleman jälkeen: miten tukea surun käsittelyyn? Opinnäytetyömme tarkoituksena on kuvailla millaisia kokemuksia ja surun käsittelykeinoja lapsilla ilmenee sisaruksen kuoleman jälkeen. Keskitymme lisäksi selvittämään, kuinka Käpy ry:n järjestämä perheviikonloppu on vaikuttanut lasten kokemuksiin ja surun käsittelyyn sisaruksen kuolemasta.

Käytämme opinnäytetyön aineistona Käpy ry:n valmista kyselylomakeaineistoa, joka on kerätty vanhemmilta lasten kokemuksista perheviikonlopun jälkeen. Tämän lisäksi tarkoituksenamme on haastatella kolmea lasta, joiden sisarus on kuollut. Toivomme ystävällisesti, että mahdollisuuksienne mukaan teidän lapsenne voisi osallistua haastatteluun kyseisestä aiheesta sekä vastaamaan kysymyksiin mahdollisimman avoimesti ja rehellisesti kokemuksiansa mukaan. Hänellä on kuitenkin mahdollisuus kieltäytyä vastaamasta kysymyksiin niin halutessaan.

Lapsenne haastattelusta kerättyä tietoa käsittelemme luottamuksellisesti ja teillä ja teidän lapsellanne on koko opinnäytetyöprosessin ajan mahdollisuus kieltäytyä opinnäytetyöhön osallistumisesta. Tässä tapauksessa lapsenne haastatteluaineistoa ei käytetä opinnäytetyössä missään muodossa. Lapsenne henkilöllisyys ei tule julki opinnäytetyössämme, eikä häntä voida tunnistaa opinnäytetyön tuloksista. Haastattelut nauhoitetaan sekä kirjoitetaan auki ja säilytetään luottamuksellisesti koko prosessin ajan, jonka jälkeen ne hävitetään.

Yhteistyöstä kiittäen

Anni Mustanoja
sairaanhoitajaopiskelija

Laura Mäkeläinen
sairaanhoitajaopiskelija

Stiina Storvik-Sydänmaa
ohjaava opettaja

Suostumuslomake

LAPSEN ELÄMÄÄ SISARUKSEN KUOLEMAN JÄLKEEN

Lastani on pyydetty osallistumaan yllämainittuun opinnäytetyöhön ja olen saanut sekä kirjallista että suullista tietoa opinnäytetyöstä ja mahdollisuuden esittää siitä opinnäytetyön tekijöille kysymyksiä.

Ymmärrän, että opinnäytetyöhön osallistuminen on vapaaehtoista ja että minulla tai lapsellani on oikeus kieltäytyä osallistumisesta sekä perua suostumus milloin tahansa syytä ilmoittamatta. Ymmärrän myös, että tiedot käsitellään luottamuksellisesti.

Tampereella ____.____.2010

Suostutte, että lapsenne osallistuu opinnäytetyöhön:

Vanhemman allekirjoitus

nimenselvennys

Tampereella ____.____.2010

Suostumuksen vastaanottaja:

opinnäytetyöntekijän allekirjoitus

nimenselvennys